

Bujar Plloshtani
Traktati mbi arsyen e mendimit

filozofi

Pushkin

bujar plloshtani

Kolana “Filozofi”

Bujar Plloshtani

Traktati mbi arsyen e mendimit

Përgatiti botimin

Bujar Plloshtani

Redaktor shkencor

Prof. dr. Nexhat Abazi

Redaktorë letrarë

Dhimitër Pojanaku

Xhelal Tosku

Redaktore gjuhësore

Valbona Zunçe

Konceptimi i kopertinës

Illirjan Aliu

Asnjë subjekt privat apo shtetëror, nuk ka të drejtë të riprodhojë, të përdorë dhe të botojë, në mënyrë të plotë, tekstin e këtij libri, pa miratimin adekuat të autorit apo botuesit.

© copyright **PUSHKIN**

Ne s'jemi të hedhur në këtë ekzistencë njëloj si një gjyle prej një topi, me një trajektore absolutisht të përcaktuar. Fati, tek i cili ne biem kur vijmë në këtë botë – që mbetet gjithmonë kjo dhe vetëm kjo – konsiston saktësisht në të kundërtën. Në vend që të diktojë mbi ne vetëm një trajektore, ajo na dikton disa, duke na shtrënguar rrjedhimisht të zgjedhim. Kusht befasues, ky i ekzistencës sonë! Të jetosh do të thotë ta ndiesh veten fatalisht të detyruar të ushtrosh lirinë tënde e të vendosësh se çfarë kërkon të jesh në këtë botë.

Jose Ortega y Gasset

Kontemplacion ndërmjet botës reale dhe mistike

Duke lexuar me vëmendje veprën me titull **“Traktati mbi arsyen e mendimit”** të autorit Bujar Ganija – Plloshtani, fitohet përshtypja se po i qaset një problematike të thellë filozofike dhe në mënyrë të guximshme trajton disa çështje kyçe që kanë qenë dhe janë objekt studimi i “nënës së vjetër të shkencave” – Filozofisë.

Plloshtani, disponon një bagazh të pasur njohurish filozofike, të cilat është në gjendje t’i aplikojë edhe në situata të reja jetësore. I udhëhequr nga fjala e urtë “Veprat e filozofëve janë vizion për ta ndryshuar botën”, ideali i tij është përpjekja e vazhdueshme e filozofëve, shkencëtarëve dhe mendimtarëve për një jetë më të mirë, ku të gjithë njerëzit do të ishin të lumtur, duke shijuar kënaqësitë e kësaj bote me vizion më të gjerë...

Megjithatë, duke qenë nën ndikim të fuqishëm nga doktrinat e ndryshme filozofike (empiriste, racionaliste, optimiste apo pesimiste, reale apo mistike), pikëpamja e tij shpesh ndodhet edhe në dilemë: Cili është në thelb qëllimi i jetës? Ku është kufiri ndërmjet reales dhe mistikes? Ku duhet të mbështetet njohja

traktati mbi arsyen e mendimit

njerëzore? Cila është baza e saj gnoseologjike: empirizmi, racionalizmi apo skepticizmi?

Nga ky aspekt, i ndikuar nga Kanti, Dekarti dhe racionalistët tjerë, duket se është më afër racionalizmit sesa empirizmit, sepse krahas përvojës (shqisave) dhe EMPIRIZMIT të Lokut, përparësi i jep bazës racionale, mbase këtu është në pyetje ARSYEJA, MENDJA E SHËNDOSHË me të gjitha cilësitë e saj dalluese.

Në bazë të materialit që trajtohet në këtë vepër në formë të “letrave filozofike” formohet bindja se autori i njeh mirë shumë vepra filozofike, duke u nisur nga shkolla e Miletit, Sokratit, Platoni, Aristoteli, filozofinë e Renesansës, si dhe filozofët e mëvonshëm: Dekarti, Hjumi, Berkli, Loku, Kanti, Volteri, Spinoza, Hobsi, Hegeli – por mbi të gjithë, duket se më tepër është i ndikuar nga Nietzsche dhe Schopenhaueri.

Cilat probleme filozofike janë preokupuese për autorin?

Vepra meditative kontemplative **“Traktati mbi arsyen e mendimit”** (funksioni, format dhe mënyrat e të menduarit) përfshijnë çështje bashkëkohore, filozofike, psikologjike, etike, estetike, logjike e gnoseologjike, ontologjike siç janë: shpirti, mendja, gjeniu, hapësira, lëvizja, krijimi i universit, njeriu (altruizmi dhe egoizmi), mendimi racional, vullneti, kënaqësia, e mira dhe e keqja, domosdoshmëria dhe rastësia etj.

Çështja fundamentale që dominon në këtë vepër është formuluar në mënyrë të qëlluar dhe adekuate:

KRIJIMI I UNIVERSIT është dëshmi e Zotit! Lidhur me këtë autori shkruan: “Pikëpamja e ndërtimit të botës është ide e një krijimi absolut e vënë në lëvizje si pasojë e një parakushti thelbësor, që është i pandryshueshëm në thelb. Një veprim psikik i njeriut nuk mjafton për ta vërtetuar ekzistencën e botës me rregullat e përcaktuara më parë nga një krijim absolut, por thjesht mund të thellojë arsyen mbi njohjen e këtij realiteti si kusht i domosdoshëm. Mjafton që të hedhim një vështrim krijimit të Universit do të kuptojmë se njohja më e madhe e botës qëndron tek Zoti... Unë besoj se gjithçka në këtë botë është e krijuar, asgjë nuk ka ardhur si pasojë e rastësisë. Krijimi i Universit paraqet vullnetin e Tij të jashtëzakonshëm për të prurë në ekzistencë lëndët dhe lëvizjet, që më pas botën të ndërtonte si një tërësi unike, e përsosur nga çdo e metë që mund t'i vihet pas”... (fq. 188).

Çështja tjetër me të cilën është i preokupuar autori është BOTA me tërë absurditetin e saj të pashmangshëm: në vend të drejtësisë - dominon padrejtësia e cila kahdo na i errëson sytë. Përballë realitetit të kësaj bote qëndron ekzistenca transite. Ligjet me të cilat udhëhiqet bota janë pasojë e tërë energjisë negative të njeriut. Bota është univers mistik që fshihet pas një misterit, i cili në esencë është peng absurd për njeriun. Këtu, duket se ai është i ndikuar nga filozofia e Nietzsches dhe Schopenhauerit. Sipas tij, filozofët, profetët, mendimtarët e poetët si mësues të parë dhe të përhershëm të njeriut e kanë orientuar

traktati mbi arsien e mendimit

njerëzimin në rrugë të drejtë dhe besim në Zot - si alternativë e domosdoshme për t'u shmangur nga të këqijat dhe fatkeqësitë.

Në kontekst të këtij problemi trajtohet edhe e keqja si ves, sjellje dhe veprim që krijohet brenda njeriut me vullnetin e tij. Që të zhduket ky fenomen shteti si aparat i organizuar nëpërmjet ligjeve dhe normave tjera duhet të kontribuojë në eliminimin e së keqes duke siguruar për shtetasit e vet jetë të lumtur dhe stabile.

Antinomi i së keqes është e mira (mirësia), e cila i sjell njeriut kënaqësi shpirtërore. Këtu paraqitet edhe Hedonizmi si doktrinë filozofike sipas së cilës qëllimi i jetës është realizimi i kënaqësisë, si një nga hedonistët e parë në histori paraqitet Aristipi i Sirenës, veprat e të cilit janë humbur (Zhylia, 150). Nga aspekti etik, hedonizmi është doktrinë sipas së cilës kërkimi i kënaqësisë (shpirtërore) është burim i lumturisë dhe lulëzimit moral të njerëzimit.

Lidhur me kënaqësinë edhe Aristoteli konstatonte se jo vetëm njeriu, por të gjitha qeniet e gjalla synojnë kah kënaqësia, e cila realizohet nëpërmjet sendeve të këndshme duke iu shmangur dhimbjes. “Kënaqësitë e trupit nëse janë më të forta se ata të shpirtit, ata shkaktojnë shpeshherë dhimbje fizike ose morale”, thotë Aristoteli dhe pastaj vazhdon: “lumturia është një punë e shpirtit në rrugën drejt të shkëlqyerës ose drejt virtutit” (S. Strumpf, 98).

Sipas hedonizmit etik parimi i përgjithshëm moral është: veprimi në përputhje me ARSYEN E DREJTË “kjo do të thotë se pjesa racionale e shpirtit duhet të kontrollojë pjesën irracionale”... (Më gjerësisht: Aristoteli: Mbi shpirtin, Shkup 2006, maqedonisht).

Epikuri dhe pasardhësit e tij e përpunuan edhe më tutje teorinë hedoniste mbi kënaqësinë. Epikuri mendonte se të gjithë njerëzit kanë ndjenjë imediate të dallimit të kënaqësisë - e mira e parë e lindur te njeriu, dhe kënaqësia kthehemi përsëri (S. Strumpf, 108), ndjenja, sipas tij si imediate (ndërmjetësuese) test i mirësisë ose kënaqësisë, ndërsa si ndijim është test i së vërtetës, prandaj për shqisat tona, dhimbja është gjithmonë e keqe, ndërsa kënaqësia - gjithmonë e mirë. Epikuri me të drejtë konstatonte se as ushqimet, gostitë dhe pirjet e vazhdueshme, as kënaqësia e epsheve e tavolinës së pasur dhe lukseve - nuk janë kënaqësi e vërtetë: por arsyetimi me mendje të kthjellët - është kënaqësi e vërtetë. Personi i cili do të merrej me të gjitha kënaqësitë fizike, materiale dhe do të linte anash atë shpirtërore - do të ishte gjithmonë i pa kënaqur dhe do të vuante nga dhembja. Dieta për ushqime dhe pije e njeriut të mençur sjell më tepër kënaqësi dhe lumturi, sesa dëshirat e shtuara pa masë të njerëzve, sepse njeriu i mençur ka maturi për çdo gjë - dhe kjo i sjell kënaqësi e lumturi. Kënaqësia si kategori filozofike, etike, psikologjike, por edhe synim kryesor i jetës së njeriut në përputhje me etikën, është një ndër preokupimet

kryesore të Bujar Plloshtanit. Kënaqësia është emocion, ndjenjë e këndshme, e dëshirueshme për njeriun, kurse të menduarit (mendimi) - proces psikik i cili krahas operacioneve logjike të shumta përcjellë të gjitha nismat dhe veprimet që nxiten nga emocionet, e që synojnë kënaqësinë dhe lumturinë e njeriut.

Sipas tij kënaqësia “duket që është e aftë të qeverisë me veprimet psikologjike të vetëdijes njerëzore për të cilën kërkon me çdo kusht dobinë e mjeteve për jetë fatlume nga suksesi i mjaftueshëm, ku suksesi i fituar nëpërmjet njohjes nxit pasionet të prodhojnë ndjenjën e kënaqësisë, e cila në radhë të parë rregullon sistemin edukativ për ambicie intelektuale, procesin ushqyes dhe psikik në jetën tonë”. (fq. 174). I vetëdijshëm se kënaqësia e mirëfilltë nuk realizohet nëpërmjet realizimeve materiale (ushqimit, pijeve, luksit, veshmbathjes, standartit jetësor etj.), por nëpërmjet vështirësive gjatë të menduarit ai konstaton se kënaqësia "thelbësisht e gëzueshme" nxit shpirtin dhe vë në lëvizje ambiciet e njeriut për të realizuar punë dhe vepra të dobishme.

Në kontekst të kënaqësisë Shpirti është kategori e lartë filozofike dhe një pamje e ndërtuar prej misterit hyjnor, i cili vazhdimisht e preokupon atë. Shpirti është “frymë hyjnore” e pashmangshme përtej çdo të metefizike apo shpirtërore, i pavdekshëm dhe frymëzues për veprime dhe vepra madhështore të njeriut. “Shpirti i bukur” na orienton drejt virtyeteve të larta njerëzore, ndërsa “shpirti i ligë” e drejton njeriun nga rruga - pa

bujar plloshtani

rrugë dhe rezignacioni - drejt dehumanizimit shpirtëror.

“Shpirti i pastër” është dhuratë e Zotit (hyjnisë), duke e drejtuar jetën tonë në pajtim me ligjet e natyrës. Shpirti e nxit dhe e frymëzon njeriun drejt njohjes e me këtë dhe drejt besimit të njeriut te Zoti.

Në bazë të disa nocioneve që i analizuam shkurtimisht si dhe disa tjerë që i përmendëm në fillim që i trajton filozofia e tij racionaliste në këtë vepër kontemplative filozofike, mund të konstatojmë se kjo vepër është një kontribut i rëndësishëm në pasurimin e mendimit filozofik bashkëkohor në përgjithësi, si dhe atij shqiptar në veçanti. Meditimet e tij racionaliste më bindin se ai disponon me njohuri filozofike, aftësi dhe energji krijuese e mbi të gjitha - guxim dhe vendosshmëri që të trajtojë probleme të tilla.

Prof. dr. Nexhat Abazi

24 gusht 2009

traktati mbi arsyen e mendimit

Sentenca

Sentenca

Shkrimtari, poeti dhe filozofi diplomojnë te Zoti.

Instinkti i lirë i gjenisë për atavizëm është bindje intelektuale e të menduarit racional.

Nuk mund të jetohet pa ndërgjegje të lirë.

Arti i të jetuarit me dashuri e shuan një botë me vuajtje.

Poezia është filozofi e mendimit më të thellë shpirtëror.

Njeriu tejkalon çdo krijesë, shkaku i arsyes.

Keqkuptimi lind midis njerëzve, por toleranca është këshilla më e mirë për ta vënë paqen.

Po sikur të gjithë njerëzit të trajtoheshin të barabartë!?

Jeta jonë mban një realitet të hidhur!

Ndjenjat e larta të fisnikërisë lindin njerëz me vetëdije dhe virtyte ideale.

traktati mbi arsyen e mendimit

Shpirtin duhet pastruar nga substancat e dëmshme.

Shkencëtarë, poetë, filozofë, artistë nuk duhet t'i trajtojmë si njerëz të përkryer, por që kanë të zhvilluar imagjinatën dhe që kanë vizione të largëta për të arritur deri te e vërteta e vetme.

Jeta ecën në kërkim të fatit të vet.

Botën e urrej, shkaku i njerëzve.

Çdo intuitë me vlerë mendore kapërcen më të fshehtat shkallë të shpirtit!

E nesërmja është absurditeti!

Inteligjentët më të mëdhenj të botës gëzojnë brenda tyre tiparet më të fshehta të ironisë dhe sarkazmës!

Arti dhe filozofia e ndërgjegjësojnë arsyen e të menduarit njerëzor.

Liria mund të ndihet si normë thelbësore kur arsyeja kthjellohet në instancat më të larta të mendimit.

Drejtësia në këtë botë prej llumi mbetet një thesar i pavlefshëm.

E vërteta është e pashmangshme.

Mendimi është pasqyra njerëzore e jona.

bujar plloshtani

Bota është mister i pashmangshëm që përsëritet.

Gjenitë i lënë njerëzimit vepra jetësore.

Një besim i thellë shpirtëror rrit vëllimin e ndikimit të ndërdijes në mbarë humanizmin shoqëror; kjo lind si dhunti hyjnore nga ndriçimi i një Zoti absolut.

E bukura është gjithnjë joshëse.

Arti ka nevojë për vullnet shpirtëror dhe priret drejt intuitës për natyrë krijuese.

Veprat e gjenive janë vizion për ta ndryshuar botën.

Fjala e poetit është si një shtizë, në momentin kur e hedh, e ndien!

Që të vlesh duhet ndërgjegje e ngritur!

Dëshira për ta ndier të bukurën në art, më parë duhen ndjenja të ngritura shpirtërore.

Pa natyrën krijuese që të frymëzon arsyen e veprimit, bota shpirtërore duket e mjerë.

Në botë është arsyeja mendore dhe shpirti, që e orientojnë njeriun drejt sistemit inteligjent.

Liria mistike e imja është në qiell.

Ndjeshmëria dhe hijeshia e femrës është e vetmja pasuri

traktati mbi arsyen e mendimit
e tyre individuale e pamohueshme.

Pasionet e thella për të dashur të shpien në fundin e shpirtit.

Njeriu është egoist ndofta i pajisur me zili të mëdha, por mbetet i pashmangshëm ndaj vetvetes.

Piktura shpreh një mendim ose një ide mitologjike me anë të formave dhe ngjyrave.

Skulptura shpreh realitetin e një kombi përballë kulturës dhe historisë së krijuar.

Muzika shpreh ndjenjat më të forta përtej çdo realiteti njerëzor, duke e ndriçuar pamjen e tij të brendshme kah e mira universale.

Në kohëra të duhura na mungon një pjesë e vetvetes, duhet të kemi të ngjarë me format mistike të Hënës.

Nuk ka njerëz të këqinj, unë shoh vetëm shpirtëra të këqinj!

Unë shikoj në njeriun e drejtë.

Unë shikoj në paqen e perhershme.

Njerëzve u mungon liria, ndryshe jepua lirinë, ata do të jenë domosdoshmërisht të arsyeshëm.

Njeriu i pajisur me dhunti shpirtërore provon në kushte

bujar plloshtani

të ndryshme dhembjen dhe vuajtjen.

Një mendimtar i vërtetë nuk e gjunjëzon veten në kushte ngashërimi.

Karakter i një artisti është i frymëzuar nga superegoja mbi triumfin në dashuri.

Një poet me mision shpirtëror nuk kërkon të përmbys udhën drejt realitetit njerëzor, por vullneti për pushtet të çon drejt humbjes.

Një poet pa ide mund të jetë një model midis së keqes.

Në këtë botë të rremë, udha nëpërmjet të cilës kalojmë ne, është rreziku i madh.

T'i japësh mendimit racional atë që është “natyrë shpirtërore” është dhunti krijuese.

Filozofia ime duhet të jetë një joshje mbi mendimin racional.

Natyra krijuese e shpirtit është modeli drejt përsosjes dhe edukimit estetik të njeriut.

Njeriu është forca drejt pushtetit, ndërsa gjeniu drejt intelektit.

Mendimi i arsyeshëm është njohja e botës.

Fatalizmi shpirtëror shpie drejt së keqes.

traktati mbi arsyen e mendimit

Mendimi filozofik është akt i lartë mendor, që shpreh interesimin për njohjen e natyrës dhe njeriut.

Të shmangësh kënaqësinë me thelbin negativ, ndryshe tejkalon vetveten në kushte paqeje.

Kjo botë është shndërruar në ç'humanizëm drejt smirës ndaj njerëzimit!

Unë përjetësisht e kërkoj drejtësinë.

Mund të dashurosh vetëm një shpirt të ngjashëm me tëndin. Tjetër jo!

Në dashurinë e vërtetë mund të ekzistojë kënaqësia shpirtërore.

Unë s'kam dashuruar, pos dashurisë së vërtetë, që realisht nuk ekziston. As kam njohur thellësisht nga traktati për intelekt, pos një të vërtete që është absolute. Përmes autoritetit të arsyes vërej se unë jam i pandryshueshëm me vetveten.

Në shtetet ku sundon ligji ekziston rendi juridik.

Arti i qeverisjes duhet të jetë i shkëputur nga prova e egoizmit, ngase është e nevojshme të ketë mendime të vëna në veprim konkret për të mirën e qytetarëve.

Fundi i botës përkon me fundin e njerëzimit.

bujar plloshtani

Politika jonë në realitet thelbësor ka çështjen, dhe pikërisht për këtë është materialiste.

E keqja ka lindur si domosdoshmëri e vullnetit për ta njohur të mirën e përgjithshme.

Njeriu ynë i politikës nuk ka mundur të shohë përtej dualizmit, sepse është i errësuar ngado.

Shteti pa mbikqyrës të mirëfilltë dhe ideal do ta ketë të pamundur të funksionojë.

Shtetet, universitetet dhe qendrat kulturore në përgjithësi kërkojnë njerëz të ngritur shpirtërisht dhe moralisht, ndryshe do të jetë e pamundur të njihen për vlera botërisht të njohura.

Një poet qiellor udhëheq bukur, jo vetëm magjinë e shpirtit të tij, por dhe shpirtin e miqve të tij të ngritur emocionalisht.

Të gjitha shkencat e domosdoshme janë nën detyrimin për të përgatitur udhën e largët të filozofisë, e cila është e ngarkuar të njohë botën, dhe të merret me të vërtetën e pashmangshme në natyrë.

Që të kemi një veprimtari të suksesshme, më parë duhet të organizojmë trurin dhe ndjenjat drejt një vullneti të përqendruar mirë.

Gjenitë janë libra ku të gjithë ne mësojmë.

Liria jonë e përgjithshme, gjithnjë në thelb, është një fat

traktati mbi arsyen e mendimit
i hidhur.

Angazhimi i mendjes shpërthen përtej çdo pakufizimi,
që në fakt është përtej mendimit njerëzor.

Mendimi duhet të nisët nga arsyeja e vërtetë, dhe nga
përvoja e fituar nga metoda kritike prej shkakut të
pasojave.

E keqja ka një dhimbje të ftohtë, por sigurisht që në
thelb përcakton realitetin njerëzor.

Liria është e përcaktuar nga sistemi inteligjent i Zotit,
por njerëzit duhet ta ndjekin në përshtatjen e
domosdoshme sipas kushtit që u imponohet, varësisht
fatit.

Heshtja ndonjëherë është nxitje, ndonjëherë maturi
intelektuale.

Dituria e mjaftueshme fitohet nga vërtetimi i natyrës
fizike, pra me njohje, dhe plotësohet nga eksperiencia e
arsyes njerëzore.

Gjithmonë duam të veprojmë përtej vullnetit tonë, por
guximi për të dashur, ndonjëherë na mungon.

Asgjë nuk është e pamundur në këtë botë, përveç asaj
që është jashtë vullnetit dhe mundësisë për të dashur të
veprojmë.

Injoranca e tepërt mund të nxisë një revoltë brenda

bujar plloshtani

pamjes shpirtërore.

Asgjë s'ndryshon në botë, sepse gjithçka vepron sipas një kushti të rreptë të ligjeve të natyrës.

Gabimi nuk bëhet plotësisht me vetëdije, njeriun e shtyn diçka tjetër brenda tij që të veprojë kundër vullnetit të tij.

Në kushte paqeje përjetohet e vërteta e pashmangshme.

Nuk ekziston asgjë e vyer pa njohje intelektuale.

Qiejt flasin me zërat e arsyes, kurdoherë pamja e brendshme e botës ndryshon sipas një kushti mistik të diktuar nga njerëz mistik.

Kjo botë qenka si një mjegull, pasi ta prekësh, të humbet nëpër duar.

Bota na vret tinëzisht, por ne s'jemi të prirur ta marrim vesh.

Religjioni është e vetmja udhë që e sundon njeriun të udhëhiqet sipas rregullave të shenjta, të cilat e çojnë kah e mira hyjnore.

traktati mbi arsyen e mendimit

Traktati mbi arsyen e mendimit

Skicë e vogël mbi filozofinë

Filozofia si shkencë e hershme mbi mendimin kritik zhvilloi ecurinë progresive të njohjes së ligjeve të natyrës fizike, duke përmbledhur një sërë parimesh të unifikuara të njohjes, ku nëpërmjet arsyes i konsideron konceptet shoqërore dhe natyrore si ndryshim thelbësor drejt të mirës njerëzore. Filozofisë i përgjigjet arsyeja, pasi që e vërteta mund të njihet vetëm përmes autoritetit të arsyes, pra racionalisht, ndërsa me anën e të menduarit racional, filozofia synon të hedh autoritetin e vet duke i shqyrtuar lëndët dhe lëvizjet e natyrës fizike nga shkaku të pasojave. Arsyeja në filozofi shkon aq larg, sa që me këmbëngulje kërkon të shqyrtojë dhe të njohë botën, e cila njëherësh është si provë e një krijimi shkencor. Të kesh bindje për të medituar, pastaj dhe ta udhëheqësh mendimin derisa arsyeja të kuptojë njohjen e botës duhet të jetë një privilegj i arsyes së pastër, pasi që përmes saj mund të fitohen njohjet më të fshehta të botës. Ta njohësh botën kërkon mendje të shëndoshë, pra intuitë racionale, sepse krijimi i universit dhe lëndët që e përbëjnë natyrën janë një orientim absolut, që

domosdoshmërisht bartin një arsye absolute, pasi që gjithçka në natyrë lëviz me një kuptim të përkryer.

Pa ndonjë bindje intelektuale apo arsye kritike, vështirë se do ta edukonim mendjen tonë për ta vrojtuar me ndërgjegje të logjikshme këtë hapësirë gjigante, e cila është një paramendim i përsosur në ditët në vazhdim. Mirëpo, filozofia duke i dhënë kaq përparësi arsyes të shqyrtojë lëndët dhe lëvizjet e botës, ajo njëkohësisht i përgjigjet zhvillimit të mendjes së njeriut duke i mundësuar më parë të përfitojë njohjen, dhe kryesisht, pastaj të preokupohet me krijimin e botës. Ambiciet drejt njohjes së botës, e bëjnë njeriun të zhvillojë arsyen drejt traktatit për intelekt. Shkenca e filozofisë merret me problemet e përgjithshme në lidhje me çështje të tilla si; njohja, ekzistenca, vullneti për të vërtetën, mendimet, bukurinë, vlefshmërinë, moralin, pasionet, gjuhën, ligjësitë e natyrës, substancën dhe drejtësinë. Krijimi i filozofisë është një akt i lartë mendor që lind nga domosdoshmëria e ndriçimit të shpirtit krijues, ku botën e shquan nëpërmjet kriterit të shqyrtimit të së vërtetës mbi sendet dhe substancën nga arsyeja dhe përvoja e shëndoshë. Filozofia shquan udhën prej ku adresohen pyetje të tilla si mistike nga ana e saj kritike, ku sistematikisht, dhe në mënyrë të përgjithshme priret në besimin për të arsyetuar argumentin e njohjes së natyrës deri në konkludimet e vërteta. Kryesisht, objekt hulumtimi ka shqyrtimin e ligjeve të natyrës, si e drejtë natyrore, të cilat çojnë deri te njohja e vërtetë e botës. Te njohja si kriter vlerësimi futet arsyeja dhe përvoja.

Përvoja ndihmon në të vërejturit sistematik të lëvizjeve të natyrë duke i futur shqisat në vëmendjen e duhur për t'i njohur vetitë e botës nëpërmjet orientuesit të ideve, që është psikika mendore e ndërgjegjësuar nga arsyeja e pastër. Filozofia, si njohje përfitohet nga shqyrtimi i ligjeve të natyrës nëpërmjet zhvillimit inteligjent të vullnetit për të ditur në lidhje me marrëdhëniet e ideve të thjeshta dhe të përbëra, të cilët barten në sistemin e vëmendjes nga edukimi me shkencat. Ndër joshjet thelbësore të filozofisë, kryesisht hyn njohja e botës si një krijim i vetëdijsëm, e cila përmes arsyes tenton t'i shqyrtojë gjësendet dhe substancën në natyrë duke i zbërthyer joshjet e panjohura për nga shkaku te pasoja. Njohja e gjësendit dhe substancës në natyrë kërkon kushte, të cilat lidhen drejtpërdrejt me njohuritë e mjaftueshme të njeriut, për t'i vrojtuar me kuptimin e të vërtetës, besimit dhe argumentit. Mirëpo, me futjen e gjykimit kritik të arsyes në njohjen e vërtetë, çdo e metë dhe pasiguri e gjësendit dhe e substancës në natyrë do të kthjellohen në shprehjen e të vërtetës dhe argumentit, pa u ndikuar nga ligjet e botës absurde. Filozofia si shkencë e mendimit mbi principet themelore të botës synon të shqyrtojë përmes arsyes së pastër kuptimin e vërtetë të njohjes së botës nga shkaku te pasoja, e cila lidhet drejtpërdrejt me natyrën si e drejtë natyrore, me njeriun si vepër e pandryshueshme e Zotit, dhe universin si argument i përkryer për krijimin e ekzistencës së njeriut dhe natyrës.

Mendimi mbi të vërtetën është një krijim shkencor i përfituar nga bashkimi i ideve të vërteta, i cili kërkon nevojën e njohjes së sendeve dhe substancës përmes gjykimit kritik duke shikuar në ekzistencën e të qenurit brenda sistemit inteligjent. Të njohurit e botës nuk fitohet rastësisht, por me domosdoshmërinë e vullnetit duke shqyrtuar objektet e natyrës, të cilat lidhen me vërtetësinë e njohjes së botës, si rezultat i të menduarit sistematik. Lëvizjet ekzakte të natyrës dhe universit, madje dhe vërtetësia e Qenies së domosdoshme shprehin mendimin racional të bazuar nga arsyeja e shëndoshë, nga ku vërtetohet se natyra është e krijuar sipas një pikëpamjeje të përshtatur me njeriun, dhe se pason gjithçka nëpërmjet ligjeve të sigurta që e ruajnë rendin absolut të krijimit të natyrës dhe universit. Filozofia nëpërmjet arsyes dhe përvojës së fituar nga njohuritë e mjaftueshme, ku në shqyrtimet esenciale tenton t'i zbërthejë joshjet e së vërtetës që lidhen me vullnetin e natyrës dhe njeriut nxit në bindjen se shoqëria duhet të kujdeset ndaj përfitimit të njohjes në natyrë, ku kjo e fundit do t'i mundësojë më lehtë se kurdoherë tjetër të shohë gjendjen drejt ndryshimit të vazhdueshëm për të mirën e përgjithshme. Kjo shkencë e dijes njerëzimin e orienton drejt përfitimit të mendimit racional ndaj natyrës, që në të vërtetë është njohja, e cila arrihet nga edukimi me shkencat dhe artet, kështu duke e bërë njeriun zot të vëmendshëm të lëvizjeve të natyrës. Mendja e njeriut pasi të zhvillohet nga njohja e mjaftueshme do të

merret me të vërtetën, duke hedhur idetë e tij intelektuale se mund të hulumtojë apo të vërtetojë në rastin konkret duke u nisur nga metoda e Dekartit, pra, dyshimi. Dyshimi sjell deri te njohja e formave në bazë, sepse procesi skeptik ndaj njohjes është krahasim i vlefshëm që vlen për kthjellimin dhe qartësimin e ideve të reja drejt përshtypjeve të ideve të vërteta, sepse dyshimi sjell konceptimin e drejtë të njohjes së vërtetë, ngaqë intelektin ndjen sigurinë e duhur mbi mendimin racional, dhe pasi sjell njohjen e formës mbi gjendjen e sendit në natyrë fut mendimet kritike midis së keqes dhe së mirës, ku vetëm kështu mundet të vijmë deri te konkludimi i drejtë i ideve intelektuale. Që të besojmë një veprim psikik të shkaktuar nga njeriu, më parë duhet të kemi faktet dhe dëshmitë materiale. Faktet mund t'i sjellim nëpërmjet veçorive krahasuese të një veprimi të shkaktuar nga njeriu. Nëse faktet e nxjerra nga përvoja arsyetojnë veprimet psikike të njeriut, atëherë ne mund të besojmë mbi një çështje të caktuar. Ekziston edhe plani i besimit shpirtëror me bindjen për të arsyetuar një të vërtetë, e cila është e pashmangshme dhe, që mund të fitohet nga ndërgjegja e logjikshme për të besuar qenësisht mbi qenësoren. Në këtë pamje hyn besimi në Zotin e vërtetë, që është i shkëputur nga çdo vullnet dhe akt njerëzor. Mbi kuptimin e të argumentuarit një fakt apo një prove materiale, fillimisht na duhet të jemi të arsyeshëm mbi bazën e justifikimit të metodës dhe të njohim procedurën ligjore si koncept paraprak i nënshtruar vullnetit ligjor.

Argumentimi mund të fitohet sipas një metode shkencore e juridike. Këtu kërkohet një njohje më e përgjithshme e gjërave si në formë logjike, ashtu dhe në atë analitike. Rasti më parë duhet të procedohet, pastaj të vërtetohet akti psikik nga prova materiale, dhe se në çfarë kushtesh ka qenë në kryerjen e veprimit, që më pas të dihen rrethanat e ndodhjes së fajit psikik. E vërteta derisa të zbërthehet nga të gjitha kushtet materiale, dhe ndërkohë të hidhet në diskutim faji psikik, qëllimi nxjerr në dritë argumentimin e mundshëm dhe real në është drejt triumfit apo humbjes. I gjithë ky sistematizim rregullohet nga njohja intelektuale, e mundësuar nga shkenca e filozofisë, të cilës i përgjigjet arsyeja e pastër.

Në çdo pikëpamje të filozofisë ka njëfarë pike ku futet në meditim bindja e filozofit, dhe brenda bindjes shprehet motivi i vetë filozofit për të filozofuar me mendimin e vërtetë mbi ligjësitë e natyrës. Të vrojtuarit, të krahasuarit ligjet e natyrës me arsye më lehtë mund të kuptohen apriori. Filozofia si dashuria mbi mençurinë merret me pikëpamjet e përgjithshme të natyrës dhe ligjeve të saj, vullnetin si koncept i vetëm i njohur për njeriun nga ku motivon detyrimet njerëzore për të mirën e tyre vetjake. Na mëson sesi duhet të përcaktojmë rregullat e mendjes drejt orientimit të shqyrtimit të botës, dhe njohjes së substancës në kuptimin e brendshëm të natyrës. Andaj, falë filozofisë na është bërë e njohur kaq shumë vullneti. Kjo shkencë që aplikon dije për të njohur botën i dha kujdes të

veçuar formimit të vullnetit brenda krijimit njerëzor, si një lëvizje aktive e mundshme për të arritur deri te suksesi i mjaftueshëm intelektual. Vullneti dhe përvoja në procesin e të menduarit nxjerrin faktet, ndërsa arsyeja na prir psikikën drejt njohjes logjike të njeriut, natyrës fizike dhe Zotit. Të gjitha njohuritë mbi njeriun, substancën shpirtërore dhe mbi Zotin na vijnë nga përvoja e arsyes njerëzore duke gjurmuar natyrën fizike, si e drejtë natyrore që ngjiz përshtatjen e njeriut intelektual me ligjet e natyrës. Njohuritë e përfituara nga filozofia, në radhë të parë na edukojnë se në këtë botë asgjë nuk është e lindur, madje as idetë, as mendimi, as perceptimi gati se asgjë, por të gjitha këto fitohen nga eksperiencia natyrore duke vërtetuar sipas mendimit racional. Idetë, perceptimet, arsyeja, meditimi fitohen sipas planit të të menduarit empirik. Në fillim, dituria e njeriut është e pamjaftueshme për të shquar veprimin e natyrës si e drejtë natyrore në përshtatje të dretpërdrejt me njeriun, dhe pastaj me zhvillimin e sistemit të të menduarit, ajo nis të mendojë e të arsyetojë njohjen e natyrës sipas arsyes shkencore, dhe më pastaj nga rrjedhimet logjike nis të hulumtojë në krijimin e mendimit intelektual, që është dituria e mjaftueshme. Me rritjen e inteligjencës njerëzore, dhe aftësisë për të menduar filozofikisht në kushte intelektuale orientohet vetëdija drejt diturisë së dobishme, e cila nga njohja shquan rregullat e gjithësisë, ndërsa me vullnetin, si lëvizje aktive e së mundshmes fut bindjen racionale se mund të njohë

ligjësitë dhe pikëpamjet e natyrës që e rrethojnë atë. Ky botëkuptim jep mundësinë e njohjes mbi botën, njeriun, natyrën, se fundja, filozofia zbardh joshjet e të panjohurës së mendimit mbi botën me anë të vullnetit duke i dhënë mendimit forcë për të ngadhënjyer në vazhdimësi sistematike. Sa më shumë të zhvillohet mendimi racional për të diktuar gjithë lëvizjet e natyrës, aq më shumë filozofia synon të arsyetojë rendin e ideve ndërmjet ideve të reja në varshmëri të drejtpërdrejt me përvojën e mendimit njerëzor, duke e argumentuar rendin natyror të natyrës, si një kusht i domosdoshëm i mirëqenies njerëzore. Në fillim kemi procesin e zhvillimit të mendjes për t'i diktuar ngjarjet dhe lëvizjet, pastaj intelekti shquan mendimin e vetëdijshëm drejt rregullave për njohje të vërtetë, ndërsa më pas shqisat perceptojnë realisht mendimin e fituar nga plani i përvojës për të vështruar me arsye të pastër mbi ligjësitë e natyrës fizike, dhe universit mistik.

Filozofia sipas teorisë së lashtë greke merret si dashuria mbi mençurinë për të vlerësuar mbi njohjen e botës përmes mendimit racional, që sajn ngritje të theksuar të ndërgjegjes njerëzore, dhe nëpërmjet arsyes shquan kuptimin e njohjes së sendit në natyrë. Njohja e sendit është vlerësim i natyrës, duke e parë më shumë si një e drejtë e përbashkët njerëzore. Mungesa e theksuar e njohjes në natyrë, me siguri shkakton në memorjen e njeriut një zbrazëti të theksuar për t'u prirur drejt ambicieve të mëdha, siç janë: njohja e vërtetë e njeriut

dhe Qenies së përjetshme. Shkenca e filozofisë i ndihmon arsyet të mbetet drejt ambicieve për njohje të përgjithshme mbi botën, dhe një mendim racional i shtrirë në gjithë ekzistencën e natyrës duke qenë e orientuar sipas vullnetit suprem për të qenë pjesë e përshtatjes inteligjente me botën, dhe konceptet njerëzore, që synojnë kah e mira e përgjithshme. Njohja e fituar nga shqyrtimi racional i të menduarit sjell në ekzistencë mjetin për jetë fatlume, nga që mendja si substancë për të njohur lëndët dhe lëvizjet e natyrës me arsyen e pastër, vjen si pasojë e filozofisë racionale.

Filozofia ndahet në:

- 1 Filozofi që studion ligjësitë e natyrës
- 2 Filozofi analitike
- 3 Sistemi i të menduarit

Mbi artet

Te kjo letër filozofike dua të vërtetoj që, jo vetëm filozofia mund të zbërthejë joshjet e mundshme të ekzistencës së botës, por dhe artet synojnë pikëpamjet mbi rolin e ndryshimit të gjendjes së ekzistencës shoqërore. Nëse filozofia pikëpamjet e veta i hedh nëpërmjet arsyes kritike duke përfituar te mendimi i njohjes së gjësendit në natyrë me anë të metodës empirike, rrjedhimisht del se artet kryesisht flasin me gjuhën e intuitës, ose – gjuhës së veçuar. Domethënë vullnetin e shoqërisë apo gjësendit në natyrë e bën më konkrete dhe të thjeshtë, duke e interpretuar rolin e gjendjes së tyre të vazhdueshme nëpërmjet gjuhës së veçuar me thelbin drejt fatit intelektual. Një vepër arti e vërtetë është një shprehje e shenjtë që buron nga instinkti i lirë i gjenisë apo intuitës, ku priret të flasë për problemet e ekzistencës njerëzore, ligjësitë e botës, konceptet shoqërore në realitet dhe liritë individuale të njeriut. Vepra e një arti të vërtetë ka për thelb ndryshimin e gjendjes sonë njerëzore, duke futur pamjen e arsyes kritike për të

nxjerrë në dritë modelin e vërtetë të veprimit shoqëror nga ky realiteti i zakonshëm. Shembuj të modifikuar kemi në letërsinë e shkrimtarit Alber Kamy, me protagonistin e romanit “I huaji”, Merso; pastaj te Franc Kafka, me protagonistin e romanit “Procesi”, Jozef K. apo të Gregor, te romani “Metamorfoza”.

Tek “I huaji”, Alber Kamy na paraqet shkoqur mendimin e ekzistencës së njeriut absurd, ku kuptimi i jetës është individuale dhe se jeta jetohej plotësisht me aktin e përgjegjshmërisë, kështu heroi Merso duke i dhënë vetvetes lirinë e veprimit absurd, edhe pse e ka goditur ngjarja e hidhur, siç është vdekja e nënës, aspak nuk e trishton atë; ndërsa te “Procesi”, Franc Kafka na paraqet llojin tjetër të ekzistencës ku njeriu edhe pasi të përcaktohet nga formalitetet mund të jetojë i shthurur pa e ndier problemin si një qëllim kryesor, që në një mënyrë kërkon domosdoshmërisht të gjejë problemin, ndërsa në anën tjetër harron të ndiqet pas rregullit të procesit të tij që i është imponuar. Tek “Metamorfoza” Franc Kafka sjell personifikimin e vetvetes me personazhin Gregor, ku një ditë ky i fundit zgjohej nga gjumi për të kuptuar se është shndërruar në një insekt gjigant. Koncepti i arteve në njëfarë mënyre tregon ekzistencën e shoqërisë, dhe ligjësitë e botës se si zhvillohen gradualisht në kuptimin thelbësor të sistemit intelektual. Veprimtaria shpirtërore dhe psikike të paraqitura në radhë letrash të shoqëritë e transformuara, sot e kësaj dite shprehen në çdo vepër arti, ku diktohen hapat e hedhura dhe parimet

universale mbi edukimin estetik të natyrës shoqërore sipas planit të intelektual. Thelbi i arteve kërkon mjeshtëri, dhe intuitë shpirtërore duke e pasuruar çdo vepër arti me shprehje dhe formë elokumente; ku artet në përgjithësi burojnë nga inteligjenca dhe shpirti implicit i mjeshtërit që e krijon. Të gjitha llojet e arteve në përgjithësi burojnë nga modeli për të na dhënë një fragment, një këndvështrim të jetës, një koncept bazuar nga realiteti njerëzor me sajimin për t'i mundësuar njeriut lirinë dhe vullnetin për jetë. Artet e bukura mundësojnë një edukim të brendshëm shpirtëror duke i dhënë njeriut formën dhe pamjen e vërtetë të njohjes së botës, si realitet dhe absurditet. Sipas meje ekzistojnë:

- Vepra që krijohen me frymëzim hyjnor që përbëjnë veprat e krijuara nga inspirimi intuitiv i gjenisë pa futur imagjinatën, por që sajojnë bindje apo atavizëm.
- Vepra që krijohen me frymëzim të vazhdueshëm që përbëjnë veprat e krijuara nga shllime për mendime atavizmi, që mund të shërbejnë në hartimin dhe sistemimin e gjithë veprës pa futur intuitën e lirë të gjenisë.

Ndërsa veprat gjeniale të poetëve, piktorëve, skulptorëve, kompozitorëve janë të lindura nga arsyeja krijuese me motivin për t'i shërbyer të mirës universale, njeriut në veçanti, dhe shoqërisë në përgjithësi. Sepse nga thelbi ngadhënjyes i tyre burojnë instinktet më të larta të natyrës krijuese, ku na mësojnë udhën e njeriut duke i respektuar dhe kodifikuar ligjet e natyrës. Një vepër madhore e letërsisë apo artit paraqet emocionin e

brendshëm të një shoqërie civile, apo bindjen absurde të një autokracie që tenton me çdo kusht të pozicionojë vullnetin për pushtet ndaj një shoqërie të kujdesur shpirtërisht. Vepra të tilla me përmbajtje shpirtërore krijojnë edukimin estetik të njeriut dhe shoqërisë përballë ligjeve të kësaj bote të squllët, për të cilën duhet kuptuar që pas edukimit estetik nëpërmjet ideve universale qëndron substanca shpirtërore. Substanca shpirtërore është e prirur të vë në lëvizje aktive gjithë materien tonë, sepse vetëm ajo që buron nga domosdoshmëria shpirtërore pason gjithë rregullin tonë në materie. Domosdoshmëria shpirtërore është forca e vetme që njeriut i sjell dobinë në arte dhe shkenca, ku ai do të mund të kuptojë më mirë e më qartë konceptet rrjedhëse të një vepre shkencore apo filozofike. Përvoja shpirtërore sa më e ngritur të jetë, aq më tepër intelektu njerëzor do të jetë i aftë të priret pas njohjes së vlerës së brendshme të krijuar në një vepër shkencore. Konsideroj, pra jam thellësisht i bindur në mendimin se për të pasur një shpirt krijues në një vepër shkencore duhet që, në radhë të parë idetë universale të lindin nga domosdoshmëria shpirtërore, si edukim estetik për njohje dhe vëmendje intelektuale, ku më pas psikika do të vë në lëvizje aktive idetë që do të jenë në varshmëri të plotë me idetë sensuale. Prandaj, vepra të mëdha si të artit, dhe filozofisë kurdoherë kanë paraqitur realitetin e shtypjes së egër të oborrtarëve që u është imponuar dhunshëm shoqërive civile dhe personaliteteve intelektuale. Sidomos veprat e mëdha të

filozofisë kanë dhënë mënyrën më intime të mundshme të edukimit të shoqërisë, përse i takon mendimit estetik ku kanë bërë të mundur ta zhvillojnë idenë e njeriut deri në kulturën e njohjes ndaj njohjes së përgjithshme. Në përgjithësi duke u ndikuar nga vepra të mëdha të letërsisë, artit dhe filozofisë, njerëzimi ka arritur drejt bindjeve intelektuale duke u ndikuar kujdesshëm në ide të reja progresive, të cilat mund të jenë si dashuria ndaj të bukurës, dhe njohja ndaj të vërtetës së pashmangshme.

Shija klasike

Shija klasike lind nga kohëzgjatja e ndjenjave të larta njerëzore, e cila kontribuon drejtpërdrejt në cilësinë e mendimit racional, dhe edukimit estetik të shpirtit krijues, ku si shkak parësor pasuron veprimin e shpirtit dramatik, tek e cila e bën të joshet pas mjeteve që ia ndriçojnë vetitë e brendshme të shpirtit inteligjent. Duket që vepron në mënyrë të përkorë për bashkimin e ideve iluministe, e cila ndikon qartë në përmirësimin e imagjinatës shpirtërore, dhe kështu përmes shijes bën të mundur të joshë çdo pamje të ndryshme njerëzore. Vlerësoj ta quaj shijen klasike një bindje dramatike shpirtërore, e cila lind nga nevoja e domosdoshme e shpirtit krijues për të krijuar vepra jetësore, të cilat më pas mund të shërbejnë për të mirën e njerëzimit. Zhvillimi i imagjinatës shpirtërore është sistematizim i planit të shijes, ngase, ndjenjat e larta ndikojnë në rritjen e vëllimit të intelektit të njeriu. Shija ndikon në përmirësimin e gjendjes shpirtërore duke e trajtuar në kushte paqeje, madje duke e transformuar në kriteriume mistike në kushte të tilla paqeje, njeriu mund të përfitojë ndiesinë e gjërave me

vlerë, siç është arti i të jetuarit dhe shpirti krijues, të cilët mund ta joshin drejt stilit dhe pamjes së veçuar. Duke e përfituar shijen nga natyra e ngritur shpirtërore, dhe njëkohësisht duke e njohur si pjesë intime e shpirtit krijues që e frymëzon për nga stili dhe pamja e veçuar, në radhë të parë njeriu nxjerr në sipërfaqe atë që ka më të virtytshmen, dhe nga pikëpamja intelektuale hyn në krijimin e natyrës krijuese për të bërë vepra të mëdha. Duket që një shije e bukur e ndërtuar prej një norme klasike e pajis shpirtin krijues me një ndriçim të pazakontë, me një thyerje të joshur brenda, që ia jep gati formën e një drithërime dramatike. Shija klasike e ndjen veprimin e shpirtit krijues që po kërkon ta kthejë botën në paraqitje mistike, si pjesë e dashurisë njerëzore. Shija klasike, fillimisht është e lindur, pastaj mund të përfitohet në eksperiencë njerëzore sipas planit të përvojës krijuese, ose përsa kohë njeriu mund të kishte punuar në ndërtimin e shijes brenda emocionit të brendshëm shpirtëror për ta mishëruar në vepër jetësore. Mendoj se përcakton vlerën intelektuale të një njeriu në kuptimin ideo-estetik duke e ngritur shpirtërisht, dhe se gjërat që bëjnë pjesë në intimitetin krijues të shpirtit mund t'i joshë fare lehtë. Shija klasike duhet kuptuar si: - një vlerë e ngritur shpirtërore e cila mbetet e pavdekshme në art, por edhe në çdo lloj krijimi tjetër ku shpirti dhe mendja përcaktojnë teorinë e njohjes. Për të vënë në pah atë që njeriu ka më të ngritur, më parë duhet të jetë i pajisur nga njohja e vërtetë e shquarjes së gjërave, pastaj duke futur në

esencë shijen, ku kjo e fundit kërkon të jesh i pajisur me dhunti shpirtërore, dliresinë, fisnikërinë dhe artin e të menduarit, sepse përmes këtyre virtyteve që posedon një shpirt krijues mund të krijojë vepra gjeniale, të cilat mbeten dëshmi historike në kohë të vazhdueshme. Ajo diktohet brenda shpitrave që janë të veshur me prirje intelektuale për të krijuar vepra dhe veprimtari të vlefshme, që i hyn në punë njerëzimit, e cila njëherit shpirtit i jep ambicie të pazakonshme shpirtërore për t'i shquar më me ngritje ndijore sendet në këtë realitet. Mirëpo, për të ngritur një letërsi apo një art me shpirt krijues, që më pas të ekzistojë autentike, më parë duhet një natyrë shpirtërore me shije klasike që të çojë veprimet njerëzore drejt sjelljeve intelektuale, të cilët janë të prirura për bujë. Klasikja kërkon një shpirt të bukur pa iluzione, që është e aftë të ndiejë artet e bukura në udhë të ngritura shpirtërore për të cilën hap udhë traktatit të mendimit iluminist, pra një shpirt që është i prirur drejt progresit dhe mundësive më të mprehta për të pohuar ekzistencën e të vërtetës përmes arsyes shpirtërore. Shijen e konsideroj si vlerë të ngritur shpirtërore, e cila diktohet për të bërë vepra jetësore. E vërteta është një pamje e brendshme që njeriu duhet ta ndriçojë nëpërmjet arsyes duke futur shijen si emocion i ngritur shpirtëror. Ajo është kaq e lidhur reciprokisht me shijen, sa që shija ndikon në ndjenjat intelektuale duke i caktuar drejt mendimit etik për një njohje konsekuente. Kjo shije kërkon, madje të ndërlikuarën ta bëjë sa më të thjeshtë duke mos i thyer aspak rregullat e

saj të ngurta, rrallëherë një shije e tillë do të kishte fatin e mbarë të lindte te ndonjë shpirt human i zgjedhur nga natyra, tek i cili, më pas do të shërbente si arma më e fortë e tij drejt udhës vetjake për të vënë tek njerëzit vetëdijen shpirtërore. Megjithatë, në këtë kohë moderne vështirë se mund të rezultojmë shije klasike në veprimtarinë dhe kulturën tonë shpirtërore, sepse koha është kaq agresive brenda lëvizjeve shpirtërore dhe morale, sa që dhe njerëzit janë drejt shndërrimit të vlerave njerëzore. Kemi një realitet të hidhur me një ekonomi fatale, që njerëzit janë shndërruar drejt joshjeve fundamentale për të mbijetuar ekzistencialisht; kemi një shoqëri civile me komplikim të proceseve psikologjike, një konkurrencë me njohje delikate ose të krisura që kanë dhënë rezultatin me korrespondencë për të pasur një shije klasike të natyrës krijuese. Jetojmë në një kohë të brishtë ku progresi dhe motivet për një jetë mondane janë gjithnjë në degradim e sipër, madje ku janë ftohur logjikisht trajtimet e jetës në teatër e në politikë. Po ndodh në ndërgjegjet e tyre një krisje e vërtetë morale dhe shpirtërore. Fajin duhet kërkuar gjithnjë te vetja, sepse aty ndodhet misteri i gjithë botës sonë.

Gjenitë, shija klasike, e bukura në artet plastike lindin të mëvetësishme, ku më vonë natyra e krijuesit vendos të krijojë arsyet imagjinare dhe shkencore me modelin për të qartësuar efektin kundër absurditetit të kësaj shoqërie që ka rënë brenda realitetit të hidhur. Pikërisht kjo thjeshtësi për të ngjizur të vërtetën dhe

veprimin e akteve psikike me shijen klasike së vepruari tangon drejt një vepre cilësore, që do të mbahet mend për dekada më radhë. Ky thjeshtëzim i të ndërlikuarës me artin e gjuhës së veçuar është arti i të krijuarit. Me modelin e thjeshtëzimit klasikja tejkalon së pushuari ndjenjat dispeptike, hedonizmin, depresionet e ndryshme psikologjike. Sepse shija klasike është intimiteti i çdo lloj krijimtarie që kapërcen nevojat e ndjenjave dhe shpirttrave të vobektë, por ajo është dhe një ngritje emocionale e edukimit të njeriut në trajtimet më të qarta shpirtërore. Ajo të mbërthen në idealizmin me përmasat e njohjes së botës duke të dhënë shijën dhe stilin e të kundruarit me arsye, pastaj, ngjiz brenda fatit dy nocionet e botës: pesimizmin si realitet i hidhur, por dhe i domosdoshëm, si dhe optimizmin si realitet shpresëdhënës për të bërë veprimtari jetësore. Shija klasike është estetike për nga vullneti shpirtëror e prodhuar nga stili unik i natyrës, por që është tepër vështirë të përfitohet nga format e ndryshme të vullnetit, ndërkaq ajo lind brenda shpirtit krijues i ndriçuar nga vullneti hyjnor, dhe nëpërmjet vullnetit shpirtëror kërkon sistematikisht të edukohet apo inicohet drejt zhvillimit normal. Në disa raste është dhunti hyjnore, e aftë të depërtojë brenda shpirtit të njeriut me formësimin për të pohuar mbi njohjen e ekzistencës së përsosur; pra është thjeshtësia e shpirtit të veçuar në të kundruarit e botës, hera-herës të mundëson të shkëputesh nga vuajtja të fut brenda dëshirave dhe inspirimeve atë që quhet motivi dhe

vullneti për të bërë punë të mëdha siç janë: - triumfi mbi dashurinë e vërtetë, - arsyeja mbi njohjen e krijimit të Universit, - natyra si provë e individualitetit hyjnor, - aftësia për të njohur mbi thelbin negativ të kënaqësisë.

Shija klasike e zhvilluar te shpirti i ndërtuar prej një arti apo shkence të vërtetë, njëherit mbeten një shprehje individuale me origjinë shpirtërore, që ndryshojnë natyrën njerëzore në formën më të ngritur intelektuale. Shija është element i brendshëm, i lindur më herët te njeriu, por më vonë i krijuar sipas një eksperience intelektuale në natyrën krijuese për të modifikuar konceptet prapanike të shoqërisë për një jetë më të përshtatshme. Ajo është e lindur si një talent natyror në ndijimin shpirtëror, ku njeriut të vetëdijshëm i ndërtuar nga edukimi klasik, për nga forca elastike mund t'ia japë vlerën e mundshme të papërsëritur ndonjëherë, prandaj, një shije e bukur dhe elastike mund të ndryshojë kuptimin e arsyes drejt rregullit për orientimin e njohjes, dhe në zhvillimin e inteligjencës njerëzore si natyrë krijuese. Metoda për ta transformuar shijen në stade edhe më të ngritura emocionale, fillimisht intelektu duhet të pajiset me arsye të shëndoshë, që do t'i ndihmonte në vlerën e përgjithshme të njohjes, e cila, në fakt është e pajisur me njohje reale të njohurit në natyrë, dhe njëkohësisht, shijes i duhet të shkëputet nga çdo vullnet i dyshimtë që mund të vijë në shprehje t'ia ngurtësojë shqyrtimet e natyrës përmes përvojës. Pra, i bindur në

shpirtin, i cili duhet të edukohet nga vëllimi i diturive të sigurta shkencore, me qëllim që ambiciet e shpirtit të lidhen me shijen klasike për t'u transformuar në stade të ngritura emocionale. Ky shpirt i ndikuar nga shija e bukur nxjerr vlerën e njohjes. Kjo arsye e pajisur me njohje të sigurtë e krijon shijen për të pasur efektin e të njohurit të sendit në thelbin inteligjent, dhe kështu sistematizimi i përgjithshëm i shijes i jep autoritetin e duhur shpirtit krijues për të qenë natyrë krijuese dhe e pavdekshme ndonjëherë.

Shpirti

Shpirti është pamja e brendshme e njeriut. Është shtytja thelbësore për të krijuar të bukurën si një element i brendshëm i kuptimit të imagjinatës së njeriut. Shpirti si pamje hyjnore dhe e domosdoshme te njeriu është krijuar si shprehje e vullnetit të fenomenit të natyrës absolute. Pamja e shpirtit ka ardhur si gjymtyrë e përhershme dhe e domosdoshme te njeriu, që ky i fundit të mund të arsyetojë, kritikojë dhe njohë sistemin inteligjent të natyrës njerëzore. Roli i tij është një shprehje e vullnetit absolut që buron nga trajtimi etik i influencës së Zotit, ai po kryen të gjitha funksionet qeverisëse të natyrës njerëzore përballë çdo fenomeni relativ në natyrë e më gjerë. Padyshim që është një ndër konceptet më misterioze dhe mistike në realitetin e vazhdueshëm njerëzor, ku ai orienton me bindje hyjnore çdo pjesë të fshehtë të psikikës dhe mendjes njerëzore. Sipas cilësive hyjnore është i pavdekshëm, i pandashëm dhe vullnet absolut i paperceptuar, ku frymëzon veprën e njeriut nëpërmjet akteve të përgjegjshme duke e bërë, që çdo veprim njerëzor të gravitojë te njeriu. Çdo akt njerëzor i kryer

vullnetarisht me arsye dhe logjikë pa ndikimin e askujt, në të kundërt veprimi fizik apo moral drejtohet te shpirti, sepse ai është i angazhuar nga vullneti i Krijuesit të përjetshëm të ruajë çdo vlerësim të mundshëm të veprimit psikik a moral të njeriut, për shkak se shpirti po kryen punën vlerësuese të çdo akti të kryer njerëzor. Njeriu sipas arsyes intelektuale duhet të orientojë mendjen për t'i evituar e shmangur problemet dhe aktet psikike që mund t'ia çorientojnë jetën në kthesa misterioze. Shpirti është gjymtyrë misterioze më i pashmangshëm i njerëzimit që nuk le të kuptohet në asnjë shteg. Shpirti mbeti një mister i domosdoshëm, sepse është një sistem absolut i vullnetit të Zotit, i cili kryen të gjitha funksionet intelektuale dhe morale të njeriut. Një qenie njerëzore që arrin të shohë përtej së mirës dhe etikës njerëzore, sipas meje nuk është rezultat i një bote materialiste, por si dëshmi e një shpirti estetik të ngritur emocionalisht me përmasa idealiste. Materia jonë është një lëndë e krijuar nga Zoti, ose një krijim i përkohshëm i cili nuk është i krijuar sipas një mirëqenie absolute që të mund të ndikojë në një ekzistencë pafundësisht të lumtur dhe inteligjente, por kjo inteligjencë dhe lumturi që fsheh natyra njerëzore vjen si një botëkuptim real i shpirtit tonë që kryen funksionin e një perceptimi ndiesor, duke bërë të mundur të ndjejmë dhe të sajojmë mendime imagjinare të vlefshme. Materia jonë gati është një përdorim i vullnetit të shpirtit tonë, ndërsa shpirti është një lëndë që duhet ta bartim me vete kudo

dhe kurdoherë, sepse varet i gjithë sistemi ynë moral në ekzistencën transite. Është pjesë intime që vështirë se mund të ndahemi apo shkëputemi me vullnetin tonë, për shkak se materia është e paaftë të orientojë vlerën dhe gjymtyrët e saja të mistershme, gati në përbërje hyjnore.

Çdo qenie e gjallë që lëviz, jeton dhe ushqehet, bart me vete shpirtin në formën më të fshehtë të mundshme. Ky shpirt është një atom i pandashëm, i cili po na orienton subjektin tonë jetësor drejt një ekzistence njerëzore, me të gjitha idetë progresive gati për të njohur natyrën, njeriun, Zotin. Duket që është kaq i thjeshtë, po aq dhe i ndërlikuar në sistemin e krijimit të lëvizjeve tona përballë këtij universi. Çdo njohje në bazë kritike, apo dhe çdo lëvizje e materies sonë për të kuptuar thelbin e natyrës është një funksion i përbërë nga idetë e shpirtit, që udhëheq materien me krejt psikikën tonë njerëzore. Parimi i shpirtit mendon mbi vullnetin për jetën njerëzore, ashtu që në thelbin e tij të mos ketë asgjë nga nevoja materiale, por të burojë nga instinktet më të larta shpirtërore ku qëllimi për të përmbushur misionin hyjnor të arrijë te e vërteta dhe njohja mbi arsyen njerëzore. Udha e tij është një mënyrë për të fshehur pamjen që sjell vetëdijën e ndërgjegjes njerëzore, nga ku njeriu gëzon të drejtën e lirisë për të qenë i përshtatshëm me vullnetin dhe intelektin. Të njohurit e vërtetë duhet të jetë në brendinë e thellë, pra në thelbin e pamjes së shpirtit, që arsyeja ta njohë shpirtin prej vërteti. Arsyeja jonë

shpirtërore i përgjigjet mendimit të krijimit të botës, ndërsa aplikimi i mendjes sonë nxjerr faktet nga përvoja shpirtërore. Mirëpo një arsye e kulluar nga gjykimi mund të arrijë të shohë parimet e njohjes njerëzore që janë përtej së mirës dhe së keqes me kuptimin për të drejtuar imazhin e sjelljes dhe ndërgjegjes njerëzore. Një arsye e kulluar dhe një shpirt i arsyeshem është një shprehje që argumenton udhën e përjetshme të njeriut duke e bërë që gjërat në natyrë t'i shqyrtojnë intelektualisht dhe qenësisht. Sipas sistematizimit këto janë të ngarkuara të vërtetojnë udhën drejt një përjetësie absolute, sepse arsyeja dhe shpirti janë të virgjër të pa hulumtuar ndonjëherë nga angazhimi i mendjes së njeriut. Aplikimi i mendjes së njeriut nuk ka mundur të nxjerrë deri më tani njohjen e kuptimit të arsyes dhe shpirtit, por vetëm vullnetin e tyre të përfaqësuar. Me edukim sistematik ajo zhvillohet drejt shkallëve intelektuale, dhe kështu veprimet e mendjes nisin të veprojnë drejt arsyes për t'i shquar objektet me siguri shpirtërore. Kur po zbërthejmë joshjen e panjohur të shpirtit, arsyes dhe mendjes të njeriut, fillimisht duhet kuptuar atë si pasojë e një misterit të pashmangshëm të udhehequr nga ideja për të vepruar mbi individualitetin e tij. Ne asnjëherë s'mund të shqyrtojmë pamjen e arsyes dhe mendjes sesi punon, por mund ta orientojmë gjersa e përfitojmë njohjen e mjaftueshme për jetë intelektuale. Shpirti frymëzon njohje deri në besimin në Zot, sepse misioni tij është i gjithëpushtetshëm, ku tejkalon gjithë idealizmin jetësor

ndaj përpjekjeve për të besuar të vërtetën. Ai është i frymëzuar nga qielli, dhe rregullin qiellor e pason te njeriu duke i vëzhguar veprimet psikike që sajonnë deri në aktet e ndryshme morale. Shpirti, si misiticism klasik ka lindur si nevojë e kësaj ekzistence me pretendimin duke ia kthyer njeriut besimin absolut ndaj botës absurde, dhe tekefundit udhëtimin drejt absolutes në botën e përjetësisë. Shpirti është i pavdekshëm sepse nuk sajohet me asgjë materiale, thjesht mbetet një frymë hyjnore e pashmangshme përtej çdo të mete fizike apo shpirtërore. Shpirti nuk ka asgjë tjetër, përpos hyjnore që është i shkëputur nga çdo vullnet dhe edukim tjetër estetik. Është veti e virgjër, e pakonsumuar ndonjëherë nga objekte të panjohura për ne. Shpirti është tërësisht i thjeshtë, pa komplikime, i përhershëm që s'mund të përkufizohet, pasi është përtej krijimit mistik. Gjithsecili mendimtarë është shtyrë me përvojën e tij intelektuale dhe shpirtërore drejt mendimit të përgjithshëm me të vetmin botëkuptim që të formojë përkufizimin e pashmangshëm për shpirtin dhe pamjen estetike të tij, por misterin që Zoti ia dedikoi shpirtit të njeriut mbeti pafundësisht një koncept hyjnor, ku mendja e mendimtarëve shpesh mund të kish qenë e diskutueshme. Shpirti është brenda nesh, por sipas intuitës së zhvilluar vëren përtej nesh, dhe është ai që i përjeton ndryshimet në qenien tonë, pra thjesht vërteton çdo ndryshim të gjendjes njerëzore përmes intuitës hyjnore.

Shpirti ndahet në shpirt të arsyeshëm, dhe të pa arsyeshëm. Në një shprehje pa nocionin e shpirtit të arsyeshëm nuk mund të kemi modelin e një filozofie moraliste. Unë mendoj se gjithçka që shpirti lidhet me njohjen dhe të vërtetën paraqet esencën e një shpirti të arsyeshëm. Veprimet tona që krijojnë imagjinatat mund të realizohen sipas disa ligjeve të intelektit, dhe se shpirti është përjetësisht i lirë, por manifestohet me veprimin kundrejt imagjinatës në mënyrë krejtësisht pasive. Shpirti ndikohet sipas veprimit të mendjes, ndërsa mendimet sipas arsyes. Ndërkaq, veprimi i arsyes shquan sendin deri te njohja reale, ndërsa njohja mund të bëhet ende më e sigurtë nëse ndiqet nga përsiatjet, që sjellin përvojë shkencore. Një mendim i shprehur pa arsye është një veprim i mendjes heretike, pa koncept njerëzor. Ndërsa mendimet e shprehura nga arsyeja e kulluar apo nga plani i përvojës janë shprehje e një koncepti intelektual të frymëzuar prej një shpirti elastik. I gjithë sistemi njerëzor është i ndërtuar në atë mënyrë që të funksionojë sipas një ligji të rreptë, ku i gjithë sistemi shfrytëzohet me njëri-tjetrin si një qëllim njerëzor, ndërsa ai shpirtëror si qëllim hyjnor.

Sa shpirtra fshehim ne?

Njeriu fsheh vetëm një shpirt. Shpirti ynë është një dimension sa i ndieshëm, po aq dhe mistik. Shpirti që zotëron në mënyrë të përsosur artin e vet është Shpirti i natyrës krijuese, i cili shpreh motivin e së mirës për një edukim estetik krahas shndërrimit të vlerave. Për mua është e nevojshme të ketë një shpirt të logjikshëm, i aftë të diktojë rregullat e natyrës fizike, që njeriu të mund të priret pas njohjes së gjësendeve, që herëpashere ia imponon natyra. Një shpirt i logjikshëm ngjiz brenda pamjes së brendshme sensin e njohjes së substancës së thjeshtë, dhe kështu kjo njohje që vihet nga shpirti i logjikshëm pohon ekzistencën e vërtetë të çdo sendi në natyrë. Duket që kjo logjikë e pranishme te shpirti mundëson perceptimin e drejtë dhe përfitimin e sigurt të njohjes në lidhje me pikëpamjet e botës. Shpirti i logjikshëm edukon shllimet ideo-estetike drejt perceptimit të drejtë të dukurive natyrore, dhe karakterin e njeriut e pajis me vlera të ngritura shpirtërore, të përbërë nga njohja reale duke e bërë të mundshme, që njohja e botës të zotërohet nga natyra krijuese e shpirtit të logjikshëm. Me shpirtin e logjikshëm kuptoj një veprim shpirtëror inteligjent, i

cili mund të jetë i aftë të vërtetojë zhvillimin sistematik të natyrës drejt ligjeve të domosdoshme, që përcaktojnë të vërtetën dhe ambiciet njerëzore drejt një udhe përparimtare, të udhëhequr me mjete diplomatike. Sipas gjykimit kritik konsideroj se të qenurit i logjikshëm fsheh një shpirt të logjikshëm, i cili njëherit është i ngjashëm dhe i pandryshueshëm me vetveten. Një shpirt i logjikshëm rregullon marrëdhëniet e ideve imagjinare në përshtatje intelektuale me idetë e shkencës, përshtatja e tillë është në pajtueshmëri paraprake me njohjen. Konsideroj se njeriu fsheh një shpirt, mbasi brenda tij ekziston një arsye, një logjikë për të menduar mbi botën. Asgjë nuk e kthjellon arsyen tonë, pos një shpirti të logjikshëm, i formuar nga një karakter i mprehtë me kushte intelektuale. Një shpirt, i cili mund të jetë i devotshëm mund të krijojë besueshmërinë e një shpirti të shenjtë, prandaj ne fshehim një shpirt, i cili është i ngjashëm me vetveten. Në të kundërt shpirtrat nuk janë të ngjashëm me vetveten, por të ndryshueshëm varësisht nga karakteret që disponojnë. Prirem të kuptoj se vetëm një logjikë e zhvilluar intelektualisht mund ta përsosë një shpirt vezullues i ndriçuar nga arsyeja kritike për të bërë vepra të bujshme, të cilat më pas, veprat jetësore mund të shfrytëzohen për të mirën e mbarë njerëzimit. Vetëm një shpirt mund ta orientojmë drejt arsyes së pastër, ndërsa shpirtrat orientojnë substancën kolektive në hapësirë. Mirëpo, të gjithë shpirtrat janë të ndryshueshëm me të tjerët.

Po marr në shqyrtim nëntesktin e një aktori i cili përqendron ndërdijen e tij shpirtërore duke imituar karakterin dhe pozitën intelektuale të njeriut tjetër të pazakontë, kështu duke shfaqur në pamje të jashtme një karakter tjetër pa u ndryshuar në thelb. Kur kemi thënë se natyra si krijim hyjnor, dhe shpirti si krijim i devotshmërisë mbi realitetin ekzistencial të njeriut, në radhë të parë paraqet edukimin estetik të një shpirti universal që është i ngjashëm me vetveten. Një shpirt i pandryshueshëm në thelb, i cili është përtej misticizmit paraqet vërtetimin e Zotit duke qenë i përsosur në kushte absolute. Nuk dua të nisem nga metoda e dyshimit, se njeriu fsheh më shumë se një shpirt të nevojshëm, për shkak se krijimi mistik përtej njohjes siç është shpirti nuk mund të trajtohet si një eksperiment, kur ne s'kemi masën dhe lëndën për të vazhduar në krijimin e një lënde tjetër të ngjashme me shpirtin e njeriut. Ai është vetëm një model prej misteri në këtë botë që mund të përshtatet dhe modifikohet në çfarëdo kushte midis së keqes dhe së mirës. Është njeriu, ai që e udhëheq gjymtyrën dhe pamjen e tij duke e sendërtuar me virtyt dhe karakter më sublim të mundshëm. Ngandonjëherë, kur po vëmë mendjen tonë në përdorim na jep idenë për një fshehtësi të përafërt me Zotin, sepse shpirti dhe Zoti janë vullneti që përforcojnë pikëpamjet e njeriut në jetë. Idetë e mia janë një burim i arsyes së kulluar, por ndërkohë, dhe idetë e Zotit paraqesin vullnetin dhe veprën time të

vënë krejt në lëvizje mekanike. Njeriu fsheh shpirtin dhe lëvizjet e natyrës së tij, por ekziston.

Shpirti është më pak i njohur për ne, por që mund ta cilësojmë si një veti të brendshme tonën i cili na udhëheq drejt planit të përhershëm të etikës njerëzore, dhe që mund të guxojmë të meditojmë se si është rregulluar, dhe se si vepron brenda nesh. Ai është i rregulluar sipas planit mistik e hyjnor që të koordinojë punët e njeriut, ndërsa vepron sipas vullnetit të domosdoshëm të Zotit. Ai duhet të jetë një shpirt i vetmuar i ngjashëm me vetveten dhe i përshtatur nga morali e menaxhimi ynë njerëzor, që është i detyruar të prodhojë ide për të ndryshuar e përmirësuar sensin tonë njerëzor. Sipas një shpirti krijues ne kemi idetë e thjeshta dhe të përbëra për t'i përdorur në të mirën intime tonën duke i zhvilluar nëpërmjet arsyes së kulluar, ku më pastaj i vëmë në vepër. Mund të vërtetojmë se njeriu fsheh një shpirt, sepse ai është unik dhe i papërsëritshëm ndonjëherë krahas krijesave tjera. Prandaj dhe shpirti ynë fsheh një gjymtyrë hyjnore e pakundruar ndonjëherë, dhe një soditje etike brenda joshjes sonë ndaj të mirës njerëzore. Shpirti që fshihet pas një vlere njerëzore na qeveris trupin tonë me përmbajtjen e pazakontë estetike, sepse vetëm kështu trupi njerëzor kryen veprimin e tij të përcaktuar më herët nga një Zot bujar. Brenda trupit tonë fshehim një shpirt të ngritur me virtyte të larta, dhe një shpirt të formësuar emocionalisht duke na shërbyer t'i njohim gjësendet në kuptimin njerëzor. Po fshehim një shpirt

që është i pajisur me një karakter hyjnor, ku në thelb është i rregulluar me futjen e një veprimi elastik për të ndriçuar pamjen e tij gjer në ambiciet për të triumfuar qenësisht mbi qenësoren. Ai përmban një dinjitet të brendshëm me gjasë për të shprehur vullnetin psikik të mendjes, respektivisht në formë të përshtatur me vullnetin e njeriut që e stimulon drejt lëvizjes inteligjente. Veprimi i njeriut ngjiz nga reflektimi i shpirtit, por ky i fundit është i detyruar të luajë rolin e përshtatjes në kuptim njerëzor. Njeriu fsheh një shpirt, sepse ka një arsye të kulluar, një gjykim kritik, dhe një njohje intelektuale përfshirë dhe sistemin e të menduarit për ndriçimin e brendshëm të fenomeneve të natyrës dhe substancës.

Njeriu fsheh një shpirt të thjeshtë të frymëzuar për vepra jetësore, dhe pas tij fsheh një Zot absolut krahasuar për nga mendja jonë e mjaftueshme, e cila është e kufizuar në dije, por e domosdoshme në njohjen e sendeve në natyrë. Sa shpirtra fshehim ne? Një shpirt i paraqitur në dimensione të zgjeruara, gjithnjë në mënyrën më misterioze të mundshme duke arsyetur një të vërtetë absolute, që është Zoti dhe njeriu. Sepse krijimi i një shpirti mund të ndodhë vetëm njëherë, prandaj mbetet mistike përtej njohjes shpirtërore dhe është kaq e pandashme për t'u njohur deri në trajtimet më thelbësore të mundshme. Fjala krijim lidhet me intelektin e një Zoti të domosdoshëm, pra një krijim që implikon një shpirt të prirur nga dëshira dhe vullneti i njerëzve, që ata vetë të ndikojnë në nxjerrjen e të

vërtetës së pamohueshme në sipërfaqe. Andaj krijimi i një shpirti është një vullnet hyjnor që ka për qëllim të udhëheqë materien e njeriut drejt një jete morale e nevojshme për ekzistencë thelbësisht të gëzueshme. Njeriu fsheh vetëm një shpirt të thjeshtë e të pandashëm nga krijimi mistik, i cili është i aftë të koordinojë pamjen tonë të brendshme dhe të jashtme, e duke e detyruar të zhvillojë intelektin e mendjes kah idetë e bukura humane, sepse përmban kodin e sjelljes për njohjen e së vërtetës absolute, e cila në thelb është e pajisur me një gjykim natyror.

Mendja

Mendja është një substancë ekzistuese ku në mënyrë të pavarur mediton me anë të forcës sistematike të psikikës racionale, dhe me anë të ligjit më të thellë mendor ngjiz mendime të vetëdijshme që shpjen deri te njohja intuitive, demonstrative, ndijore dhe shkencore. Të njohurit intuitiv përfitohet nga intelekti, i cili është i prirur të njohë të vërtetën e mundshme pa vullnetin e imagjinatës apo të parafytyrimeve tjera mendore. Të njohurit intuitiv është shprehje e traktatit mendor të gjenive, të cilët sajojnë idetë pa ndërmjetësimin e vullnetit, por nga ndikimi i intelektit. Të njohurit demonstrativ përfitohet nga vullneti mendor i njohjes, i cili parafytyrimet e shumta synon t'u japë një përfundim të logjikshëm. Të njohurit ndijor përfitohet nëpërmjet ndihmës së organeve shqisore duke e perceptuar apo ndijuar njohjen e fituar nga mendimi racional, ku kjo njohje nuk radhitet në njohuritë e vërteta të njeriut, por në të kuptuarit më lehtë të së vërtetës. Megjithëse, të njohurit ndijor është njohje intelektuale dhe e logjikshme, por ndonjëherë mund të mos e shquajë të vërtetën e sendit në natyrë sipas një sistemi inteligjent. Të njohurit shkencor përfitohet nga hulumtimi dhe vrojtimi i lëndës sipas mjeteve

krahasuese dhe eksperimentale, duke e ndihmuar arsyen në kuptimin shkencor të vije deri te zbulimi i lëndës natyrore, si nga krijimi, ekzistenca dhe konkludimi. Mendja përpos që është substancë ekzistuese, ajo aplikon sistemin e të menduarit me arsye për të njohur gjer në fshehtësi gjësendin në natyrë, lëvizjet e natyrës, si e drejtë natyrore dhe universin, me qëllim për të përfituar njohjen e vërtetë, e cila sjell rritjen e vëllimit të diturive. Të vërejturit me vëmendje dhe përsëritje do të vërtetojnë se lëndët dhe lëvizjet e botës janë në përshtatje të ndërsjelltë me natyrën njerëzore, ku, mendja është prijësi i intelektit të mjaftueshëm për të shqyrtuar, vrojtuar dhe analizuar. Mendja nga përbërja është më shumë psikologjike, sepse ndërtohet nga baza e funksionimit psikik të veprimit të mendjes, ndërsa sipas planit filozofik, ajo rrit të vërejturit dhe vetëdijen për të shqyrtuar, vrojtuar dhe konkluduar mbi njohjen e botës. Sipas principeve psikologjike, ajo është e ndërtuar në atë mënyrë që të funksionojë për të mbajtur mend, pra të qenurit e obliguar të orientohet për të shërbyer në përfitimin e njohjes së botës. Mendja është ndijim i përgjithshëm i ideve, ndërsa psikika i vë në lëvizje aktive idetë, duke i mbajtur mend me anë të të vërejturit të vëmendshëm; ndërkaq, përmes një procesi të zhvilluar të arsyes, ajo zgjon njohjen e sigurt për të cilësuar bindjen dhe sistemin intelektual të njeriut. Ajo, sipas bazës logjike të të menduarit duhet të luajë rolin e lëvizjes inteligjente për të nxjerrë teoritë e njohjes së natyrës, që janë të

ndërtuar nga ligje ekzakte, ku e gjithë natyra duket që është në përshtatje të vetëdijshme me njeriun, ngase lidhet drejtpërdrejt me vullnetin për hartimin e një ekzistence me mjete fatlume. Sa më shumë mendja të orientohet në thellimin e njohurive të reja, duke shqyrtuar principet e të drejtës natyrore, aq më shumë do të thellohet për bashkëveprim intuitiv ndërmjet njeriut dhe natyrës. Me zhvillimin e mendjes dhe rritjen e intelektit njeriu vjen në shprehje individuale me natyrën, dhe kështu, ai nis të përcaktojë ligjet e natyrës si përparim i mundshëm dhe i patjetërsueshëm i shoqërisë, duke i ngritur në veprimtari intelektuale që të mund të evitojnë problemet dhe të këqijat e imponuara. Konsideroj se sistemi inteligjent i mendjes është plan egoist, i shkëputur nga çdo vullnet apo intelekt tjetër, ngase tenton sa më shumë të përfitojë njohuri të reja intelektuale në lidhje me të drejtën natyrore të natyrës dhe universit.

Në mendje qëndron intuited e racionalit (scentia intuitiva), pasi që vetëm kjo ndihmon arsyen të njohë botën në mënyrë të sigurtë. Njohja e të vërtetës qëndron brenda arsyes, ndërsa jashta saj veprojnë idetë e thjeshta, të cilat nuk shërbejnë për njohjen e drejtë të sendeve. Mendja i krijon idetë nëpërmjet sistemit të kontemplacionit, pastaj i përshtat ato nëpërmjet eksperiencës njerëzore, dhe kështu zhvillohen mendimet psikike që janë të afta të gravitojnë drejt koncepteve shoqërore për një ndryshim thelbësor. Mendja si koncept psikologjik rregullon në tërësi unike

të gjitha njohjet reale që janë të arsyeshme, dhe nëpërmjet vetëdijes frenon udhët fiktive dhe irracionale që mund ta orientojnë atë. Mendja na shërben t'i njohim apo perceptojmë ngjarjet jetësore me anë të të menduarit racional duke futur bindjen në instanca intelektuale, me shpresën për të kuptuar të vërtetën dhe të mirën universale krahas çdo të pavërtete të mundshme. Nga procesi psikologjik i mendjes krijohen akte psikike të veprimit të arsyes njerëzore ku ndërgjegjja dhe vullneti emotiv bëjnë veprimin e mendjes të futet përgjatë udhës së të menduarit. Së pari, mendimi po nuk pati thelb, s'është më mendim, as ide, por një shprehje pa logjikë. Pikërisht prej këtu niset mendimi për të pasur një thelb, një arsye, një pikëpamje, ndryshe idetë tona nuk do të vireshin në vepra gjeniale. Nëse mendimi arrin të jetë një element i brendshëm përtej njohjes inteligjente, atëherë konsideron elementin e brendshëm për ta zgjuar në sipërfaqe duke tentuar sa më shumë që të jetë e mundur ta zbulojë e të pluskojë të vërtetën në karakter.

Objektivat e mendjes duhet të rrjedhin sipas kushtit të domosdoshëm të arsyes duke i reflektuar lëndët dhe lëvizjet mekanike të natyrës me mënyrën kritike, mënyrë kjo që është e moderuar për të nxjerrë në sipërfaqe pamjen e vërtetë të njohjes së arsyeshme të mendimit, pra, duke u nisur prej shkakat te pasoja e përvojës shkencore. Që të kemi një veprim të domosdoshëm dhe logjikë të mendjes, pra, ne dimë që me filozofinë logjike nënkuptojmë modelet e të

menduarit që rezultojnë deri te konkludimet e vërteta; fillimisht duhet të kemi në objekt shqyrtimi planin e metodës kritike, e cila na ndihmon t'i diktojmë ligjet e natyrës dhe pasojat rrjedhëse të natyrës njerëzore. Sipas metodës kritike veprimi i mendjes më shkoqur paraqet sensin e arsyes së mendimit duke mundur të udhëhiqet plani për veprimin e drejtë të njohjes së gjësendeve në natyrë. Metoda kritike arrin të shprehë gjendjen shkencore të realitetit duke i menduar intelektualisht veprimet njerëzore para se të vihen në zhvillim konkret të veprimit të mendjes. Kjo metodë shkencore nxjerr kuptimin e arsyeshëm të veprimit të mendjes në plan-veprim, ku përshtypja e njohjes së sigurtë shmang çdo preokupim apo të metë të menduar negativisht. Sepse ky veprim i mendjes me metodën kritike nxjerr idetë nga eksperiencia intelektuale e njohjes së vërtetë që shmanget nga çdo ndikim i idesë kontraverse. Mendimi racional i paraqitur me metodën kritike, veçse arrin shkallën e inteligjencës së mjaftueshme të njohë gjithçka që është etike dhe e mirë e nevojshme për jetë intelektuale. Po kështu mendimi racional nis të zbatojë artin e njohjes intuitive përjashtuar nga çdo ndikim i ideve të pasigurta dhe hermetike. Kjo nismë është mjaft racionale, sepse metoda kritike i mundëson arsyes njerëzore të qeverisë me veprimin e mendjes intelektuale, kështu i realizon në kuptimin intuitiv marrëdhëniet e mendimit shkencor në natyrë e shoqëri.

Skicë mbi veprimin e mendjes

Njeriu mendon me anë të vetëdijes, e cila ndihmohet nga vëmendja. Vetëdija është konsulentja shpirtërore e mendimit, e cila i ndihmon mendjes të orientohet drejt njohurive intelektuale, pasi mendimit i mundëson planin e të menduarit me arsye. Të menduarit me arsye i shquan idetë e reja për njohjen e mjaftueshme të botës. Njeriu mendon me pjesën racionale të të menduarit, ndërsa me irracionalen bart të gjitha ndjenjat dhe emocionet e mendjes ku kjo e fundit shërben si pjesë krijuese dhe kujtuese. Mendja e bart pjesën e menduar të truri, ndërkaq truri e përcjell tek ndërvetëdija, dhe kështu mendimet ruhen, që më pas mendja të nisë të mendojë me pjesën e vetëdijshme. Mendimet burojnë nga vetëdija intelektuale, ndërsa përgjatë meditimit mbi teorinë e natyrës dhe universit, fitohen mendimet që ndihmojnë në vlerësimin e njeriut mbi botën. Ndërkaq, logjika i radhit mendimet e fituara nga meditimi intensiv drejt një kuptimi të përshtatshëm e të duhur mbi botën, pastaj arsyeja ndihmon që mendimi të jetë i ngritur emocionalisht në formë elokumente të të menduarit psikik. Të dhënat që i kemi menduar gjatë gjithë procesit mendor barten në pjesën e ndërvetëdijes, ku shndërrohen në vendbanim për të gjitha ndjenjat tona të qenësishme. Pasi t'i kemi

mbledhur mendimet nga ndërvetëdija, atëherë vetëdija nis punën për t'i lexuar të dhënat, dhe nga ky proces mendja e njeriut priret drejt procesit të të menduarit. Psikika ose vetëdija është një rregull i përcaktuar me ligj natyror që është atribut i sistemit të të menduarit, e cila shërben për formësimin e mendimeve racionale në shërbim të idesë shkencore. Puna e mendjes është një vepër e inspiruar nga vullneti hyjnor i Zotit, ku çdo mendim i njeriut i nisur nga arsyeja e kthjellët është një vullnet i së mirës së tij, dhe një udhë intelektuale e veçuar përtej së mirës morale. Mendja është substancë inteligjente e cila buron nga instinktët më të larta mendore, ku drejtohet nga plani i vetëdijes për të përfituar mendime racionale, të cilat në thelb përfshin të menduarit me arsye. Varësisht se si po drejtohet puna e të menduarit nga vetëdija, në radhë të parë vlen intelekti për të menduar mbi njohjen e botës, njohjen e substancës kolektive, drejt ndryshimit, sipas një plani empirik prej nga ku rrjedhin konkludimet praktike. Duke e orientuar sistemin e të menduarit pas një vullneti për jetë intelektuale, ky sistem mund të përcaktojë vullnetin për të menduar njësinë e mendimeve të mira për të cilën mund të përfitojë ngjarje të mira; duke e përcaktuar vullnetin për të menduar njësinë e mendimeve të këqija për të cilën mund të përfitojë ngjarje të këqija. Ky është rregull që ne vet, pra me kushtin tonë të të menduarit ia imponojmë ndërvetëdijes sonë, dhe kjo na kujton për ta shfaqur veprimin e mendjes në realizim konkret. Nëse

sistemi i të menduarit orientohej në veprimet misterioze të botës, të cilat janë shpikja dhe vërtetimi i krijimit të universit, dhe duke mos arritur ta fusim nocionin e bindjes racionale brenda veprimit të mendjes, atëherë realisht mendja do të punojë sipas një programi të pakonceptueshëm, gati pa logjikë sensuale, e cila me gjasë reale mund të përfundojë në dilemë mendimesh. Mendja si vërtetimi më i lartë intelektual, është bartësi i funksionimit të ideve iluministe për të arritur më lehtë të shquajë veprimet më të fshehta të fenomeneve të natyrës, njeriut dhe Zotit. Duke caktuar mendjen të udhëhiqet pas gjykimit të arsyes së kulluar, natyra e njeriut do të ishte ndërtuar sipas skemës së një ekzistence të lumturuar, ngase do vinte në shprehje njohja. Ku vetëm njohja nga arsyeja, fundja mund të tejkalojë çdo problem të ekzistencës sonë që paraqitet përgjatë të jetuarit. Sepse të njohësh natyrën dhe ligjet e saj nëpërmjet arsyes së vështruar, në radhë të parë njeriu ngadhënjehet në këtë botë si harku i triumfit, për shkak se përshtatet me rregullin disiplinues të lëvizjes së natyrës dhe të drejtës natyrore. Kjo përshtatje midis njeriut dhe natyrës paraqet lirinë e veprimit me ndërgjegje të lumturuar, sepse liria është shprehja jonë e vetme që na shpie drejt të mirës individuale dhe të mirëqenies sociale. Mirëpo sipas arsyes së kulluar ai do të gjejë veprimin e matur të të vepruarit, krahas çdo të mete dhe joshjeje të panjohur. Mendja, si veprim psikik i një sistemi inteligjent nxjerr në sipërfaqe mendimin e thellë, i cili është i ngarkuar për të njohur disa fshehtësi

thelbësore të universit dhe natyrës, duke u bazuar në logjikën e shëndoshë për të vërtetuar se ligjet e pandryshueshme të natyrës janë të ngjashme me veprimet e njeriut, ku janë të orientuar të bëjnë ndryshime progresive, që në thelb i modifikojnë mjetet për ekzistencë reale. Pra, veprimi i mendjes mbetet substanca më inteligjente dhe më e përsosur gjer në masë kritike për të medituuar aplikimin e zbatueshëm të botës, mendje kjo, që nxjerr njohjen në bazë kritike për të mirën e psikikës njerëzore, ku nëpërmjet saj, ne jemi në gjendje të vrojtojmë metafizikën e dashurisë, ligjet natyrore të natyrës, përsosjen e universit dhe njeriun.

Gjeniu

Gjeniu është i pajisur sipas një kushti mendor që gjësendet dhe lëvizjen e natyrës t'i shquajë me anë të kontemplacioneve të intelektit duke u angazhuar t'i interpretojë ndryshimet dhe lëvizjet e natyrës si përshtatje e vullnetit të ekzistencës së njeriut, por ky vështrim bëhet i shkëputur nga mendimi që buron nga vullneti. I shkëputur nga vullneti, sepse ka të zhvilluar traktatin e intelektit, ku nëpërmjet intelektit, ai mund të vështrojë më qartë dhe më sigurtë ligjet fizike të natyrës, sesa nëpërmjet mendimit të vullnetit, me ç'rast intuita e tij ndodhet në epërsi të lartë. Njohja është nocioni që e kultivon botën e madhe të gjeniut, dhe pikërisht kjo njohje sipas prirjes nga arsyeja e kulluar vjen deri te tejkalimi i mendjes në formën e gjeniut. Të njohurit e vërtetë, në vështrim të parë është të njohur ndijor, sepse shqisat mundësojnë parafytyrimin e veprimit të mendjes të njohë. Shqisat luajnë rol të veçantë në veprimin e mendjes, jo vetëm se krijojnë aktin e të njohurit, por dhe zhvillojnë idetë e njeriut deri në shkallë demonstrative për t'i njohur nga rrjedhja e përvojës. Njohja përfitohet nga edukimi klasik i mendjes nën orientimin e shkencave duke pasur lidhshmërinë mbi vullnetin e domosdoshëm të

gjësendit në natyrë. Njohjen duke e përcaktuar si vullnet të domosdoshëm brenda sistemit intelektual te gjeniu, jo vetëm që e veçon nga turma, por dhe ndikon në përmirësimin dhe ndërtimin e gjendjes së botës njerëzore. Prandaj, njohja është nocion i vullnetit të gjenit, sepse nëpërmjet njohjes ai orienton mendjen në sistemin krijues për t'i vërejtur lëvizjet e natyrës si ligj natyror. Ai mediton në formën më të lartë mendore duke pasur ide të vyera me kujdesin e shqisave që ia kthjellojnë idetë, dhe po kjo formë e lartë mendore shquan njohjen e vërtetë si akt më i lartë i natyrës njerëzore. Ai është i prirur të diktojë një botë të madhe bashkë me ligjet ekzakte të natyrës, si dhe ta shquajë në përgjithësi ekzistencën e botës nëpërmjet intuitës.

Gjeniu nuk ka shoqëri, ndofta përshtatja e tij me botën mesquine të njerëzve meskin nuk e tërheq ambicia dhe mendimi për të njohur botën, si një detyrim intelektual, por atë e tërheq dituria. Ai është më i vetmuari përtej mendimit revolucionar, ngase turma nuk është e prirur të ndodhet në mendime të tilla të larta që edukojnë shoqëri publike, por ai do ta gjejë vetveten në përshtatje me librat e gjenive që ia kanë lënë, pikërisht për këtë ai është në shërbim të njerëzimit për t'i ndryshuar gjendjet emotive të shoqërisë. Veprat e gjenive janë kaq të vlefshme dhe të domosdoshme, sa që çdo shoqëri progresive do të kishte nevojën për t'u ngritur emocionalisht falë veprës së bujshme. Mendja e tij është një përbërje kundrejt ndryshimit të vërtetë, që është dija, pastaj nëpërmjet

shpirtit të tij që është një ngritje e theksuar etike, në rend të parë drejton vëmendjen krahas ligjit natyror si një e mirë e mundshme. Veprat e arrira shkencore ndryshojnë kushtet ekzistenciale të njeriut duke u dhënë metodën efikase për t'u ndryshuar lehtësisht nga gjendjet pesimiste dhe absurde të kësaj bote në gjendje iluministe. Gjeniu qëndron në epërsi të lartë krahas njerëzimit, pra, drejt humanizmit shpirtëror, dhe të asaj që mund ta quajmë ndriçimi i shpirtit, prandaj një vepër e tij është udha e mendjes sonë. Ai është model që krijon, dhe lind si i tillë - gjeni, ndërsa njerëzit e thjeshtë mund të ndodhë të shndërrohen nga njohja e herëpashershme në diçka më të ngritur. Gjenitë brenda shpirtit dhe mendjes së tyre kanë një gof të mistershëm që vërtetojnë besimin shpirtëror në njohje. Shpirtrat kanë vobektësinë e zakonshme, ndërsa gjenitë janë të pajisur me një fuqi mendore të jashtëzakonshme ku nëpërmjet mendimeve të shprehura në artet e bukura vendoset dhe rregullohet statusi i gjenisë.

Gjeniu është i prirur për të ndryshuar botën, ku shpirti i tij është një tirani inteligjente e kohës ku vetëm ai mund të dijë të përshtatet midis së keqes dhe së mirës. Pastaj besimi në vetvete i përfaqësuar nga dija për një botë më të vrojtuar sa na paraqitet në realitet, aftësia e pazakontë për të ndryshuar rregullat e Unit burojnë nga një shpirt i madh dhe i lirë, siç është ai i gjeniut. Përpos që është njeriu më i lirë i botës, ai përpara çdo rreziku është i gatshëm të sjell çdo lloj intelektit që kapërcen vetveten e tij krahasuar me

intelektin në masë. Në një mendje të ngritur intuitivisht krahas turmës, asnjëherë nuk do të mund të mbijetonin idetë për rastësinë dhe fatin e jashtëzakonshëm, sepse rastësia dhe fati nuk janë ndërtuar në ambiciet e karakterit të gjenisë. - A nuk është një e vërtetë e pashmangshme që udhëton drejt vetvetes me mendimin e kontemplacionit, që të ndryshojë rregullat e ngurta të shoqërisë regresive duke i përshtatur me modelin e tij drejt ndryshimit shpirtëror? Dëshira e tij e madhe është të synuarit drejt lirisë së fjalës dhe mendimit racional, ndërsa vullneti i tij i madh është i prirur të kërkojë të vërtetën që me pasion të ndryshojë gjer në thelb idetë e konceptit shoqëror. Ai është që vendos mbi historinë e popujve, dhe në mos tjetër mbetet inspirimi i botës që përsëritet në çdo kohë. Nga njohjet dhe vërtetimet e tyre është parë se është më i vetmuari, më i rralli, më intelektual i përgjatë të menduarit me arsye, dhe ndërkohë një revolucionar i aftë që synon të arrijë vetveten në kultin më të lartë të mundshëm që ta njohë botën. Të ndryshosh rrezikun e madh duhet të jetë një punë e vështirë për ne njerëzit e thjeshtë, por jo dhe për gjenitë. Ndërkaq, filozofia dhe përvoja jetësore na kanë mësuar se gjeniu ka talentin si dhuratë nga Zoti, ndërsa mendjen si vullnet të së mundshmes për të përcaktuar realitetin e botës. Këtë e përcakton fati intelektual ku Zoti është përcaktuesi i fatit tonë jetësor duke na mishëruar me art dhe shpirtin krijues, ndërsa ne thjesht duhet ta luajmë atë me elasticitet shpirtëror.

Gjeniu është prirja shpirtërore që lind nga një aftësi mendore e lartë e krijuar, pastaj e zhvilluar me përvojën e njohurive, ku nëpërmjet mendimit racional të dalë nga arsyeja e kulluar vendos rregullat e arteve të bukura, të cilat do të shërbejnë për hir të interesave njerëzore. Çdo vepër e krijuar nga arsyeja që orientohet drejt njohjes kritike mbi veprimtarinë e përgjithshme, padyshim që është mjet i veprës së gjenisë. Veprat e liberalizmit dhe empirizmit, të racionalizmit, dhe iluminizmit janë drejtime që mundësojnë përparimin e shoqërisë në shkallë intelektuale, duke u nisur nga përvoja për njohjen e sendit prej formave të përgjithshme në të veçantë. Veprat e tilla të gjenive nxjerrin mësim për t'iu shmangur çdo dyshimi mbi kuptimin e natyrës dhe ligjeve të saj, prandaj dhe paraqesin udhën drejt ndryshimeve shoqërore ku sistemi inteligjent vë forcën mendore të gjenive në vizion për të ndërtuar njohjen e sendit në kuptimin e brendshëm të mbarë njerëzimit. Të gjitha krijimet gjeniale qofshin veprat e arteve të bukura, madje dhe ato të filozofisë zbatojnë arsyen në veprimet e vendosjes së rregullave në natyrë me pikëpamjen që të motivohet mendimi dhe kultura në pikën më iluministe të shoqërisë, sepse nga mendimi i vërtetë frymëzohen veprat jetësore. Krijimet e arteve të bukura ose të filozofisë nëse ndodh të paraqiten me arsye të kulluar në veprimet e vendosjes së rregullave në natyrë, atëherë mund të na japin shfaqjen e krijimeve me aftësi të natyrës krijuese, që në të shumtën e rasteve lidhen me

traktati mbi arsyen e mendimit

talentin si dhunti natyrore. Gjeniu dhe vepra e tij është një ndriçim jetik i njerëzimit duke u dhënë këtyre të fundit vullnetin dhe intelektin, si një mjet për ta sqaruar e njohur absurditetin e botës, me qëllim që njeriu të zhvillohet drejt një jete më përparimtare e më fatlume.

E keqja e organizuar

E keqja nuk ndodh pa ndonjë shkak të veçuar dhe krejt rastësisht, por sipas një veprimi të domosdoshëm nga vetëdija njerëzore. E keqja mund të kuptohet edhe si ves që krijohet brenda njeriut pa vullnetin dhe dëshirën e tij, por që ngacmohet brenda natyrës njerëzore si një qëllim që prish mjetet për jetë. Ajo është pjesa e brendshme e kontaktit me pasionet, që lind si pasojë e ngjarjeve të pavetëdijshme në lidhje me veprimtarinë e njeriut me natyrën e panjohur të ligjeve që imponon rregulla të ngurta kundrejt përshtatjes me diturinë njerëzore, e cila provokon ndjenjat kundrejt vullnetit njerëzor për të rënë brenda lojës së keqe. Unë kam bindjen se e keqja e organizuar lidhet drejtpërdrejt me shtetin, se ky i fundit mund të asistojë në çdo pasiguri të qytetarëve, të cilët mund të jenë prekur nga nevojat e pamjaftueshme sociale apo nga siguria e cunguar private, ku shteti duke i respektuar aktet ligjore për t'u dalë në ndihmë qytetarëve të vet duhet të intervenojë në rregullimin e marrëdhënieve të tyre shoqërore me rendin e autoritet shtetërore, me qëllim për t'ua bërë jetën më të përshtatshme dhe më të sigurtë. Shteti është organizatë që ka monopolin e detyrimeve fizike dhe të forcës kundrejt shkeljes së ligjit, por dhe njëkohësisht është i detyruar t'u sigurojë

qytetarët e vet nëpërmjet ligjit dhe kushtetutës ekzistencë të mirë sociale dhe jetë të sigurtë, pra të mbrojtur nga çdo krim i mundshëm, që do të thotë është i angazhuar t'i mbrojë qytetarët nga çdo e metë apo pasiguri e mundshme, të cilët mund të provokohen apo rrezikohen nga ngjarje tendencioze.

Shteti përcakton rregullat dhe ligjet që lehtësojnë jetën e qytetarëve, mirëpo, në disa raste, shteti që ushtron detyrim mjerues me mjetin duke mos hapur punë, dhe duke mos u vënë në ndihmë qytetarëve duke i ndarë në kategori përçmuese, atëherë ka të ngjarë që një pjesë e qytetarëve të ndikohen kundrejt ndjenjave të tyre, gati për t'u shndërruar në një mjerim të organizuar, që në thelb është e keqja e organizuar. Në njëfarë mënyre shteti u përcakton rregulla të ngurta duke i ndjekur pa ndonjë shkak material, derisa i nënshtron në mjerim imponues duke i lënë të lirë të veprojnë brenda pjesës së brendshme të vullnetit të tyre. Veprimi i tyre në esencë do të jetë egoist me rregulla të theksuara të imponimit ndaj shoqërisë së harmonizuar. Madje, ky grup qytetarësh do të jetë i detyruar që nëpërmjet të keqes së organizuar të veprojë drejt mjerimit, plaçkitjes, sepse shteti nuk u mundëson udhë të reja për të qenë në marrëdhënie pune, si dhe nuk u garanton siguri ekzistenciale për jetesë. Ai është i detyruar t'i përmbushë standartet jetësore për një mirëqenie ekonomike, kështu duke u ardhur në ndihmë e duke i lehtësuar prej mjerimit, që mund të shndërrohen nga shkaku i pasivitetit të

zakonshëm. Sipas këtij plani shteti duhet të jetë asistencë e tyre, që këta njerëz të mos kenë asnjë hapësirë të mendojnë drejt shndërrimit të tyre në vullnetin mjerues, por të jenë të lirë të zgjedhin punën e tyre që të ushtrojnë veprimtaritë e tyre jetësore për të mirën e vullnetit shoqëror. Po qe se shteti, i cili njëherit është i përcaktuar thelbësisht nga e drejta e qytetarëve brenda territorit të caktuar nuk ka tendenca që të ofrojë të drejtë pune në industri, shkencë, kulturë, art dhe arsim, atëherë një pjesë e qytetarëve do të rebelohen drejt mjerimit, dhe kështu e keqja e organizuar do të vihet si kusht i imponuar për të vepruar me normë të zbazët kundrejt shtetit dhe njerëzve që gëzojnë njëfarë pushteti apo pasurie të paluajtshme. Qytetarët që shndërrohen në mjerim të tillë gati përbuzës dhe indiferent nuk është absolutisht faji i tyre, por i shtetit që nuk është i aftë të hapë vende të reja pune për t'i siguruar gjendjet e tyre ekonomike, por përkundrazi shteti është i detyruar t'u sigurojë qytetarëve të vet një ekzistencë të begatë jetësore me kushte optimale ekonomike për secilin në veçanti. Në të kundërt çdo qytetar fizik ka të drejtën e revoltës për t'u shmangur kësaj ekzistence të imponuar, sepse askush, fundja nuk e duron një fat të hidhur të zhytur në mjerim. Kjo jetë e hidhur, madje e imponuar krijon kushte për t'u nënshtruar të keqes së organizuar me shpresën për të ekzistuar, por duke vepruar kundrejt të gjithëve. Secili pretendon për një jetë më të vyer e të begatë, dhe më pak të zhytur në mjerim, por kur shteti nuk u siguron

traktati mbi arsyen e mendimit

qytetarëve të vet ekzistencë të mirë me arsyen për t'u shërbyer kah mjetet për jetë të lumturuar, atëherë domosdoshmëria për t'iu shmangur mjerimit të organizuar ende më shumë e imponon statusin e qytetarëve të prekur të bien pre e të keqes së organizuar, ku aktet e tyre manifestohen drejt veprimeve të pahijshme, të cilët çojnë drejt plaçkitjes dhe grabitjes në masë. Pastaj shteti matet t'i kërcënojë e parandalojë me dhunë veprimet e tyre nga e keqja e organizuar, kështu duke harruar që, vetë shteti është ai që i ka krijuar më herët.

Bota si sprovë mistike

Të luftosh dispeptizmin te njeriu është një ndjenjë e krenarisë, ndofta kjo është një mënyrë për ta çliruar njeriun nga frymëmarrjet e errëta që përherë e nxënë në forma të ndryshme, dhe e dobësojnë më shumë nga realiteti njerëzor. Bota që mbetet e squllët është krijuar në atë mënyrë që njeriu të mos arrijë një ekzistencë absolutisht të lumtur. Kjo nismë e këtij krijimi përmban lojën e sprovës duke shtyrë njeriun drejt dëshirës për pushtet apo drejt forcës. Bota është e ndërtuar me paraqitjen e vullnetit mistik, ndërsa vazhdueshmëria e saj në vazhdim mbetet një mister i pashmangshëm. Kur gjithçka të kemi kuptuar prej jetës atëherë ne do të kuptojmë se kemi qenë udhëtar të mërzitshëm të vetvetes sonë, madje dhe pa e ditur as vetë ne se si. Pasioni për të jetuar domosdoshmërisht në këtë botë mbetet një herë e përgjithmonë relative, ndërkaq, kjo duket që është mjaft komplekse për ta kuptuar deri në joshjet thelbësore. Të jetosh, kjo është çështja, prandaj domosdoshmëria për të jetuar ndodhet thellë brenda nesh. Të jetosh do të thotë se duhet të jetosh duke provuar të keqen dhe të mirën si vullnet i pandashëm i ekzistencës sonë. Paraqitja e kësaj bote me motivin për ta jetuar domosdoshmërisht me nevojën e

ekzistencës relative e cila në fakt është kalimtare, pra jo e përhershme, në radhë të parë duhet të jetë një kusht i mjaftueshëm i ekzistencës sonë transite. Ne udhëtojmë drejt një joshjeje të panjohur ku paraqitja dhe vullneti ynë është një absurditet i pazakontë, duke mos e ditur se e nesërmja mund të jetë një lojë e hidhur e jona. Duhet që jetën ta jetojmë si sprovë mistike duke e ndier që bota na hedh drejt një loje të rrezikshme pa mundur ta ndryshojmë, por vetëm në vetvete. Ne duhet të udhëtojmë pas misterit të së nesërme ku përjetimet tona ndiesore duhet të shndërrohen drejt një paraqitjeje të kësaj bote. *Njeriu dhe bota janë midis vullnetit dhe sprovës.* Megjithëkëtë kondratiktë njeriu diktohet pas vullnetit për të ndryshuar vetveten, por jo dhe t'i përshtatet lojës së keqe të kësaj bote prej llumi. Me siguri sprova graviton ligjin e forcës së energjisë psikike për të rënë brenda lojës së keqe që është faji psikik. Bota e provon atë dhe e josh me të vetmin qëllim që të arrijë në përfitimet e tij vetjake, qoftë edhe nëse përfitimet e tij janë në kundërshtim me ligjet e natyrës. Njeriu pas këtij akti është i detyruar të shndërrojë arsyen, ngase bota si paraqitje absurde ia motivon lojën drejt shndërrimit të vlerës së mjaftueshme në vlerë fiktive. Por që të mund të triumfosh pas absurditet duhet ndier etikën njerëzore si kusht i vullnetit hyjnor për të vazhduar drejt paqes. Pasojat që mund të vijnë nga absurdi i botës s'janë vetëm të njeriut, por më shumë të botës, sepse bota provon sensin e paraqitjes së sprovës, dhe e gjithë kjo përshpejton njeriun në

hamendje të kotë, duke rënë brenda normës së zbrazët që është faji psikik. Njeriu sikur të dinte se absurditeti i botës është një forcë më shumë për t'i dhënë lëvizjeve të natyrës energjinë e fajit brenda llojit të vet, dhe me siguri njohja e vërtetë do t'i mundësonte njeriu të mos hidhej brenda lojës së rrezikshme, por vullneti i absurditetit të botës është imponues tek ai, dhe kështu thjesht loja e keqe fiktive e ngurtë e detyron njeriun të bjerë brenda të keqes. Kjo paraqitje njeriun e bën të tillë përballë këtij realiteti të hidhur, ku më pas manifestohet me ngacmimin dhe formimin e egos duke e privatizuar atë në mënyrë të konsiderueshme. Njeriu mbetet një vepër e pafajshme, pavarësisht nga bota dhe ligjet e saj absurde që e diktojnë më shumë drejt imponimit. Ai me kohën në vazhdim është gjendur papritur në këtë udhëkryq, mirëpo vullneti i tij tepër njerëzor avancon mendimin për të tejkaluar vetveten në kufij transcendental duke përfutur përvojën e arsyes njerëzore, që kjo njohje do ta çonte në udhë të sigurtë përtej së mirës.

Paraqitja e botës rëndom sjell faktet mistike për të konkluduar në fundin negativ të njeriut, duke mos mundur të shmangë sprovën dhe energjinë që e shpien në rrezikun e fajit. Ky fund është interpretimi i humbjes së durimit të njeriut nga pasojat e fajit, dhe kështu vepra e njeriut shumë më lehtë mund të ndodhet në stazet psikike të ankthit. Vepra e kësaj bote është shterpe, provokon instancat ideore dhe shpirtërore të njeriut nëpërmjet vullnetit për forcë.

Paraqitja e botës në përmbajtje është kontraverse, një udhë e ngushtë që sjell ankth dhe akte psikike të provokueshme. Përjetësimi i njeriut nga kjo paraqitje mistike dhe provokuese e botës e detyron atë të shndërrohet, dhe njëkohësisht të përballet me misterin e së nesërme ku kjo e fundit mund t'ia shndërrojë vlerat e përgjithshme të tij. Megjithatë, njeriu siç thoshte Kant-i, është si një kafshë racionale; ose siç thoshte Volteri, si makinë dehëse, njeriu asnjëherë nuk është i gatshëm që ta shmangë këtë botë të rreme, madje as dhe ta humbasë, por ai është gjithnjë optimist duke shpresuar në ditët e ardhshme se fatin e tij do të mund ta ndryshojë sipas një plani inteligjent. Megjithatë, edhe përkundër të gjitha përpjekjeve, ai një ditë duhet të shuhet përgjithmonë! Por duke e ditur që një ditë do të shuhet përgjithmonë, dhe vetëm veprat e tij do të cilësohen të pavdekshme duhet të mos e bëjë gabimin e turpshëm që ia imponon ligjet kësaj bote të ngathët! Nuk shoh ndonjë karakter sublim që mund t'ia zbulojë rrënjët e urtësisë dhe të vërtetës së përjetshme, sepse pluhuri që na ka mbulur sytë mbetet vetëm një absurd. Është një paraqitje rrumbullake e papërcaktuar mirë nga vullneti i domosdoshëm i njeriut me gjithë misterin që posedon, si një e keqe e domosdoshme pa iu shmangur dot. Bota mbetet vetëm një përsëritje e mistershme brenda llojit të vet, ndërsa kjo përsëritje e mistershme po ndikon negativisht te njeriu. Ai duhet të priret pas një rregulli të ndërgjegjshëm, ku vetëm nga veprimi i mendjes së tij progresive vjen te ndryshimi i

madh; thjesht duhet t'i përshtatet lojës së rrezikshme duke e triumfuar qenësisht për të vazhduar drejt orientimit të mendjes intelektuale. E cilësoj lojë të rrezikshme, ngase misteri dhe absurditeti janë dy vrastarët më të mjerë të njeriut. Sidoqoftë, edhe përkundër botës si paraqitje drejt sprovës njeriu mbetet i pafajshëm dhe krijesa më e vlerësuar nga të gjithë. Shpirti, mendja, arsyeja, ndërgjegjja e njeriut janë ndër virtytet më të larta emocionale që gëzon ai, madje ku dhe secila krijesë e gjallë e tokës do t'i kishte zili me shpresën për t'i rezistuar së keqes së pakapërcyeshme. Bota, hera-herës është një përvojë e mirë, por herë-herë një humbje dhe një përvojë e hidhur e papërsëritshme ndonjëherë. Ky ligj i botës që është i pandryshueshëm, dhe kjo natyrë njerëzore që është kaq intime dhe e pafajshme ndodhen në një arenë mistike, ku loja dhe fatet nuk ngadhënjëjnë. Por në fund duhet të triumfojë bindja ndaj të vërtetës së pashmangshme. Në syrin e të vërtetës së pashmangshme bota paraqitet e dorëzuar para të gjitha planeve të mundshme, por në trajtimin e brendshëm ajo luan forcën dhe ushtron ndikimin e saj mbi njeriun dhe mbi traktatin e arsyes njerëzore. Ajo njëherë e përgjithmonë mbetet një përfaqësim i thjeshtë me episodë misterioze të pakuptimtë, ku njeriu është dhe mbetet shprehja individuale e krijimit të botës me përpjekjen dhe tendencat përtej njerëzore. Plani i diktuar i botës nuk rrjedh nga asnjë pamje empirike, por është një strategji e veprimit mbi arsyen e sprovës. Fati i botës është i pandryshueshëm, prandaj njeriu

mbetet një hero, dhe ndërkohë i ngushëlluar me veprimin e ndërgjegjes së tij. Ky fat është përvoja e hidhur e tij, që asnjë shkak tjetër inteligjent në botë nuk e modifikon atë për një ndryshim të ri të domosdoshëm. Imagjinoni dashuritë e mëdha si ato romantike dhe revolucionare, gjithmonë në thelb janë të ndërtuar prej një fati të hidhur, që në të vërtetë janë të pashmangshme në përjetimin ndiesor. Kjo botë është mjeti i fundit që njeriut në mënyrë të padëshirueshme ia imponon fatin e hidhur, duke e bartur brenda psikikës sonë njerëzore, si një sprovë krejt jonormale për ambiciet dhe karakterin e tyre të pafajshëm, ky fat, realisht e shëmtton pafundësisht, pa mundur ta ndryshojë më dot. Për ta shmangur realitetin e hidhur duhet ndjekur me potencë shpirtërore vullnetin që shpie drejt përshtatjes kah njerzillëku, mbase, fundja, sjell një ndryshim të mjaftueshëm duke dhënë shpresë për një fat më të gëzueshëm. Orientimi i njeriut kah e mira sjell ekzistencën fatlume.

Absurditeti i botës

Bota jo që është një mister i pashmangshëm, por dhe e pandryshueshme në thelb. Sepse detyra e saj të shmang përtej realitetit njerëzor ku aktet e drejtësisë paraqiten në kushte të pa efektshme që të errësojnë sytë ngado! Përballë këtij teatri që është absurditeti i botës duhet të përballet njeriu, sepse janë të domosdoshme, meqë përbëjnë një pjesë të kushteve ironike, që tashmë ne dimë që janë në thelb të pandryshueshme. Pra, njeriu, jo vetëm se duhet të sfidojë, por edhe do t'i duhet të fusë arsyen e përgjegjësisë përgjatë çdo varshmërie psikike. Duhet të jetë tepër e vështirë për t'u realizuar arsyeja e tij drejt një botëkuptimi njerëzor me synimin e përgjegjshmërisë. Mirëpo, përshtatja dhe të gjykuarit me inteligjencë e njeriut nis të zbatojë rregullin për të vepruar psikologjikisht në proceset e vazhdueshme të kësaj bote. Andaj, njeriu është i prirur t'i përshtatet ekzistencës transite, ngase ekzistenca e tij në thelb është transite përballë këtij realiteti të hidhur. Pas një absurdi që na dikton bota njeriu mbetet domosdoshmërisht i pafajshëm, mirëpo, ai duhet të fusë një sistem inteligjent që është përvoja e arsyeshme për t'i shquar rastet sipas një veprimi të konceptueshëm. Përvoja në kësi rastesh është një drejtim i

ndërgjegjshëm, por aspak për të ndryshuar fatin gjer në pamjen thelbësore, domethënë indiferencon veprimet e njeriut për të mos rënë brenda pasojës. Ky absurditet që paraqitet është pasojë e ndërtimit hermetik të botës, që është përcaktuar pa vullnetin dhe dëshirën e njeriut, ku në fakt, njeriu i ditur mund të shpresojë për t'iu përshtatur këtij hermetizimi absurd. Nëse bota nuk do të qe absurde, atëherë njeriu do të ndërtonte me vullnetin e përhershëm një veprim të logjikshëm që vështirë se do të përjetonte rrezikun e madh. E meta konkrete është se bota është e krijuar sipas një plani të paramenduar nga një sistem i vullnetit të Zotit, por njeriu si krijesë e pafajshme dhe intelektuale erdhi pa vullnetin dhe dëshirën e tij, prandaj këtë vullnet njeriu e trashëgoi nga bota që është paksa absurde shikuar nga veprimi dhe plani i përgjithshëm i ngjarjeve. Natyra e njeriut është e tillë që ndikohet nga bota dhe ligjet që e përbëjnë atë, prandaj ai nuk mund ta ndryshojë atë, sepse thelbi negativ i absurditetit e josh gjendjen e tij shpirtërore duke e çuar jashtë vetëdijës kritike njohjen e tij, e cila është jo e përhershme. Sipas kësaj njeriu që të jetojë mbi imazhin e vërtetë të vetvetes dhe të përcaktojë qëllimet e tij, në radhë të parë natyra e detyron të krijojë kushtet mbi veprimin e ndërgjegjes së tij drejt lirisë individuale. Pa krijimin e kushteve të lirisë individuale, ai nis të humbasë çdo detyrim me burimin e arsyes dhe domosdoshmërinë e nevojës shpirtërore. Gjithsesi kjo lirshmëri e njeriut nga ana tjetër e imponon atë të shmangë të pamundurat e botës

që janë ligjësitë absurde bazuar nga misteri i realitetit, kështu duke shmangur rregullat e saj që në të vërtetë e bën jetën e tij të ekzistojë i pavarur, pra, jashtë zbrazëtisë shpirtërore; dhe mbi këtë qëllim mjeti i tij kalon në përgjegjshmëri morale. Veprimi i mendjes së tij është i detyruar të ketë nevojën e burimit të aktit të përgjegjshmërisë, ngase pas veprës së tij njerëzore, ai angazhohet për veprimet e tij të cilat janë të sajura në këtë arenë provokuese, ku ligjet e botës mbeten joshëse për hir të njohjes së tij të zakonshme.

Bota është e pamundur, gati absurde në paramendim psikologjik, prandaj nuk mund ta shmangësh e as ta pranosh si të tillë, aq më pak ta ndryshosh e modifikosh gjer në parimet mistike të rregulluar me ligjin hyjnor të Zotit. Bota si një univers mistik i fshehur pas një misteri të pazakonshëm ndodhet në qëllimet e tij më të larta të mundshme, krahasuar me arsyen dhe virtytin e njeriut. Si rezultat i botës mistike të fshehur pas një misteri të pazakonshëm mbetet peng absurd i njeriut dhe ekzistencës së tij transite. Ideologjia e njeriut kërkon shpeshherë të vendosë një Praxis philosophie, siç thoshte Karl Marks, por kur bota në thelb është e pandryshueshme atëherë çfarë duhet bërë që ta ndryshosh? Mendimi dhe Praxis philosophie është përpjekur të ndryshojë gjendjen shpirtërore dhe materiale të botës, madje pozitën intelektuale dhe shoqërore të njeriut, por e vërteta qëndron se është e pamundur të ndryshohet bota në thelb, e cila do të shërbente si një e mirë e

përgjithshme. Bota, jo vetëm që është absurde, por mbetet mizore dhe cinike! Bota si vullneti drejt forcës është përsëritja e herëpashershme e gabimeve të njeriut duke e bërë të ndikohet nga ligjësitë provokuese të botës, e cila e çon drejt lojës së keqe. E drejta e lirisë njerëzore nga egoja imponuese e njerëzve të rrezikshëm është parë si një pushtet i fuqishëm ndaj tjetrit, prandaj është gati si një trishtim i verbër. Pikërisht, jo se ligjësitë absurde të botës krijojnë paqartësi për njeriun, por këtu kemi të bëjmë edhe me absurditetin e krijuar midis njerëzve, midis ideve, midis vetvetes dhe midis Krijuesit të përjetshëm. Absurditeti i botës është një lojë e keqe që stimulon të bjerë brenda rrezikut të ekzistencës njerëzore, ku zakonisht ndjenjat e njeriut përgatiten drejt shërbimit të pesimizmit si nxitje kundër vullnetit për jetë. Mendimtarë dhe poetë kanë qenë mësuesit e parë të arsyeshëm ndaj shoqërisë të cilët kanë shkruar një pjesë të ngritur të veprimit të mendjes së tyre, me të vetmen arsye për t'i shërbyer kujdesit dhe të mirës njerëzore. Të besojmë se drejtësia është vetëm një punë e ngatërruar në këtë botë të squllët, ku padrejtësia jehon sipas qëllimeve të njerëzve të paskrupuj. Njerëzit janë ata që e bëjnë botën drejt padrejtësisë, pastaj dhe bota drejt sprovës hap udhë të ndërlikuar. Që të joshemi pas drejtësisë dhe moralit, fillimisht do të thotë të njohësh vetveten si urë përtej së mirës, dhe rëndësinë e krijimit të Universit si një urtësi absolute e rregulluar me ligjin hyjnor të Zotit. Meqë bota nuk na mëson përtej kufijve të së mirës, por na

provon drejt udhës së edukimit për t'u prirur vetë nga mësimet e këshilla logjike, mirëpo në të kundërt, ligjet e Zotit janë të prirura ta ndihmojnë njeriun të kuptojë absurditetin e botës duke futur njohjen dhe arsyen. Bota është një përsëritje e vetvetes në vetvete duke vazhduar me një lloj gjuhe të pazakontë zbërthen çdo heshtje mistike me sfondin e forcës. Njeriu i ditur i zhytur në veprimtari të ndryshme jetësore joshet ndaj përpjekjeve për t'u përmbajtur nga çdo rrezik që mund të vijë nga e ardhmja, madje edhe kur të zhytet në absurd, ai do të tentojë të përshtatet, porë nga ky vështrim ai kërkon të mbisundojë të pavërtetën, dhe misterin duke vlerësuar brenda imazhit të vet të vërtetën si besim dhe kurajo për jetë.

Bota është një formë e paraqitjes së vullnetit për pushtet, e cila imponon ligjet e saj në bashkëveprimin e ekzistencës së njeriut si një mjet për të qenë gjithnjë në provë materiale dhe shpirtërore. Sipas këtij kushti absurd, njeriu është i obliguar që të trashëgojë parimin për pushtet dhe forcë ndërmjet njerëzve, roli i brendshëm i botës është një shprehje e vullnetit absurd, prandaj dhe mendja njerëzore shpeshherë ndodhet në kushte të tilla të provës, që realisht e çojnë në absurditet. Nuk ka asnjë formë induktive apo deduktive të njohjes gjer në esencë të botës për të shmangur procesin e lëvizjes së botës absurde, por ekziston vetëm përshtatje apo njohje të kufizuar drejt kësaj ekzistence jofatlume. Nganjëherë ne trajtohem si njerëz indiferent gati për t'u shndërruar në metaforë të trishtë me

bindjen kundrejt vetes, sepse ligjet e natyrës të detyrojnë të biesh pre e gjendjeve të tilla. Të ndikohesh nga ekzistenca e kësaj bote është një shndërrim ndaj vlerës kundrejt vetvetes, ku bota është mister, por arsyeja mund të depërtojë në më të fshehtat shkallë të natyrës dhe universit për ta konsideruar të vërtetën si pjesë e domosdoshme të njeriut. Të krijon mendimin se udha drejt ndryshimit të saj është një shprehje e brendshme e absurditetit me përmbajtjen e një thelbi negativ, që është gati e pa mundur të ndryshohet, por sipas trajtimit shkencor, bota është një çështje e forcës, e cila imponohet pa e kuptuar askush. Ngado që ta udhëheqësh mendimin drejt arsyes apo përvojës, absurditeti i botës mbetet një shkak i pakapërcyeshëm i veprimtarisë intelektuale, të menduar në kohë. Që të mund të jemi syçelë apo ta tejkalojmë paradoksin e botës që na është imponuar pa dëshirën dhe vullnetin tonë, më parë duhet të përdorim mendimin racional që buron nga arsyeja, i cili njëherit e njeh realitetin e kësaj bote të squllët, që i përshtatet një plani të detyrueshëm mbi nevojat tona të përgjithshme. Ta shqyrtosh konceptin e botës është punë e lodhshme, mbase nevojitet arsyeja, përvoja, edukimi, metodat shkencore, mirëpo, pasi ta njohësh, atëherë bota perëndon në vështrimet absurde të njohjes. Bota, si krijim i tërësishëm është i përsosur, ndërsa si njohje intelektuale në lidhje me vullnetin dhe intelektin e njeriut është absurde, ngase ligjet e saj më shumë të imponojnë drejt rregullave të ngurta, që në të shumtën

e rasteve janë dështim i planeve të vet njeriut. Bota duket se ka më shumë sovranitet krahas veprimeve të njeriut, kjo mund të vërtetohet fare lehtë në planet e paramenduara të njeriut, të cilat ndonjëherë hasin në rezistencë, dhe dështojnë fund e krye. Me siguri se ne duhet të jemi thellësisht të bindur se, vetëm bota shpirtërore është mjeti, i cili do të na transmetojë triumfin e fitores. Krahas shpirtit, bota ngushtohet dhe humb sovranitetin ndaj njeriut, sepse shpirti është ekzistenca jonë e përhjetshme që është përtej çdo sovraniteti të botës. Një ide drejt përshtatjes shpirtërore, apo një ide drejt njohjes intuitive mund të jetë një udhë e kalueshme nga ky absurditet i botës.

Njeriu i shkencës

Njeriu i shkencës shquhet për një karakter të qëndrueshëm, dhe figurë punëdashës me ambicie të mëdha shpirtërore. Shkenca e tij është ide duke i zbërthyer teoritë dhe zbulimet e reja në kuptimin e njohjes së përgjithshme për të mirën sublime të shoqërisë. Kjo njohje e hulumtuar bëhet përmes bashkësive të ideve shkencore, të cilat në kohë të ndryshme mund të shërbejnë si rezultat i vyer për të lehtësuar vullnetin njerëzor për të jetuar me mjete intelektuale. Njeriu i shkencës është një qenie edukuese e përshtatur të punojë me pushtetin e vullnetit, dhe shquhet për një maturi të rrallë në aftësitë e tij vepruese, për të cilën idetë e tij janë gjithnjë në provë për një veprim sa shkencor, aq dhe njerëzor. Për nga natyra krijuese është i qetë, i rregullt, i matur, i mbushur me zili të thella, veçanërisht në punët e tij hulumtuese mbetet tendencioz për një vepër që është e domosdoshme në punët e shoqërisë civile. Ai mundohet të sajtojë një vepër të hulumtuar që e shpien deri në njohje të reja, kështu duke shpikur ide me rezultate të përgjithshme, të cilat vihen në të mirën e shoqërisë civile. Njeriu i shkencës pasqyron një intuitë të mprehtë me idenë për të zbërthyer në thelb gjërat të

cilat janë të panjohura për ne, por ai nuk është një lloj i qenies sunduese, sepse shpirti i tij përbëhet nga virtyte të larta fisnikërie; ku ai vë në lëvizje idenë krijuese së bashku me mjetet dhe teknikën e punës për të arritur deri te njohjet më të reja. Shkenca e tij duket që është një veprim i bashkësive të ideve shkencore, duke vrojtuar ligjet e natyrës si thërmia që janë të përsosura në përshtajtjen e njohjes më të lehtë të objektit në natyrë. Njeriu i shkencës nxjerr konkludime se natyra është ambicie që e inkurajon veprimin e mendjes drejt njohjes, si dhe natyra lëviz si pasojë e një rregulli fizik me qëndrime ekzakte matematikore. Ai nuk vë rregulla se si duhet jetuar një shoqëri civile, por më së shumti interesohet të gjejë metodën për t'iu shmangur vështirësive të ndryshme, që egoizmi i natyrës mund t'iu imponohet me çdo kusht. Metodatat e tilla nuk janë asgjë tjetër, përpos një lehtësim i nevojshëm që shërben për të mirën e ekzistencës së shoqërisë. Dashuria e tij është e frymëzuar për krijimin dhe hulumtimin e një vepre të madhe, që mund të shërbejë për të mirën e përgjithshme të tyre. Krenaria e tij mbetet e largët me shpresën që të motivojë shkencën dhe kulturën e një populli drejt një ardhmërie sa më të begatë e progresive. Puna e tij është zell intelektual, dhe një lloj kontributi i pazëvendësueshëm për qëllimet sublime dhe progresive të njerëzve. Vullneti i tij, ambiciet për të hulumtuar në teoritë e reja shkencore, zilia për të bërë veprime intelektuale janë pasioni i tij i brendshëm për ta kthyer botën prej llumi drejt jetës shkencore. Detyra e tij është

që idetë e tij shkencore t'i vë në gjurmime konkrete, pastaj këto ide, ai duhet t'i përsosë nëpërmjet përvojës hulumtuese duke i dhënë idesë në fund pamjen e lavdishme në mishërim jetësor që shoqëria të ndikohet nga vullneti për jetë më të moderuar e më të përshtatshme. Pikërisht për këtë ai meriton të jetë vepra e lavdisë së një kombi, sepse flijon kulturën dhe dijen e tij për të mirën e njeriut. Mirëpo shkenca nuk ka mundur të japë kontributin e saj në lidhje me ideologjinë shpirtërore dhe morale, sepse ajo është vetëm ide për t'u zbuluar në sistem shkencor. Mbase udha e njeriut të shkencës kurdoherë ka qenë një qasje intelektuale për ta bërë jetën më të lehtë dhe më të pëlqyeshme, por jo më të mirë shpirtërisht dhe moralisht. Shkenca duhet të jetë vetëm ide shkencore konkrete e jetësuar në vepër, dhe nga idetë e tilla realizohen kushtet e ekzistencës shoqërore. Edukimi që arrihet nëpërmjet shkencës fillimisht ka detyrën të nxjerrë mësim nga përvoja intelektuale, dhe të bëjë të mundur që një shoqëri e hapur të zotërojë artin e njohjes shkencore, derisa ta bëjë të mirën për hir të interesit të përgjithshëm.

1. ai është pa imagjinatë shpirtërore, dhe merret me rregullat e sistemit për zbulimin e avancimin e botës në varshmëri të njeriut.
2. ai nuk mund t'u përgjigjet me botëkuptim racional të gjitha dyshimeve që e rrethojnë realitetin njerëzor.

3. ai kërkon të gjejë njeriun e fortë vetëm kur zbulon apo hulumton një njohje, dhe të shquaje një karakter paksa ndiesor.
4. ai nuk dyshon lehtë, por beson nga intuita shkencore që hulumton për të mirën e njeriut, madje priret drejt punës së tij për një shpikje të domosdoshme duke e parë në interesin e tij vetjak për t'i shërbyer njeriut.
5. karakteri i tij nuk shquhet për një melankoli shpirtërore, dhe për një altruizëm sesa për një egoizëm të njerëzimit.
6. njeriu i shkencës është i dhënë pas dijes, dhe gëzon dije të thella për lëndën që hulumton. Është punëtor dhe ambicioz për shkathtësinë e egoizmit të tij duke sjellur krijime dhe zbulime të reja për shoqërinë.
7. nga puna e tij e pazakontë, nganjëherë varet edhe fati i shumë njerëzve.
8. një shpikje e ndonjë vaksine kundër një sëmundjeje të rrezikshme infektuese, jo vetëm që do të mundte të gëzonte mbarë njerëzimin, por edhe do t'i shpëtonte nga tmerri i vërtetë jetësor.
9. puna dhe hulumtimi i tij shkencor duhet të nis zbatimin e teknikës, dhe inteligjencës mendore për të lehtësuar e prurë dobi të përgjithshme që janë në të mirën e njerëzimit.
10. ai duhet të parashtrojë një sërë rregullash shkencore për sistematizimin e dijes të vëna në shërbim të përgjithshëm për njerëzimin.

11. zgjimi i dijes së një punëtori shkencor duhet të jetë i guximshëm dhe tepër njerëzor, sepse një dije eksperimentale e përfituar nga përvoja empirike mund të zgjojë një komb nga vuajtjet psikike.
12. metodat shkencore janë lehtësim për veprimet e ndryshme njerëzore, duke i shpënë të lëvizin drejt qëllimeve të tyre pa hasur në ndonjë rezistencë të palakmueshme.

Njeriu filozof

Një filozof inteligjent duhet të meditojë sipas një plani shkencor ku mendimin e tij e bazon nëpërmjet argumentit empirik të nxjerrë nga arsyeja e pastër. Filozofët e vërtetë duhet të nisin të zbatojnë idenë e arsyeshme për të njohur fenomenet e natyrës, dhe nëpërmjet njohjes të rregullojnë së përshtaturi shpirtin krijues dhe punën e tij të brendshme për ta rindërtuar botën me eksperiencën e arsyes. Për të njohur fenomenet e vërteta të natyrës, madje që ai të ketë një mendim më të përgjithësuar e më konkret në lidhje me lëvizjen e botës, në radhë të parë duhet të japë gjykime të shëndosha që e plotësojnë arsyen e kulluar, e cila formon qëndrimet e njohjes empirike krahasuar me veprimin e ligjësive të natyrës që i plotësojnë shkaqet materiale midis njeriut dhe natyrës. Ai nëpërmjet ideve të përbëra në marrëdhënie me natyrën dhe substancën priret të fusë bindjen e mendimit racional që mund të ndikojë në progresin e gjendjes njerëzore në nevojën për ta reformuar gjer në thelb. Po që se gjykojmë me mënyrën e metodës së dyshimit ndaj natyrës, duke mohuar çdo të vërtetë që përmban natyra dhe ligjet që e rregullojnë atë deri në formë thelbësore, atëherë nuk do të kemi të bëjmë me një filozof të vërtetë, i cili

mund të nxjerr konceptet e brishta të shoqërisë. Me siguri dyshimi na është dhënë për të shfrytëzuar idenë në lidhje me krahasimin e ideve të reja që fusin rindërtimin dhe njohjen e botës në shkallë shkencore. Nga skepticizmi më shkoqur do të njoh vetitë e natyrës që kanë të bëjnë në lidhje me vullnetin e ekzitencës së njeriut. Ndërkaq, metoda e gjykimit të arsyes i asiston përmbajtjes së natyrës në kuptimin e njohjes reale, duke e ngritur atë në shkallë më të vlefshme. Përtëritja e natyrës njerëzore, ideja për lëvizje progresive, format racionale nga arsyeja dhe empirike nga shqisat zgjojnë dije të sigurtë e të gjerë, që më pas do të krijojnë mënyrën për të hequr dorë nga çdo e metë mendore e pa arsyeshme në thelb, si dhe nga dyshimet regresive që mund të orientojnë në hamendje krejt përvojën tonë. Kjo është një mënyrë e paraqitjes së mendimit që shkon përtej njohjes nëpërmjet arsyes së shëndoshë, duke kthjelluar çdo veti të lëndëve dhe lëvizjeve të botës. Njeriu filozof është qenie e intuitës ku mendja dhe shpirti i tij qëndrojnë të shkëputur nga vullneti, por të ngritur në formën e intelektit të lartë shpirtëror. Një mënyrë intuitive e vështrimit të botës duke shqyrtuar prejardhjen e ligjësive të botës me traktatin e intelektit e nënkuptojmë njeriun filozof që është i prirur nëpërmjet mendimit të pastër të shqyrtojë kategoritë dhe fenomenet e natyrës njerëzore. Duhet të jetë njeri ndiesor me vullnet ndikues, veçanërisht te shoqëritë civile që i ka zënë kot, ai guxon të eksplorojë me urtësi problemet fiktive për të cilën duhet të nxjerrë njohuritë

e reja nga faktet dhe përvoja empirike për shërbimin e tyre. Është i ndikuar nga mendimi për të paraqitur të vërtetën si një metodë për kapërcimin e shoqërisë së çhumanizuar dhe njohjen e ligjësive të botës, ku roli i tij i mendimit dhe idesë të shoqëritë e ndryshme gjeten ndikim e zhvillim të hovshëm; ku më pas bota do ta kthente njeriun filozof si një udhërrëfyes për ndërgjegjen dhe moralin njerëzor. Puna dhe transparenca e njohurive të tij krijuese vjen nga një ndjenjë e lartë e cila është e vlerësuar shumë herë krahas tjerëve, ndofta nga instinkti për të menduar të vërtetën, dhe njohjen si udhën më të pashmangshme të njeriut që po ndikon sot e kësaj dite në formësimin e intelektual në shoqëritë e ndryshme civile, si në aspektet etike, ashtu dhe në ato shpirtërore. Kjo ndjenjë e tij është vullneti për të kthjelluar të vërtetën pranë natyrës si art dhe shkencë, për të cilën kjo e vërtetë më vonë do të ndikojë në të mirën e tyre njerëzore. Ideja e njeriut filozof përpiket sa më shumë që të jetë e mundur të mësojë njeriun të përmirësojë virtytin, dhe ndërgjegjen, se mbase vetëm kështu mund të çohen idealet e tij shpirtërore. Virtyti dhe ndërgjegjja e shëndoshë tejkalon shpirtin e keq, dhe nis drejt sistemit inteligjent. Ai mund të jetë bazë e një modeli për të krijuar mundësinë e një gjenialiteti grotesk në vepër, i pajisur me kohëzgjatjen e mendimeve të thella duke sqaruar me arsye konceptet e shoqërisë, lëvizjet dhe ligjet e natyrës. Mbi të gjitha morali i tij dëshmon se në çfarë kushtesh qëndrojnë instinktet më të mprehta të

natyrës së tij duke sqaruar qëllimin, dhe idenë e të menduarit mbi të drejtën e ekzistencës së njeriut. Për një filozof të mirë kërkohet mendimi racional mbi njohjen e së vërtetës me arsye, duke shpresuar në ndryshimin e ligjësive të botës nën vullnetin e përshtatjes së njeriut në shoqëri. Ai kërkon të vërtetën duke e zbërthyer në mirësi progresive për shoqërinë civile, pastaj duke e çliruar nga çdo udhë e errët ku mund ta demotivojnë për qëllime të larta shpirtërore.

Njeriu filozof është i prirur drejt vullnetit për të njohur botën si paraqitje intelektuale, ku në të bën pjesë vërtetësia e Zotit, shpirtit, njeriut, krijimi i universit dhe natyra fizike. Bindjet e tij të thella jënë pasojë e dëshirës dhe vullnetit për të ditur rreth Zotit, sesi është ndërtuar e në çfarë kushte është krijuar ekzistenca e universit dhe natyrës. Megjithëse, krijimi i universit për njeriun mbetet një njohje e kufizuar, që asnjëherë nuk do të mund ta shqyrtojë gjer në fund lëvizjen e planeteve në sistemin diellor, as dhe ligjet fizike të natyrës, ku bëjnë pjesë, gravitacioni, fusha e bashkëveprimit të trupave sipas energjisë etj. Botëkuptimet e tij janë të hershme dhe fillojnë të vetëdijësohen që nga formimi i arsyes për të medituuar mbi vërtetësinë e njohjes së botës, ku kjo e fundit është një rregull i volitshëm që shpie dijen e tij në udhë të reja shkencore, dhe mbi të gjitha mbetet një orientues konkret mbi fenomenet e natyrës dhe universit. Nga këto momente ai nis të japë mënyrën dhe idenë për të medituuar në formë krahasuese mbi natyrën krijuese,

dhe mbi gjendjen morale, intelektuale e shpirtërore të shoqërisë duke nxjerrë objektivat kryesore të njeriut ndërmjet botës shkencore dhe mistike. Intelekti dhe ideologjia e tij vijon:

1. drejt forcës dhe vullnetit të së mundshmes për t'u marrë me mënyrën, se si duhet sqaruar hulumtimi dhe argumentimi i lëndëve, dhe lëvizjeve të natyrës.
2. ai fillon të meditojë, kur arsyeja e tij nis të kthjellohet nga dyshimi që errëson të vërtetën absolute mbi natyrën, ligjësitë e botës dhe mbi Zotin.
3. duhet të jetë i drejtë, dhe ndërkohë i pasionuar pas lirisë e cila shërben si një tërësi unike për të mirën e shoqërisë.
4. të merret me hartimin e mendimeve ku mund të qartësojnë idetë racionale drejt etikës shpirtërore, të cilat janë të afta të ofrojnë modelin për një sukses të mundshëm mbi parimet e filozofisë morale.
5. të dijë të dashurojë të bukurën, dhe ta zhvillojë atë nëpërmjet arsyes së mendimit intelektual.
6. ai është një ligjvënës relativ i mendimeve, sepse gjithë kohës i mbetet besnik dhe në veprime intelektuale mendimit të vërtetë, dhe ndiqet pas një loje të keqe së medituari për të nxjerrë dritë të vërtetën e domosdoshme.
7. ai mund të merret edhe si një ligjvënës relativ i njerëzimit duke e fituar admirimin e dashurisë njerëzore.
8. ai duhet të priret që të kërkojë ndjenja të lartësuar

traktati mbi arsyen e mendimit

të cilat krijojnë ide mbi mendimin e vërtetë.

9. ai merret me njohjen e sigurt për ta kuptuar të vërtetën e pashmangshme.
10. ai duhet të veprojë sipas një kushti plotësisht të arsyeshëm duke hequr çdo të metë, dhe dyshim mbi arsyen e mendimit intelektual.
11. në natyrën e tij njerëzore, ai duhet të pasqyrojë mendimin mbi metodën induktive duke nxjerrë idetë e përgjithshme racionale në rrjedhë praktike, nga shkaku të pasojave të fituara nga përvoja.
12. ai duhet të paraqesë idetë dhe mendimet e tij racionale drejt një ndryshimi të përgjithshëm intelektual, që në thelb duhet të shërbejnë për të mirën e përgjithshme të shoqërisë.

Mbi njeriun

Njeriu është qenie psikike e shoqërore i pajisur me arsyen nga shkaku te pasoja e mendimit intelektual, dhe formën logjike të të kuptuarit të gjësendeve në natyrë. Njeriu ekziston nga vullneti i tij, por është i ndikuar nga sistemi hyjnor i vullnetit të Zotit, pra ai është pjesë racionale e natyrës. Arsyeja e tij e shëndoshë, pra qëllimi i tij racional është paraqitja e jetës në formë intelektuale dhe të dobishme; e cila njëherësh është bartësja e ideve tona që sistematizon mendimet drejt njohjes racionale. Ky qëllim te disa njerëz të ngritur mund të shërbejë në jetë si një e mirë e përgjithshme në nevojë të domosdoshme. Natyra e mëson njeriun të jetë i lirë, dhe të veprojë në bazë të instinkteve të veta drejt vullnetit për një jetë ekzistencialiste, duke e detyruar atë të njohë të drejtën e lirisë, dhe zbatimit të urdhërave që burojnë nga misioni i shenjtë i Zotit. Duke futur bindjen në arsyen e pastër, që ndonjëherë është sa analitik, po aq dhe krahasues, arsyeja mund të arrijë deri te njohja e sigurt mbi të vërtetën e natyrës, dhe ligjësive të botës. Sepse njohja duhet të jetë racionale, pra e qartë dhe e kthjellët në aftësinë e të shqyrtuarit. Mirëpo nuk i mjafton njeriut përpjekja e tij për të njohur të vërtetën vetëm

nëpërmjet arsyes, por që njohja të jetë në thelb e vërtetë duhet njohur ligjet e natyrës që janë në varësinë e domosdoshme me njeriun. Ne dimë që arsyeja ndihmon të kthjellojë mendimet e veçanta dhe të përgjithshme të njeriut, por jo dhe të asistojë deri në thelb njohjen e ligjeve të substancës dhe natyrës. Mirëpo, sipas arsyes dhe metodës kritike të të menduarit dimë që ligjet e substancës dhe të natyrës njihen thelbësisht me intuitë pa futur imagjinatën, dhe faktet e domosdoshme që çojnë deri në atë që quhet përvojë natyrore. Kjo njohje e substancës dhe natyrës buron nga një sistem inteligjent dhe intelektual i ndërtuar prej arsyes kritike. Nuk qëndron asgjë mbi njohjen, pra është njohja ajo që, ne njerëzit vëmë rregullat dhe lëvizjet drejt botës sonë reale. Ne po e reduktojmë dhe e përshtatemi absurditet e botës, sepse arsyeja njerëzore ndodhet në nevojë të ngritur shpirtërore për të cilën, ajo është e aftë të rishikojë lëvizjet e botës në kuptimin e drejtë dhe real. Mirëpo, këto rregulla që vëmë ne janë të një retorike boshe kundrejt retorikës së ligjësive të botës, sepse njeriu i paraprin ekzistencës së tij, krahas një bote absurde me llojin njerëzor. Ai është thjesht tendencioz, dhe sa herë që e shtyn nevoja për të kuptuar njohjen e përgjithshme, ai bën përpjekjen për të qenë sa më racional brenda llojit absurd të botës, duke i shqyrtuar lëvizjet e botës sipas arsyes së shëndoshë për njohje të domosdoshme, por bota joreale e ngatërron ende pa u përshtatur mirë. Kjo zgjuarësi që e paraprin atë nuk është vetëm një mirësi e tij, por edhe një akt psikik i

përgjegjshëm, i lindur me nevojën për të rezistuar krahas çdo fatkeqësie. Njeriu me anë të njohjes do ta pranojë ekzistencën joreale të botës duke e pranuar me rregullat e krijuara prej një krijimi të jashtëzakonshëm, por për joshjen e tij shpirtërore dhe intelektuale herë-herë mbetet pjesë e pandashme e absurditetit. Nëse do të tentojmë ta njohim deri në thelb ekzistencën joreale të botës, njeriu mund të veprojë sipas një plani të ndërtuar nga arsyeja e tij për t'u përshtatur, pra, e përshtat vetveten drejt të mirës së tij morale. Njeriut i duhet të përshtatet në këtë botë të ndërtuar prej provës së domosdoshme, kështu duke e integruar etikën e tij njerëzore përtej çdo të mete që mund t'ia mvesh absurditeti i botës. Përshtatja e llojit njerëzor përballë provës absurde duhet të jetë një kusht i domosdoshëm i veprimt tonë psikik, përveç se ne njerëzit duhet të krijojmë botën tonë reale brenda kushteve të një filozofie morale, pavarësisht veprimtarisë njerëzore e cila mund të haset në kontradiktë të ndryshme. Mirëpo, njeriu është vepër e vërtetë e pashmangshme intelektuale, që arrin të kultivojë veprimtarinë e tij edhe përgjatë një loje të diktuar në kontraversitet. Sipas kësaj ne mund ta cilësojmë njeriun si një mjeshtër të vyer i cili, jo vetëm që mund të diktojë çfarëdo lojë mistike e misterioze të imponuar nga bota dhe ligjësitë e saj absurde, por edhe mund të zgjidhë problemet sipas përvojave filozofike dhe shkencore të diktuar nga vetë ai. Edhe qielli përmbi ne është një shprehje e së vërtetës në formë hyjnore, madje edhe njeriu është një e vërtetë

e pazakontë, përderisa e vërtetojmë ekzistencën e tij nëpërmjet mendimeve konkrete të zhvilluara me arsye.

Nga ana tjetër filozofia e Spinoza-s mendon se njerëzit nuk janë në varshmëri për të vepruar në liri, por thjesht kanë iluzion se ata janë të lirë të veprojnë dhe të shprehin interesat e tyre në bazë të pikëpamjeve ideologjike. Unë besoj se liria ekziston mbi të drejtën tonë, por shprehshërë është mohuar, ngase ekziston egoizmi, pra ndikimi idesë te tjetri. Liria është e domosdoshme, dhe derisa nuk imponohet te ideja tjetër ruan vlerën e lirisë, në momentin kur liria cënohet apo imponohet nga idetë dhe veprimet e huaja, atëherë liria ka të ngjarë të zhvleftësohet. Ajo s'është e përhershme, as plotësisht e lirë, por e ndikuar nga idetë tona të hershme. Pra, liria e njeriut është e kufizuar, d.m.th. është në varshmëri veprimi nga vullneti i Zotit. Moralistët, jo vetëm që dëshirojnë të jenë të lirë ose të ndikuar nga rregulli hyjnor i një Zoti, por edhe mendojnë për lirinë e të tjerëve si një e drejtë absolute e pamohueshme nga autoritetet tjera, sepse këta të fundit gjykojnë me parimin e drejtësisë së një shpirti etik. Këtu po shpreh ekzistencializmin e njeriut si një qëllim drejt dashurisë për të vërtetën, dhe një shkëputje hermetike nga kalimi i mundshëm i njeriut në pesimizëm. Çdo ide për të cilat ne jemi të përgjegjshëm është një vërtetim i ekzistencës sonë si subjekt i përvojës. Sa për ekzistencën tonë nuk është e nevojshme të kërkohet ndonjë dëshmi reale, sepse në jemi vepër konkrete e Zotit. Derisa njeriu është

pozicionuar përballë botës, atëherë kjo të ngjall përshtypjen që njeriu është i krijuar që të qeverisë me botën. Kjo dëshmon se njeriu është një pjesë e veprës së Zotit, e prirur të udhëheqë me rregullat e botës, në Tokë. Njeriu është përtej masës kolektive dhe përtej individualitetit, ku në masën kolektive hyn mediokriteti, ndërsa në masën e individualitetit hyn natyra si arsye krijuese. Ai nuk e ka përvojën midis ndjenjave dhe arsyes, sepse ndonjëherë ndjenja është më e fortë dhe më elastike ndaj arsyes. Ndjenja mund ta shndërrojë atë në vullnet drejt forcës për t'iu bindur pasioneve të brendshme, të cilat në thelb pasqyrojnë egoizmin për t'u lumturuar, dhe ndërkohë pasionet janë të pakontrollueshme duke bërë që ndjenja të orientojë në kundërshti vlerën njerëzore që ai posedon. Ndofta ndjenja mund të depërtojë deri në pikëpamjet emotive të njeriut për të cilën ai mund të shfuqizohet nga arsyeja dhe nga paraqitja estetike e tij, sepse ky rast që ndikon drejtpërdrejt në sistemin mendor mund t'ia marrë drejtimin moral e ta pasojë përtej së keqes shpirtërore, ku këtu veçmë rregullat shuhen. Ndjenjat janë të rrezikshme, dhe vendosin emocione absurde për disa gjëra që nuk konsiderohen në mundësinë personale. Ndjenja është delikate, dhe nuk duron të imponohet dhunshëm. Ajo kërkon të jetë delikate me pajisjen për të ndier gjithçka që i duhet njeriut. Te njeriu arsyeja vendos pasionin për njohje ndaj ligjësisë të botës dhe praktikisht vendos mendimet racionale për shkakun që disa objekte të konsiderohen në mundësi

reale për t'i njohur më intuitivisht e më qartë. Aftësia nëpërmjet së cilës qeniet njerëzore diktojnë mendimin përtej njohurisë së përgjithshme, dhe se e vërteta e pashmangshme mund të fitohet vetëm nga arsyeja e kulluar; prandaj, gjithsecili prej nesh është peng i asaj që ka punuar në botë, duke u bazuar varësisht në ndjenjat e shpenzuara drejt të mirës apo së keqes.

Natyra e njeriut është i pajisur me ide, kurse ideja mund të fitohet sipas një gjurmimi duke futur mendjen në meditim. Ideja nxjerr mendimin, ndërkaq mendimi shpreh shkallën e inteligjencës dhe arsyen për format e mendimit krijues. Të gjitha idetë e njeriut vijnë falë natyrës, dhe arsyeja i përshtat në vetëdijën e shqisave. Ndofta natyra e njeriut nuk është krijuar në atë mënyrë që të ketë të lindur idenë, por i është mundësuar që ta fitojë sipas planit të arsyes njerëzore duke e bartur në përvojën e shqisave. Sepse nëpërmjet shqisave njeriu mund të diktojë shijen, fortësinë, elasticitetin, formën etj. Një ide dhe mendim i arsyeshëm përfitohet nga metoda e zhvillimit të inteligjencës, dhe sipas kësaj të fundit orvatja dhe tendenca drejt njohjes së natyrës nga përvoja e arsyeshme vjen në shprehje njohja e natyrës nëpërmjet intelektit. Fundja, idetë që burojnë nga arsyeja e kulluar përcaktojnë imazhin dhe cilësinë e të menduarit tonë. Sidoqoftë, ai trashëgon mendjen nga vullneti absolut i Qenies hyjnore, ndërsa idetë i përfiton nga eksperiencia e arsyes shkencore, dhe varësisht nga traktati i intelektit, sa ai vet do të jetë i zhdërvjelltë të arrijë të

përfitojë njohuritë e domosdoshme. Sepse as mendimet, as idetë nuk janë të njëjta, prandaj nevojiten gjurmime shkencore dhe shqyrtimet e natyrës për të përfituar motive të ngritura të intelektit, që nëpërmjet kësaj njeriu të bëjë modifikimin e arsyes në shkallë intelektuale. Vetëm sipas këtij plani sistematik njeriu më lehtë do të mund t'i gjykojë ligjet e kësaj bote që janë në thelb absurde. Kjo ekzistencë kërkon prej motivit të njeriut të përshtatet, sepse asgjë nuk mund të jetë në një lëvizje të përbashkët drejt së përhershmes. Pikërisht dhe dituritë e njeriut janë një vëllim i zbehtë në shqyrtimet dhe hulumtimet mbi botën, dhe mbi natyrën e njeriut, pra substancën e thjeshtë. Tërë dituritë tona janë të mangëta, por që të mund të arrijnë deri në zhvillimin e mundshëm shkencor kërkohet mendje të shëndoshë. Mendimet asnjëherë nuk mund të zgjidhin çështjet e botës, pa pasur mendjen krijuese të zhvilluar në shkallë shkencore. Se dhe dituritë tona që kemi fituar nëpërmjet eksperiencës njerëzore kanë mungesë të ideve dhe njohurive, sepse jo përherë idetë mund të ndërtojnë sistemin e botës në orientimin e mendjes intelektuale. Dituritë tona krahas botës janë një njohje e obligueshme, që njeriun e angazhon të kuptojë sistemin ekzistencial përballë botës. Njeriu sipas arsyes së mendimit inteligjent mund të shqyrtojë të gjitha lëvizjet, dhe lëndët e natyrës që janë domosdoshmërisht të krijuara për ambiciet e tij intelektuale, dhe pasi të fitojë kuptimin e njohjes do të kontribuojë në ndërtimin e ekzistencës së tij me mjetet

për jetë, që determinojnë ekzistencë fatlume. Njeriu nuk është asgjë tjetër, përveç se një rrjedhojë e ngjarjeve të cilët pasojnë në natyrë, ndërsa liria e tij e ndihmon të sundojë ekzistencën e tij shoqërore përmes ligjeve natyrore. Ai duhet të fusë gjykimin mbi njohjen e sigurt të natyrës që të mund të kuptojë sistemin absolut të paramenduar nga veprimi hyjnor, sepse vetëm kështu, pa dyshuar në ekzistencën e natyrës dhe mbi pamjen e njëjtë të nënshtrimit të saj mund të shqyrtojë të vërtetën e natyrës njerëzore.

A mund të besosh dhe të mos e dish arsyen?

Njeriu mund të besojë në të vërtetën e krijimit të gjësendit në natyrë, nëse fut gjykimin e arsyes së vërtetë për të cilën është i domosdoshëm të njohë sendin. Besimi i sendit është njohje dhe e drejtë natyrore për t'u përshtatur me logjikën e shëndoshë të njeriut, duke qenë i bindur racionalisht me arsye shkencore që të besojë mbi sendin e vërtetë në natyrë. Që besimi të jetë i domosdoshëm, në radhë të parë sendi në natyrë duhet shqyrtuar sipas planit të arsyes kritike, kështu duke futur brenda shqyrtimit aplikimin e studimit të sendit nëpërmjet përvojës shkencore të fituar nga edukimi dhe meditimi filozofik mbi të vërtetën e pashmangshme. Mirëpo, pas çdo besimi të vërtetë duhet të ekzistojë një arsye kritike që josh në thelb të kuptuarit e drejtë të gjësendit në natyrë, duke e kthjelluar mendimin nga çdo e metë që mund ta godasë dyshimin njerëzor. Dyshimi që bën të mundur mendjen të futet në hamendje psikike, fillimisht duhet të pastrohet nga pasiguria dhe brishtësia e të qenurit joaktive në lidhje me arsyetimin e sendit, pra ndërkohë duhet shqyrtuar sendin nëpërmjet arsyes shkencore që të justifikojë veprimin e mendjes sipas një plani të

përshtatshëm. Arsyeja kthjellon nga çdo pasiguri apo kufizim meskin idetë dhe mendimet tona duke i plasuar drejt një shqyrtimi shkencor të përfituar nga përvoja shkencore apo natyralizimi. Një arsye e vërtetë vëren më shkoqur ligjet e natyrës, dhe kështu formon sensin për të njohur kuptimin e botës dhe pasojat që rrjedhin brenda saj. Ne besojmë në krijimin e universit që është krijuar nga mosekzistenca dhe se zgjerohet pafundësisht, madje besojmë dhe në ligjet e natyrës fizike të cilat janë në gjendje të përsosur dhe ne mund t'i besojmë me anë të mekanikës, nga kjo ne pasojmë bindjet tona sipas kushtit të këtij universi të pafund e të zgjerueshëm, dhe nga ligjet e natyrës fizike. I gjithë ky sistematizim mundëson deri tek të besuarit me arsye. Mirëpo, besimi nuk është i ligjshëm, derisa nuk hyjnë në argument dhe arsyeja e kulluar që kjo ta vërtetojë universin sipas kushteve tona ekzistenciale të përfituara nga përvoja jonë shkencore. Pa pasur arsye të vërtetë nuk mund të besosh në asgjë, madje mund të paragjykosësh në besimin e sendit në natyrë. Që ta besoj sendin në natyrë më parë duhet ta shohë sendin, dhe pastaj ta kuptoj nëpërmjet arsyes që në të vërtetë ekziston, ku në fund plani i përvojës mendore ta argumentojë ekzistencën e sendit. Besimit mistik apo qiellor i duhet të ketë bindjen e arsyes së kulluar, dhe njohjen nëpërmjet logjikës së ndjenjave për të kuptuar vërtetësinë e besimit si domosdoshmëri shpirtërore, sepse ndryshe vështirë se mund të krijojë argumentin e domosdoshëm për të qenë plotësisht një thelb

intelektual. Të besosh, dhe të mos e dish arsyen; atëherë kjo do të thotë që njeriu bie në contradictio in adjecto! E besoj librin "Siddharta" se është shkruar nga mendja e Hermann Hesse, dhe prej këtu formoj arsyen e besimit. Meqë e shoh këtë libër, andaj e bind veten që ta besoj, dhe ndërkohë ta di arsyen se përse e besoj. Në qoftë se nuk besoj, atëherë nuk e di arsyen ose thjesht kam arsye të ngathët. Fillimisht do të duhej ta mësoja të fshehtën thelbësore që e përbën besimin, dhe pastaj ta di arsyen e duhur. Një besim i fshehtë mistik dhe hyjnor përfitohet nëpërmjet përvojës intelektuale, e prirur nga meditimi racional i të menduarit duke u ndjekur pas në format e induksionit, që është shqyrtimi i të njohurit të formave të natyrës nga e veçanta kah e përgjithshmja, dhe kështu duke futur brenda zhvillimin sistematik të arsyes së kulluar, ne do të mundim të besojmë, dhe njëkohësisht do të na jepet mundësia që ta arsyetojmë me fakte të drejta atë që kemi besuar. Me zhvillimin sistematik të arsyes trajtësohet mendja në kuptimin logjikë të të njohurit të gjërave në natyrë, dhe kështu hapet udha racionale për të besuar lëvizjet e sendit të ndodhur në univers apo natyrë, me justifikimin për ta arsyetuar apriori. Sa më shumë të zhvillohet logjika e arsyes, aq më tepër intelekt i për të arsyetuar bëhet më i virtytshëm. Të besosh, dhe të mos e dish qëllimin esencial për të cilën ke orientuar mendjen është një hije që t'i errëson sytë papritur... Justifikimi është mjet veprimi i kohës që sjell vetitë e brendshme dhe racionale për të vërtetuar sendin

nëpërmjet arsyes, dhe nga kriteri i vlerësimit konsideroj se çdo veprim që mund të besohet, edhe mund të arsyetohet. Nga kjo del se edhe mund të besosh, por dhe mund të arsyetosh, se m'u atëherë kur arrin të besosh ke arritur të dish arsyen. Arsyeja e orienton mendjen në funksion llogaritës se “gjithçka që lëviz, dhe jeton” mund të orientojë drejt lëvizjeve fizike të bazuara nga një rend i ligjit natyror, që kryesisht merret me ndërtimin dhe modifikimin e mjeteve për jetë. Psikika po i kthjellon lëvizjet fizike të natyrës duke i arsyetuar në besimin e sendit përmes përsiatjeve mendore. Pra, arsyeja mund të fitohet nga edukimi estetik i ndjenjave dhe intelektit për të vërtetuar lëndët dhe lëvizjet e botës, madje dhe duke i përsosur gjithnjë e më tepër nëpërmjet përvojës shkencore, të cilat përfitohen gradualisht e në mënyrë sistematike.

Mbi kuptimin e rastësisë

Rastësia është koncept psikologjik i pa vetëdijshëm, që ka lindur si pasojë e gjendjes njerëzore, mirëpo në kuptimin racional të të menduarit nuk ekziston si e qenë e vërtetë. Rastësia nuk mund të planifikohet më herët në sistemin e të menduarit, por zakonisht mund të përjetohet nga shkaku i materializuar. Një ngjarje që ndodh pa e menduar fare si pjesë e shkakut është shprehje e vullnetit të rastësisë. Është veprim shkakësor natyror që rrjedh jashta paramendimit dhe vullnetit të njeriut, i cili bëhet pjesë e pasojës së veprimit të tij. Koncepti i rastësisë nuk shqyrtohet, ngase nuk është një koncept i zbatueshëm që zhvillohet në memorje. Ajo paraqitet si pasojë e domosdoshmërisë së kohës për të shfaqur një ngjarje të re në ekzistencën personale të individit, mirëpo, gjithmonë duke e ndikuar veprimin e tij sipas rrjedhimit të rastësisë. Kam bindjen se është vështirë të kontrollohet apo të menaxhohet me konceptin e rastësisë, ngase ajo lind qysh përpara se mendja njerëzore ta mendojë aktivitetin të rrjedhur në pasojë. Rastësia, kushtimisht thënë, paraqitet në veprimin fizik dhe shpirtëror të njeriut, dhe shfaqet në kushte të domosdoshme për të krijuar një shkak të vërtetë, që pason deri te vëmendja e njeriut. Rastësia lind nga

shkaku relativ i natyrës njerëzore, por pa e menduar thelbësisht. Thjesht, ajo është proces psikologjik, që lind nga shkaku i paramenduar i eksperiencës natyrore për t'u ndikuar drejtpërdrejt në veprimin intuitiv apo shpirtëror të njeriut, duke e krahasuar si veprim i jashtë vullnetit. Një veprim i lindur nga mendimi i dyshimtë i rastësisë është një shprehje pa kuptim. Konsideroj se rastësia është vetëm mendimi i dyshimtë, të cilit i mungon shija dhe arsyeja e pastër. Prandaj, rastësinë duhet kuptuar si veprim i domosdoshëm njerëzor, që lind nga shkaqe dhe kushte të panjohura, vetëm për t'u ndikuar në gjendjen dhe fatin e njeriut. Rasti lind dhe nuk mund të shmanget, por thjesht përjetohet në thelb relativ duke mos e kuptuar si shkak të mençur. Rastësisht, ne e quajmë mendimin që hidhet pa u kthjelluar mirë, pa e pastruar nga idetë e dyshimta, por që ndikon brenda veprimit tonë njerëzor. Po qe se mendimin e pajisim me arsye të pastër, të rrjedhur nga baza e përvojës, me siguri që veprimet e ndodhura do të kenë një shkak inteligjent, dhe se veprimet nuk do të pasonin sipas planit të rastësishëm. Përmes mendimit mund ta gjejmë dallimin e favorshëm në mes rastësisë dhe domosdoshmërisë. Secili akt i veprimit të mendjes së brishtë përjeton rastësinë pa e hetuar në defektin e mundshëm që mund t'ia krijojë në realitet, prandaj, gjithçka në botë lidhet me arsyen e shëndoshë, dhe se jashta arsyes qëndron një fund i hidhur.

Po qe se mendojmë që ne jemi krijuar krejt rastësisht, pas pasur asnjë përvojë apo paramendim të

caktuar nga idetë e jashtëzakonshme që në realitet këto ide janë pasqyrë e një Zoti bujar; atëherë mendja jonë bie në kontradiktë të plogësht me realitetin e vullnetit hyjnor. S'mund të themi se jemi qenie njerëzore të krijuar rastësisht, kur e dimë fare mirë se jemi krijuar pa dëshirën dhe vullnetin tonë, pra vijmë me caktimin e domosdoshëm të Zotit. Asgjë nuk është e rastësishme, por nëse besojmë në rastësinë e gjësendeve atëherë ajo në thelb është vullnet i pakuptimtë që mohon sendin e brendshëm të natyrës dhe realitetin njerëzor. Një shprehje pa arsyen e kulluar mund të krijojë dyshimin për të rënë brenda fajit psikik, që njëkohësisht mund të nxjerr në dritë dëshpërimin e shfrenuar. Ndërsa një rastësi pa shkak të logjikshëm mund të jetë një vepër e dështuar që njeriut mund t'i krijojë kushte të hidhura në jetë. Është një vullnet i brendshëm i njeriut që ndikohet nga rregulli i rreptë i Zotit, duke e frenuar apo shfrenuar pas një realiteti të vërtetë për të. Unë mund ta konsideroj ndonjëherë si veprim për të na sqaruar vullnetin e botës në kuptimin e frymëzuar nga Zoti, por asnjëherë si një pasojë e logjikshme që gjërat ndodhin rastësisht. Asgjë nuk mund të ndodhë rastësisht, pa pasur një arsye të vërtetë. Rastësinë e kuptoj si provë materiale e ndikimit të Zotit në pikëpamjen e brendshme të vetë njeriut, duke ia mundësuar të vërtetën si një veprim i domosdoshëm për të cilën, ai vetë është i lindur...

Për më tepër vazhdoj të mbroj idenë se nëse një grua do të bënte fëmijën e saj të dytë, dhe të thoshte se

unë s'e imagjinoja dot se do ta bëja dhe këtë fëmijë; unë vetëm jam prekur me bashkëshortin tim e kështu me radhë... A është e logjikshme të themi: kjo grua e bëri fëmijën rastësisht!? Sipas këtij ilustrimi ne s'duhet fare të besojmë se rastësia e krijimit apo i ndodhive në natyrë janë të një burimi të dyshimtë, pra rastësisht, që në njëfarë mënyre kjo do të mohonte qenësimin e gjësendeve në realitet pa pasur ndonjë argument të drejtë. Asgjë më pastaj rastësisë nuk mund të besoj, përveç asaj që është e domosdoshme, pra e planifikuar nga arsyeja kritike apo nga ligji natyror i natyrës. Çdo ndryshim që pëson natyra nuk mund të jetë si rezultat i rastësisë, por i një shkakut rrjedhës të domosdoshëm i planifikuar më herët nga arsyeja njerëzore apo nga Providenca hyjnore. Jam thellë i bindur se gjithçka lëviz sipas një paramendimi suprem dhe relativ, dhe se asgjë nuk ndodh rastësisht pa ndonjë shkak të domosdoshëm. Sa më shumë të dyshojmë brenda veprimit dhe angazhimit të mendjes për sende që kanë të bëjnë me pasigurinë dhe të metën intelektuale, aq më shumë do të ndikohemi prej një fati të hidhur, e cila njëherësh mund të cilësohet si e keqe e domosdoshme. Një argument i dyshimtë mund të eklipsojë pamjen e vërtetë të kësaj natyre, madje rastësia si shprehje e pavetëdijshme e pa planifikuar më herët mund të ngurtësojë veprimin njerëzor drejt realitetit thelbësor. Rastësia mbetet një akt i pavetëdijshtë, dhe se asgjë në natyrë nuk ndodh pa ndonjë shkak të materializuar.

Mendimi racional

Mendimi racional është veprimi i mendjes i bazuar nga arsyeja jonë e idesë së brendshme që kalon nëpërmjet shqisave, duke e materializuar idenë ndërmjet ideve që i kemi pajisur me traktatin për intelekt, kështu derisa mendimi i përfituar nga arsyeja e kulluar të vije deri te njohja intelektuale. Të menduarit racionalisht burim të vetin e ka nga filozofia racionaliste të bazuar nga arsyeja e pastër. Filozofia racionaliste shpreh aftësinë e mendjes së shëndoshë që të shqyrtojë botën me autoritetin e arsyes, kështu duke përfituar njohjen përmes njohurive të veta, dhe vrojtimet e shqyrtuara nga arsyeja, të vërtetohen në konkludime dhe vlerësime logjike, që në thelb janë të sigurta dhe të drejta. Konsideroj se mendimi racional është të menduarit me arsye, pra pikëpamje e të menduarit shpirtëror, që kryesisht mendimi zë fill nga instancat më të larta të idealizmit të ideve, duke u nisur nga shqyrtime të natyrës njerëzore deri te njohuritë e fshehta të universit. Jam thellësisht i bindur që, nëse arsyeja nuk do të ketë autoritet për të njohur të fshehtat e të vërtetës, atëherë njohja nuk do të përfitohet prej një logjike shpirtërore, por ajo do të mbetet e mangët, pra meskine. Vlerësoj se, arsyeja më parë duhet të ketë autoritetin e të vlerësuarit apo të gjykuarit drejtë të së

vërtetës, mbase në të kundërt, një arsye e plogësht vështirë se do të shkonte aq larg, sa të çmonte të njohurit e botës me konkludime të drejta. Autoriteti i arsyes është i rëndësishëm për të menduarit tanë, sepse përmes saj dallohen tiparet më të fshehta të së vërtetës. Sipas arsyes së pastër, e konsideroj natyrën se është funksion inteligjent i lëvizshëm, i përbërë nga grumbuj thërrmish materiale, të cilat veprojnë sipas një kushti absolut, dhe si e tillë është e pandryshueshme, pra eksperiencë natyrore e pagabueshme. Për t'iu përshtatur kësaj eksperiencë të pagabueshme, e cila është e lëvizshme sipas një të drejtë natyrore, kërkon arsye kritike, e cila është ndërtuar më herët nga baza e gjykitimit të drejtë, dhe si pikënisje praktike ka ta bëjë njeriun zotërues apo njohës i natyrës. Filozofia racionaliste, si teori njohëse e botës është shprehje e të menduarit praktik, që njeriut i jep pushtet të zgjeruar për ta zotëruar natyrën deri në njohjet më të fshehta, dhe në të njëjtën kohë i mundëson të qeverisë me planin e natyrës. Kjo do të thotë se njeriu duke bartur autoritetin e arsyes në sistemin e tij intelektual mund të bëhet zotërues dhe njohës i natyrës, dhe këtë njohje, ai e konsideron si gjykim praktik për të mirën e tij shpirtërore dhe materiale. E mira e tij shpirtërore është arsyeja, ndërsa e mira materiale është qenia.

Të menduarit duhet të jetë mendim i vetëdijshëm, që realisht të jetë i aftë të sjell dobinë e ideve për të mirën e mendjes, e cila duhet të shtyjë veprimin e saj intuitiv drejt njohjes. Njohja e gjësendit

të vërtetë arrihet nga arsyeja apo mendja e edukuar nga shkencat dhe artet e bukura, ngase njohja gjithnjë lidhet me vullnetin e mendimit të vetëdijshëm. Ndërkaq, arsyeja si aftësi intelektuale për të shquar të vërtetën e sendit dhe substancën fut bindjen e mendimit racional për të përfutur njohjen. Çdo njohje në botë përkon me arsyen e pastër, sepse ndryshe, pa arsye vështirë se do të mund të shqyrtohej eksperiencia e pagabueshme e natyrës. Shqisat luajnë një rol të veçantë në sistemin inteligjent të njeriut duke i dhënë mundësinë reale të kuptimit të njohjes, idesë, mendimit, substancës, materies, shijes, psikikës. Që të jetë në formësimin intelektual të njohjes së vërtetë, më parë mendimi duhet të bartet te shqisa për t'u perceptuar, sepse vetëm kjo e fundit shqyrton vlerën e brendshme të diktuar kah njohja. Njohja përfitohet nga shqisat, sepse këto të fundit perceptojnë pamjen, vërtetësinë, formën për t'u njohur në kuptimin e duhur të sendit. Shqisat i mundësojnë vëmendjes sonë të jetë e prirur për t'i diktuar e njohur gjësendet në natyrë, madje dhe duke i perceptuar lëvizjet e natyrës gjer në funksionimin e vetëdijshëm të lëvizjeve, që në thelb janë krejtësisht absolute. Pa ndijim dhe arsye nuk ka mendim racional, po as dhe të vetëdijshëm. Sepse ndijimi dhe arsyeja, i ndihmojnë mendimit të jetë më i sigurtë, që konkludimet të rrjedhin sipas një plani të logjikshëm. Çdo ide apo mendim që pretendon të jetë i pajisur me sigurinë e njohjes së sendit, më parë duhet të kalojë në shqisa që të vërtetohet nga arsyeja e

shëndoshë, sepse shqisa jep efektin ndijor të mendimit gjer në përvojën e arsyes njerëzore. Përpos shqisës që të kthjellojë mendimin në vëmendje të arsyeshme kërkohet edhe arsyeja kritike në ide, sepse nëpërmjet arsyes më lehtë mund të arrihet deri te mendimi racional. Mendimi racional duhet të shqyrtojë dhe hulumtojë idetë tona në lidhshmëri me idetë e reja duke i përfituar nga bindja esenciale në arsyen e mendimit njerëzor, dhe kështu të menduarit racional paraqet këndvështrimin e njohjes së botës nëpërmjet mendjes dhe arsyes. Sepse mendja apo arsyeja mund të jenë në gjendje shkencore të kuptojnë ligjësitë e botës, pra njohjen gnoseologjike në mënyrë thelbësore dhe të domosdoshme. Një mendim duhet të jetë ide shkencore, pra gjurmim thelbësor që ta shquajë të vërtetën, dhe gjësendet e kufizuara në natyrë për të pasur një shqyrtim më të qartë të njohjes së natyrës. Se vetëm mendimi racional ndikon në krijimin e ekzistencës sonë duke i dhënë gjithçka që i duhet. Mendja si ndijim i përgjithshëm përcakton vlerën intelektuale të njeriut, varësisht nga idetë, që është ndërtuar sipas planit të përvojës shkencore. Shqyrtimi i gjësendit dhe i substancës së thjeshtë, në këtë rast e quaj njeriun, dhe shqyrtimit të substancës kolektive, ku në këtë rast e quaj shoqërinë, të cilët nuk ndryshojnë në thelb, por që modifikohen nga orientimi i domosdoshëm i eksperiencës natyrore. Mendimet racionale sajojnë të vërtetën si kushti ynë i domosdoshëm, ku përfytyrimet e objektit me anë të

arsyes së kulluar i shmang idetë e pasigurta nga ndikimi i mendimeve irracionale. Pas shmangieve të ideve të pasigurta nga psikika, atëherë mendimi racional krijon modelin e natyrës që shpie në njohje. Kjo njohje është mendimi racional që buron nga arsyeja e pastër. Që mendimi të jetë racional, pra i pastruar nga substancat e dëmshme, në plan të parë duhet të shmanget çdo ide e krijuar nga sistemi i reminishencës, për shkak se, kjo e fundit humb paraqitjen e idesë progresive drejt arsyes së pastër, që fundja, të përkojë me mendimin racional. Ky mendim racional, veç tjerash kërkon kujtesë të vëmendshme, që më lehtë e më shkoqur të mund t'i shquajë lëvizjet e natyrës, si dhe përmes mendimit të zhvilluar ta orientojë shkencën në progres e sipër. Shkenca ndihmon në vrojtimin e natyrës duke e kthyer njohjen e lëndës për të mirën e njerëzimit. Sipas mendimit racional bazohemi të krijojmë idetë, pastaj nëpërmjet psikikës i vëmë në lëvizje, dhe nga të vërejturit e vëmendshëm do të arrijmë te njohuritë e reja, që përmes shkencës do t'i zhvillojmë kah e mira e përgjithshme. Shkenca pa mendimin racional është e thatë, e pasigurt në vrojtimet e reja, sepse nuk mund të hulumtojë as me metodën e krahasimit, as me metodën eksperimentale, ngase lëndët e natyrës nuk vërehen pa ndihmën e mendimit dhe logjikës së shëndoshë. Konsideroj se mendimi racional është shërbimi më i mirë i shkencës që vrojton natyrën dhe universin. Idetë e sajara, të cilat ndikohen nga sistemi i reminishencës nuk bëjnë asgjë tjetër, përveç se e mjegullojnë dhe e

bëjnë të pafuqishme vëmendjen njerëzore duke e kthyer psikikën në krijimin e mendimit irracional. Kjo do të thotë se mendimi racional, mes tjerash kërkon të jetë i vetëdijshëm drejt një sistemi inteligjent, dhe psikika të ketë zhvilluar normalisht kujtesën, sepse dhe kujtesa ndihmon në paraqitjen e mendimit të shëndoshë.

Mbi ekzistencën njerëzore

Njeriu është i vetëm madje, dhe i veçuar në këtë pjesë të kësaj bote të lëngshme për të cilën është i prirur të jetojë, dhe t'i përshtatet ekzistencës së tij ndaj ambientit që e rrethon. Ne jemi të detyruar të ndërtohem prej një arsye të shëndoshë, për faktin që t'i shquajmë sa më qartë e më shkoqur objektet e natyrës njerëzore të cilat na preokupojnë, si dhe të ndërtojmë pamjen tonë të vërtetë, me qëllim që të jetë funksional lidhshmëria e vullnetit me vetveten tonë. Ose do të kultivojmë artet dhe shkencat që të jemi të ngritur shpirtërisht, ose do të kultivojmë jetën e shfrenuar pa futur brenda ngritjen shpirtërore, e cila na çon drejt skllavërimit të gjendjes së përhershme. Edhe njeriu prej njeriut dallon nga arsyeja dhe intelektu midis tyre, sepse jo çdoherë arsyeja dhe intelektu kanë të njëjtin potencial intelektual për t'u shquar ndërmjet veti. Arsyeja dhe intelektu të njeriu, në rend të parë kalojnë në shqisa, që më pas zhvillohen në sistematizim racional duke u shquar në përvojën e mendimit për t'i njohur më qartë dhe më gjerë substancën dhe sendet në natyrë. I gjithë ky sistematizim i natyrës bëhet në kuadër të vullnetit të njeriut për të krijuar udhën e tij stabile që e çon në përjetësimin e mendjes së shëndoshë. Ndonjëherë natyra qëndron në një skaj

indiferent me natyrën tonë njerëzore, dhe mundohet sa më shumë të bëjë punën e veprimit transit të caktuar nga vullneti i jashtëm, pra vullneti hyjnor, që në të shumtën e rasteve cilësohet si veprim jashta shqisave tona. Ky veprim transit i natyrës as e kontrollon, as e modifikon në interes përshtatjeje, por mbetet si i tillë. Megjithëse veprimi transit i natyrës është brenda njeriut, pavarësisht që nuk mund ta përshtatim në interesin tonë të përgjithshëm. Udhë e vetme për t'u përshtatur me veprimin transit të natyrës është që ta shkrish veprimin e tillë në njohje të sigurtë. Ne jemi të prirur të ekzistojmë sipas metodës së domosdoshme të ekzistencës, si dhe të përballemi me ligjet që saherë nxitin akte absurde mbi shpirtin dhe arsyt njerëzore, madje, ndonjëherë na imponohen në psikikën tonë pa dëshirën dhe vullnetin tonë. Thjesht duhet të mendojmë qenësisht mbi trajtën e kësaj rrjedhjeje të botës, nëse duam të jemi të vëmendshëm ndaj veprimeve psiko-fizike, ose të gjejmë udhën e zgjidhjes që mund të na orientojë drejt jetës më të lumturuar, edhe pse kjo botë është e ndërtuar nga kushti i teorisë joreale, që në thelb e bën të pamundur ekzistencën e të qenurit i lumturuar. Shkaku rrjedhës i të qenurit mos i lumturuar me veprimet tona psikike dhe morale ndikohet nga mungesa e lirisë së mendimit në kohë, ose nga ekzistenca e pasigurtë e njohjes në shkencë që imponojnë raste absurde duke na ngushëlluar veprimet tona në jetën reale. Duhet kërkuar mendimin racional, pra sigurinë e psikikës sonë, që ta thellojmë brenda

vetes sonë si mjet për ta nxjerrë njohjen dhe kuptimin e vërtetë të jetës, duke e thjeshtuar apo përshtatur veprimin transit të natyrës brenda psikikës sonë. Nëpërmjet mendimit intelektual do të arrijmë të ndryshojmë ekzistencën e botës joreale me pikëpamjen që të duket në favorin tonë të përvojës reale, sepse kështu, pra nëpërmjet mendimit të vërtetë ne do të përshtatemi me rregullat e lëvizjes së natyrës.

Ne jemi pamja e brendshme e vullnetit të një Zoti të ditur. Ne veprojmë në përshtatje indirekte sipas rregullit natyror të përcaktuar më herët nga idetë e Zotit. Ne jemi skeptik, sepse duam të shfaqim tendencën për të vërtetuar pamjen tonë me arsyen e të menduarit kritik duke nxjerrë të vërtetën nga shkaku te pasoja. Jemi një vepër e provuar mirë nga sistemi inteligjent i Zotit për të cilën ne, në këtë botë prej llumi po dëshmojmë vetitë e një morali të rregulluar nga ligji natyror i Zotit për të mirën tonë të përhershme, si dhe kuptojmë thelbin e brendshëm të këtij realiteti të përsëritur. Ne jemi dëshmia e fundit e kësaj ekzistence absurde për të cilën, ne njerëzit do të qeverisim botën, dhe së fundmi do të jemi të detyruar ta lëmë këtë botë sa të marrë, po aq dhe mizore. Kjo është një provë e fundit që ne trashëgojmë duke paraqitur kushtin e duhur të ekzistencës sonë drejt njohjes. Njeriu me njohjen e sigurt përmbush standartet e tij njerëzore të përcaktuar më herët nga Zoti, dhe këtë njohje njeriu duhet ta përfitojë madje dhe ta aplikojë rreptësisht, ngase është në të mirën e tij. Jemi të rekomanduar që ta

njohim të vërtetën, ose ta tejkalojmë vetveten në shërbimin më të mirë të mundshëm, për shkak se në këtë botë lidhet gjithçka me përgjegjshmërinë e veprimeve njerëzore, ku dhe faji dhe triumfi rëndon mbi njeriun.

Pasi mendja njerëzore ka fituar një pjesë të konsiderueshme të njohurive të mjaftueshme mbi botën, në rend të parë njeriut i lind bindja e vlerësimit në varshmëri konstante me natyrën fizike, natyrë kjo, e cila argumenton kuptimin thelbësor të njeriut dhe bazës së tij intelektuale, duke e ndikuar atë të vihet në shërbim të vullnetit të tij për të ekzistuar sa më qenësisht. Duke bartur arsyen ai do të synojë të vërtetojë vetveten si pjesë e pandashme me natyrën fizike. Sepse është natyra ajo që e kthjellon të provojë njohjen, ekzistencën dhe gjithçka që i duhet. Pas njohjes ai do të përjetojë autoritetin mbi pamjen e tij individuale që përkon me udhën intelektuale. Autoriteti i tij do t'i ndihmojë në ekzistencë shoqërore duke i bartur në sistemin e tij psikik konceptin e dashurisë së jetës. Kjo për gjatë gjithë jetës do ta ndihmojë të ecë krenar, por duke njohur, tashmë botën, ne do të kuptojmë se ligjet e natyrës janë një sprovë e hidhur e ekzistencës njerëzore, prandaj, pas këtij autoriteti qëndron një fat i hidhur që askush prej nesh nuk e dëshiron. Ai fat i hidhur është se një ditë njeriu do të shuhet nga kjo botë e marrë, ku vetëm autoriteti dhe njohja do të qëndrojnë pas tij. Autoriteti i fituar me përvojë shkencore, dhe njohja e fituar nga eksperiencia

intelektuale janë argument i vetëm që do të dëshmojnë mbi kuptimin e vërtetë të njeriut. Pra, vepra e tij që do të shërbejë në të mirë të natyrës njerëzore mbetet i vetmi autoritet i pamohueshëm ndonjëherë. As mendimi i vetëdijshëm, asgjë nuk e zgjidh çështjen e shuarjes së njeriut nga kjo botë, përveç se ligjet e natyrës që na redaktojnë psikikën drejt një bote të përjetshme. Të besuarit në përjetësi lidhet me aktin e përgjegjshëm të lëvizjeve të njeriut brenda kushteve të kësaj ekzistence relativisht të përsëritur. Të qenurit i përgjegjshëm për veprimet njerëzore mundëson varshmërinë e njeriut me botën e përjetshme.

Arsyeja logjike e ekzistencës sonë

Në këtë botë gjithçka mund të jetë e domosdoshme, por vetëm sipas një vullneti suprem. Bota dhe ligjet e saj nuk janë shqyrtime të rastësishme, por të arsyeshme me plot bindje njerëzore. Asgjë nuk mund të jetë rastësisht, duhet të ketë një shkak që të rrjedhë pasoja. Arsyeja logjike e ekzistencës sonë është shkak i domosdoshëm për t'i përmbushur nevojat tona njerëzore me bindjen për të triumfuar kurdoherë. Qëllimi për të ekzistuar është i lidhur ngushtë me lidhjen e vullnetit të njeriut në këtë botë, duke na sjellur mundësinë e ideve tona për t'u lidhur me idetë e reja, kështu ne vijmë deri te njohja. Arsyeja jonë përveç se na ndihmon në sigurinë e mendimit, ajo njëkohësisht bën dhe sistematizimin e idesë për të kaluar në kufijt e shqisave me të vetmin logjikë që të shquajë ekzistencën tonë drejt njohjes së vërtetë. Njohja na çon të jemi të pavarur, dhe të disiplinuar ndaj rregullave dhe ligjeve të ekzistencës sonë. Ne ekzistojmë sipas një rrjedhoje logjike të vullnetit absolut të një Zoti bujar, sepse mjeti i krijimit të kësaj ekzistence është art që po vë në lëvizje krejt pamjen tonë njerëzore. Kjo mund të vërtetohet më shkoqur duke e eksploruar rendin absolut të Gjithësisë, ku ky rend është në lëvizje të përhershme, dhe se nuk ngatërrohet asnjëherë në

vazhdimësinë e procesit hyjnor. Rendi absolut i Gjithësisë dhe i ligjeve të natyrës ndërmjet veti janë veti e krijimit hyjnor, ku vështirë se mund të pengohet procesi i lëvizjes së përhershme të universit dhe natyrës, të cilat secila prej tyre janë në vazhdimësi të caktuar e të rregulluar në mënyrë të përsosur. Arsyeja jonë mund të shquajë universin si një krijim i vetëdijshëm dhe tepër serioz, i cili është i pajisur me të gjitha kushtet e mundshme hyjnore për qarkullim absolut të pagabueshëm në hapësirë, ku, edhe universi, edhe natyra ndërmjet veti janë plotësisht të vërtetueshme. Mjafton të fusim arsyen në plan kritik, duke vërtetuar apo vështuar universin, me siguri se do të kuptojmë një lëvizje të arsyeshme, që asgjë nuk përplasat apo të ngatërrohet drejt udhës për në Tokë. Madje, edhe natyra, si e drejtë natyrore është në lëvizje të arsyeshme, sepse asnjë trup fizik nuk është jashta vullnetit të njeriut, por vepron sipas një energjie dhe force natyrore, dhe se gjithçka që shohim është nën kontroll të vazhdueshëm. Kjo të jep bindjen e vërtetë, se arsyeja jonë mund të logjikojë sipas një gjykimi kritik, duke formuar kështu përshtypjen e sigurt të njohjes së vërtetë.

Njeriu e ndien së tepërmi nevojën e domosdoshme të qenurit i vetëm, pra të jetojë me shpirtin e tij të ndikuar nga shprehja e vullnetit që shpie drejt lirisë. Arsyeja logjike e ekzistencës sonë lidhet me shqyrtimin e pajtueshmërisë së ideve të hershme me idetë e reja racionale, kështu duke vënë

veprimin e mendjes të njohë natyrën si e drejtë natyrore. Sigurtisht, që përshtatja e veprimeve tona psikike me rregullin e kësaj ekzistence natyrore vërteton arsyen logjike të ekzistencës sonë, ngase përshtatja sipas mjetit të disiplinës e konsideron ekzistencën njerëzore drejt arsyes logjike. Edhe pse kjo ekzistencë e hidhur e jona na imponon një realitet të hidhur, të parëzistueshëm gjer në trajtimet thelbësore, ai do të tentojë me çdo kusht të priret pas lirisë dhe qetësisë shpirtërore. Liria jonë e ekzistencës është e domosdoshme për të ndikuar vizionalisht në veprimin e psikikës, sepse nëpërmjet lirisë përfitojmë kulturën e intelektit në zhvillim e sipër; ajo nuk është brenda ndikimit të kushtit për jetesën tonë, por ndonjëherë liria jonë imponohet nga raste absurde që në disa raste mund të jetë jashta vullnetit tonë për të vepruar. Edhe po të guxojmë ne ta ndryshojmë, më kot nuk ia arrijmë qëllimit. Sepse ne ekzistojmë sipas një paramendimi të jashtëzakonshëm, dhe për faktin se duhet të gravitojmë të vërtetën e domosdoshme brenda arsyes së kulluar me pikëpamjen për të argumentuar natyrën e njeriut si pjesë e vullnetit të Zotit. Pra, e gjithë ekzistenca jonë lidhet me njohjen ndaj të vërtetës, dhe shprehjen e botës sipas llogaritjes intuitive duke e përmirësuar ekzistencën tonë gjer në thelb. Vetëm njohja e vërtetë mund të na shpëtojë nga cinizmi i hidhur i kësaj bote të lëngshme, ndryshe pa vullnetin e njohjes dhe intelektit në shkallë të arsyeshme mund të jemi fare pranë hunbëtirës. Gjithsesi pa lirinë, asgjë nuk mund të

arrihet. Liria është burimi për të cilin ne i përkushtohemi gjatë gjithë jetës, në momentin që liria jonë imponohet, atëherë ne veçse mund të hamendësohemi në ambiciet njerëzore. Pasi të kemi formuar lirinë dhe tolerancën brenda etikës shpirtërore, njohja jonë do të ndikojë me sistemin inteligjent në të kuptuarit e drejtë të botës. Sa më shumë të priremi pas njohjes, aq më tepër përfitojmë arsye kritike për të gjykuar besimin dhe idetë e veçanta dhe të përgjithshme drejt nesh. Sepse idetë e thjeshta dhe të përbëra, të cilat përfitohen nga njohja e mirëfilltë do të mbeten si perla ndriçuese në sistemin tonë intelektual.

Udha e misionit njerëzor

Ne vijmë nga domosdoshmëria e një qëllimi hyjnor, i cili në thelb është i angazhuar intelektualisht të përmbushë misionin njerëzor. Misioni njerëzor lidhet drejtpërdrejt me sistemin inteligjent për të vepruar me arsye krahas ligjeve të natyrës, të cilët janë të bazuara sipas një kushti që përcakton vlerën apo veprën intelektuale të njeriut. Kushtin paraprak të sipërpërmendur duhet kuptuar si një vullnet të lirë, i përcaktuar nga dëshira e vetë njeriut për të zgjedhur vullnetarisht se çfarë do të vendosë për fatin e tij të ardhshëm. Vullneti për të ardhur në këtë botë i takon një Zoti të vërtetë, i cili vendosi të krijojë universin si pasojë e njerëzimit. Ekzistenca jonë e përditshme erdhi si pasojë e një paramendimi të jashtëzakonshëm më të vetmin qëllim për të udhëhequr e hulumtuar botën, pra, njeriun e konsideroj si zëvendës në Tokë, mbasi është i pajisur me arsye të shëndoshë, i aftë për të medituar në fshehtësitë e mundshme të Gjithësisë. Në fillim nuk ishte askush, pos një Zoti të vërtetë, që e admironte krijimin e universit sipas një kushti absolut të lëvizshëm. Domethënë, më parë duhet të jesh, që të ekzistosh. Njeriu ka ardhur si rezultat i krijimit të botës për të pasur një arsye në njohjen e botës, dhe të mund të vë rend orientues mbi qeverisjen e këtij plani absolut.

Njeriu erdhi nga një nevojë hyjnore për t'i përmbushur detyrimet e tij në Tokë, pra u caktua të qeverisë me ligjet e botës ku, dhe ndërkohë do të duhej të mbante përgjegjshmëri morale e njerëzore ndaj çdo veprimi apo akti të kryer në këtë plan absolut të botës të fusë bindjen e qëllimit. Për të udhëhequr vetveten në këtë ekzistencë joreale duhet të njohesh misionin njerëzor duke u orientuar sipas mjetit të arsyes dhe intelektit, sepse ndryshe kjo ekzistencë është fiktive e parezistueshme. Arsyeja duhet të jetë e mëvetësishme, e zhvilluar në kushte njerëzore, pra për të qenë e jetësuar në këtë botë, më parë duhet të jetë konkrete dhe e logjikshme në hartimin dhe shqyrtimin e lëvizjeve të natyrës. Kjo botë transite fsheh përgjigjet absolute për ta triumfuar gjer në thelb, dhe udhën tonë të vërtetë që me siguri duket të jetë fshehur brenda nesh. Një vëmendje e plotë me zbatim të arsyes së pastër do të mund të na ndihmonte në krijimin e vetvetes në burimin e domosdoshëm shpirtëror. Andaj, arsyeja jonë na zgjon drejt këtij misteri për të qenë të vëmendshëm në përpilimin e ideve për ndryshim brenda reformimit shpirtëror, dhe pastaj mendja nis punën për të zbërthyer joshjen e ekzistencës sipas planit të nevojshëm, që është arsyeja e pastër. Domethënë njeriu ka ardhur për ta bërë jetën sa më konkrete, më reale duke i dhënë kuptim real ndijimeve tona që suksesi të jetë pjesë e pandashme e jona. Kështu ekzistenca jonë duhet të shërbehet drejt arsyes për t'i njohur drejtë dhe qartë sendet në natyrë, dhe se

vullneti për ta jetuar jetën deri në ndryshimin e gjendjes më optimale të mundshme mbetet një lidhshmëri midis vullnetit dhe lirisë për të vepruar. Secili njeri e justifikon ardhjen e tij kalimtare nëpërmjet pamjes së tij të brendshme që janë idetë, dhe shpirti i lirë që është i prirur të logjikojë dhe arsyetojë. Idetë e përcaktojnë njohjen e diturive të tij, ndërsa shpirti i lirë përcakton vullnetin për pushtet dhe intelektual drejt angazhimeve dhe ambicieve jetësore.

Të frymëzuar për t'u përballur me konceptet e kësaj bote të cilat janë një provë e magjishme për të gjithë ne, por dhe për të lënë vepra jetësore. Sigurisht që nuk kemi ardhur me vullnetin dhe mundësinë tonë, por nga vullneti dhe vendosshmëria e një Zoti për t'u pajisur me një shpirt mistik që është përtej misterit, ku jemi të detyruar të qeverisim planin tonë njerëzor sipas një ekzistence absolutisht transite. Fundja, dhe për të njohur të vërtetën e pashmangshme, e cila njëherësh është e lindur brenda karakterit tonë si domosdoshmëri mistike për ta orientuar vetveten drejt mjeteve për jetë të gëzueshme, madje, ku kjo njohje do të na ndriçojë udhën tonë kah suksesi shpirtëror, udhë kjo, që shpesh ne e kalojmë midis së mirës dhe së keqes. Natyra njerëzore është pragu midis sprovës dhe pushtetit për vullnet. Sprova, e cila është e pranishme te njeriu, si mjet i ekzistencës njerëzore mundëson të kthejë veprimin e njeriut në kundërshtim me të drejtën dhe lirinë e tij të veprimit, me qëllim për të vërejtur të vërtetën dhe formimin inteligjent të shpirtit. Shpirti i

diktuar pas të vërtetës do të vërtetojë me çdo kusht se ligjet e natyrës që e sprovonjë botëkupimin e shpirtëror të njeriut, nuk janë asgjë tjetër, pos vlerësim, udhëzim apo stimulim i psikikës për ta orientuar kah e mira. Sprovën e kuptoj si një gjendje e vullnetit të natyrës fizike, që e motivon njeriun të jetë sa më i aftë e më i vëmendshëm në të kuptuarit e drejtë të rreziqeve të mundshme që burojnë nga bota transite. Se ai në dëshiron të ndryshojë vetveten në drejtim të paqes shpirtërore, apo të rrezikojë lojën e keqe brenda botës kalimtare është e drejtë e tij e përcaktuar vetëm nga vullneti i tij individual.

Udhë të re intelektuale

Ne duhet të zgjedhim një udhë racionale që na shpie në pikëpamjen e ideve universale, të cilat janë të gatshme të ndryshojnë ekzistencën tonë në të mirën individuale dhe kolektive, pra që na orientojnë drejt njohjes së vërtetë. Së pari, ne duhet të udhëhiqemi pas traktatit mbi arsyen e mendimit racional, ku mendimi i vetëdijshëm do të na detyrojë sistemin tonë psikik të priret ndaj njohjes së vërtetë nëpërmjet mendimit që do e bartim në shqisa për të verifikuar njohjen e drejtë, kështu duke na u paraqitur idetë e reja të cilat shërbejnë për ndryshimin e gjendjes shpirtërore dhe morale, ku jetën tonë do ta vë në shërbim intelektual. Përmes arsyes së mendimit racional, vihen idetë tona në ecuri progresive të cilët synojnë drejt ndryshimit reformues, ku më lehtë mund të kthjellojë imagjinatën për ta shquar me ndijim të veçuar njohjen e vërtetë, e cila kjo njohje është ndriçimi i shpirtit. Mendimi i formuar nga një shije klasike, dhe njëherit mendimi i dalë nga eksperiencia e arsyes njerëzore rrit ndikimin e intelektit, që të ketë lidhje të vullnetshme me sistemin inteligjent të të menduarit për njohje intuitive. Me siguri, që njohja intuitive është shprehje e një njeriu të edukuar nga plani estetik shpirtëror, si dhe nga kohëzgjatja e ndjenjave. Kjo njohje intuitive rrit

vëllimin e ndikimit të pjesërishëm të njohurive të mjaftueshme, dhe njëkohësisht i hap udhë arsyes sonë për të menduar dhe shqyrtuar botën përmes mendimit racional, të udhëhequr nga plani intelektual. Pa arsye dhe ide racionale njohja do të ishte e mangët, dhe nuk do të kishte jetëgjatësi progresive për të vepruar sistematikisht. Prandaj, filozofia racionaliste që në thelb nënkupton të menduarit me arsye të pastër, mundohet sa më shumë që të jetë e mundur t'i përkushtohet njohjes së natyrës njerëzore nëpërmjet arsyes së kulluar, ku njeriu duhet të mendojë racionalisht, me të vetmin qëllim për të ardhur deri te kriteri i vlerësimit të ligjësisë të botës. Që mendimi i arsyeshëm të jetë funksion i përgjithshëm i domosdoshmërisë shpirtërore, më parë duhet të bartet nëpër shqisa, sepse mendimet e sistematizuara nga shkaku i arsyes mund të lexohen më shkoqur e më qartë nëpërmjet shqisës. Shqisat i mundësojnë arsyes të shquajë mendimin njerëzor deri në njohje të vërtetë duke ia shtuar pjesën e verifikuar, pra pjesën logjike të të prekurit, të të ndierit, etj. Organet e shqisës na mundësojnë ta ndjejmë formën dhe përbërjen e një sendi në natyrë, duke formuar kështu kuptimin e vërtetë të formës, shijes, madhësisë, për të cilën psikika jonë përmes të vërejturit të vëmendshëm do të na diktojë ta njohim më lehtë sendin në natyrë.

Njohja e vërtetë është parafytyrimi i lidhshmërisë së vullnetit të ideve të hershme me çfarëdo ideje racionale në pajtueshmëri me intelektin.

Ajo mund të fitohet nga eksperiencia e arsyes njerëzore, e cila kalon nëpërmjet shqisave tona duke i akumuluar teoritë shkencore nga arsyeja e qartë në përvojën e mendimit intelektual. Njohja dhe e mira ekzistojnë në një pikë, këtu në këtë horizont të pafund, por që t'i ndiejmë brenda nesh, në rend të parë duhet kuptuar vetveten si art i shprehjes së lirë, e aftë për t'i shqyrtuar ligjësitë e natyrës. Ne duhet të shkojmë përtej intelektit tonë, se kështu në fakt, ne do të kuptojmë njohjen dhe të mirën, si pjesë e vlefshme e udhës sonë intelektuale. Njohja dhe e mira janë brenda nesh, mirëpo, njeriu nëpërmjet veprimit të sjelljeve drejtohet kah e mira, ndërsa nëpërmjet intelektit drejtohet kah shqyrtimet e njohjes shkencore. Gjithçka është brenda nesh, e mira, e keqja, por dhe urtësia për të vepruar sipas një paramendimi të vëmendshëm, prandaj ne duhet të kërkojmë njohjen që të priremi drejt edukimit të vërtetë, e cila na shpie në njohje. Njohja ka veti të lartë morale, ngase ajo pasuron mendjen me njohuri të mjaftueshme sa për t'i diktuar lëvizjet e natyrës, dhe njohur disa fshehtësi të universit, duke e ndriçuar shpirtin njerëzor kah e mira e përhershme. Në të kundërt, mosnjohja e natyrës, pra, injoranca mund të dëmtojë intelektin tonë shpirtëror dhe mendor duke e errësuar vetëdijen njerëzore të orientohet kah e keqja. Udhë janë intelektuale është vetëm njohja, pastaj nga njohja përfitohen sjelljet, dituritë, mirësitë, e keqja, vullneti apo dhe dashuria. Ne do të shkojmë drejt një udhe të gjatë, ekzaktësisht ku përfitohet njohja ndaj

sendeve, dhe më pas të frymëzuar do të veprojmë mbi paraqitjen dhe vullnetin e kësaj bote të squllët me pikëpamjet për të vazhduar synimin drejt të mirës së përgjithshme. E mira e përgjithshme është një kusht i ekzistencës sonë që s'mund t'i shmangemi dot, sepse nëpërmjet të mirës ne mund të orientojmë planin e të vepruarit kah idetë progresive që vihen në shërbim të shoqërisë. Udhëtimi ynë drejt të mirës së përgjithshme lidhet me njohjen, ndërsa njohja me arsyen, ndërkaq arsyeja me përvojën shkencore. E mira e përgjithshme është natyra e përsosur e jona e krijuar nga edukimi estetik i shpirtit, që realisht mundëson një vullnet të prirur për të vepruar në mënyrë intelektuale brenda lirisë shpirtërore. E mira duhet të sjell lirinë e mendimit dhe ambicieve tona për ta ndryshuar botën, të paktën duhet ta bëjë të përshtatshme për hir të interesave të përgjithshme, që nga këndvështrimi ynë të duket sa më racionale. Burimi i së mirës është një ide e Zotit që krijon një rregull inteligjent për t'i perceptuar, dhe njohur sendet në natyrë duke qenë të përshtatura për të mirën e tij. Ky shkak i domosdoshëm i së mirës lind nga arsyeja e kulluar, që njeriu i ditur e ka të lindur në etikën shpirtërore, por që me eksperiencën njerëzore do ta përsosë, që më pas e mira të shërbejë për të vështruar apo njohur thelbësisht ligjet e natyrës dhe njeriun. Duhet kuptuar se ligjet e natyrës vlejné për sistemin intelektual të njeriut, që ai t'i vrojtojë dhe shqyrtojë përmes mendjes së shëndoshë të gjitha lëvizjet e natyrës fizike, që janë të ngjashme drejtpërdrejt me vullnetin

njerëzor, për të cilën njeriu më parë duhet të njohë gjer në thelb funksionin e brendshëm të rregullit të natyrës, me qëllim që ta çojë atë deri te ndryshimi për të mirën e gjendjes së tij shoqërore. Ndryshimi i gjendjes shoqërore bëhet sipas një plani të intelektit hulumtues, duke e vënë dijen e fituar në shërbim publik. Ky hulumtim i njeriut është një shtytje drejt shkencës dhe zbërthimit të natyrës për të përfituar sa më shumë njohje korrekte, e cila është në të mirën njerëzore, e që më pas nxit arsyen të diktojë rregullat për orientimin e jetës së tij shoqërore duke e shndërruar në mjet intelektual.

Qëllimi i botës dhe i njeriut

Qëllimi i botës është një mjet i domosdoshëm i Zotit për ta provuar njeriun si nga sjellja dhe përgjegjshmëria e tij, mirëpo, në radhë të parë ndaj vetes, shoqërisë dhe Qenies së domosdoshme. Kjo provë është justifikimi i qëllimit të arsyes njerëzore. Qëllimi i botës nuk është asgjë tjetër, përpos një model i provuar i veprimit të njeriut që duhet të tejkalohet nëpërmjet ekzistencës sonë transite. Botën duhet parë ose si një botëkuptim për t'u arritur synimi i njeriut ndaj të mirës së përgjithshme, ose për t'u arritur synimi i njeriut që bie brenda normave të interesit të së keqes. Qëllimi i botës është gati sterile në thelb, por vepra e njeriut e bën të joshet, dhe të ngjizet sipas një veprimi absurd i cili në realitet është steril dhe i pakuptimtë. Ndryshe, nuk mund të ketë udhë tjetër për ta shmangur këtë absurditet, sepse ligjet burojnë nga një forcë joreale, që urtësisht janë në kundërtënie me veprimet e njeriut. Ndërsa po të vërejmë nga plani i vizionit progresiv, veprimi i njeriut të ditur bën përpjekje të vazhdueshme për të sjellur një metodë shkencore më të sofistikuar, me qëllim për t'iu përshtatur ligjeve të botës duke i sajuar vetvetes një ekzistencë ku në esencë do të jetë e gëzueshme. Duke e ditur që ligjet e botës në thelb gravitojnë brenda rrezikut, por me një sajim të shpresës

për t'u përshtatur me ambiciet dhe vullnetin e njeriut, gjithsesi se kjo botë mbetet një lojë e hidhur e ekzistencës sonë që fatkeqësisht ne do ta kuptojmë pasi përsëritja e botës të përfundojë fund e krye. Bota na detyron të përballemi me kushtet e saj absurde duke na nxjerrur jashta vullnetit për të shpresuar mbi mjetet për jetë fatlume, por gjithnjë e më tepër na hedh brenda hunbëtirës për të mos guxuar. Por, rëndësia e të kuptuarit të veprës psikike që është e ndërgegjeshme, ajo në rend të parë niset nga një thelb absurd që të shtyn brenda rrezikut të sprovës, e cila ndërkohë pa e kuptuar ne na vë në lojë të keqe. Kjo lojë e keqe e botës që i bie fatit të njeriut është një burim i mistershëm që çon në neglizhencën e paraqitjes së botës thelbësisht të lumturuar, por për ne, sigurisht që mbetet një kalim i hidhur e i pakuptimtë, por me shpresën se përvoja intelektuale e ekzistencës sonë do të na edukojë dhe kthjellojë drejt përshtatjes, ose kapërcimit të lojës së keqe. Përvojën në këtë rast e kuptoj, si një arsye që duhet të jetë e aftë ta kuptojë njohjen e botës si një përshtatje e vetme, që njeriun do ta orientonte drejt mjeteve për paqe të mjaftueshme.

Qëllimi i njeriut është që të parazgjedhë kushtin e domosdoshëm për fatin e tij të ardhshëm, ndërkohë ai kusht duhet të përmbledhë brenda vetes principet për të njohur të vërtetën e pashmangshme, e cila do t'i shërbejë të mirës së tij shpirtërore. Fundja, secila krijesë njerëzore do të duhej të synonte pas të vërtetës me arsyen e vetme që të shuante kështu thelbin negativ të

botës, e cila njëherit nxjerr ndërgjegjen dhe aktet psikike përpara përgjegjshmërisë, gjë që kjo do të thotë se përgjegjshmëria është funksioni kyç që e graviton në veprimin e mendjes së njeriut. Secila shkencë krijon gjer në joshjet thelbësore mundësinë e njohjes për t'u kuptuar vullneti i të mirës njerëzore. Shkenca është një ide e vërtetë që ndihmon të shquash teorinë e njohjes e nisur nga faktet reale, ku nëpërmjet njohjes të hap udhë rationale të vish deri te e vërteta e vetme. Dhe e vërteta është një lloj shkence e përfituar nga njohja, sepse në fakt ajo del nga dituria që na bekon shkenca dhe artet. E mira njerëzore përfitohet gjithnjë e më shumë nga joshjet e mendimit racional, e ndjekur pas nga arsyeja kritike që bën përpjekje për ta sistematizuar veprimin e mendjes gjer në njohje intelektuale. Gjithashtu, mendoj se e mira njerëzore mund të përfitohet edhe nga kërkimet e vazhdueshme të arsyes sonë brenda vetes, duke synuar në vërtetimin e sendeve në natyrë krahasuar me metodën kritike të të njohurit. Pasi të kemi fituar të mirën njerëzore nga njohja shkencore apo nga metoda kritike e të njohurit, atëherë duhet ta vëmë në shërbim më të përgjithësuar, sepse vetëm kështu ajo do të rimëkëmbë lirinë e veprimit mbi lëvizjen e natyrës, dhe aftësinë tonë për udhëheqje të vyer intelektuale. Njeriu, përveç qëllimit për të ekzistuar, ka dhe qëllimin për ta njohur vetveten në plan më të përgjithshëm, këtu hyjnë angazhimet e tij në lidhje me natyrën, Zotin dhe me vetveten. Qëllimi për ta njohur vetveten është i pashmangshëm, por që ta

njohësh vetveten, së pari duhet arsye të shëndoshë me të vetmin shkak, që qëllimi të bëhet i vetëdijsëm apo racional. Që të kemi qëllim skajshmërisht të volitshëm duhet të priremi drejt nocionit të së mirës, pra të kalitemi për t'u përshtatur ligjeve të natyrës, ndërkohë t'u bindemi urdhërave të një Zoti të ditur, si dhe të orientojmë mendjen tonë drejt një sistemi inteligjent, ku plotësohet qëllimi i njeriut ndërmjet ekzistencës reale dhe hyjnore.

Egoizmi tek njeriu

Egoizmi tek njerëzit mund të shprehet si një motivim klasik që e udhëheq njeriun nga dëshirat dhe vullneti për jetë intelektuale. Kjo botë transite është e ndërtuar nga ligje ekzakto, të cilat për mendjen e njeriut janë enigmatike për t'i shqyrtuar përtej njohjes njerëzore, sepse ligjet natyrore veprojnë jashtë vullnetit njerëzor. Një veti e egoizmit është ekzistente te njeriu, sepse është e ndërtuar si pjesë përbërëse e kësaj natyre. Askush nuk i njeh ligjet e botës gjer në edukimin estetik, sepse janë burim i arsyes hyjnore të cilat janë të pandryshueshme në thelb. Të qenurit egoist intelektual duke rendur për të shquar njohjen, si veti e brendshme e tij është mjet që justifikon veprimin njerëzor, megjithatë, ligjet e botës kanë qenë dhe para krijimit të universit, të cilat kanë shërbyer për rregullimin e marrëdhënieve ndërmjet njerëzve. Bota është joreale e ndjekur pas nga egoizmi, dhe nocione të pafundme që i dedikohen vetive të brendshme të njeriut. Egoizmi dhe natyra e tij brenda njeriut duhet të jetë një prirje që ka lindur më herët, dhe nga sistemi i të jetuarit; ai paraqytrohet si lindje dhe zhvillim i domosdoshëm në karakterin e njeriut duke u përhapur në cilësinë e xhelozisë naive. Nocioni i egoizmit lind nga natyra jonë njerëzore, mirëpo, më vonë, ai zhvillohet sipas kushtit

që varësisht njeriu do ta orientojë. Është nevojë shoqërore që lind në ndjenjat njerëzore, ku qëndron jashtë vullnetit për ta ndërtuar e modifikuar si nocion i volitshëm të qëndrojë në karakter. Atë mund ta orientojmë dhe ta përshtatim brenda karakterit tonë, por jo dhe ta ndryshojmë apo shmangim krejtësisht. Sepse është e pamundur një veprim i tillë, duke e ditur që ai ka lindur, dhe se vështirë mund të modifikohet drejt qëllimit tonë përkatës. Ne mund ta shfaqim atë me kohën, apo me mënyrën tonë të të jetuarit përballë ligjeve të kësaj bote që na imponon natyra shoqërore, si dhe aktet misterioze të cilat janë në kundërshtim me pamjen tonë të brendshme dhe të jashtme. Po që se egoizmin e shfaqim sipas kujdesit dhe të mirës sonë njerëzore, egoizmi ndryshe s'ka si të funksionojë kundrejt sjelljeve tona njerëzore, ai thjesht do ta drejtojë sjelljen tonë me vemendje psikologjike, dhe vetitë e tij do të jenë kaq të kontrolluara, saqë vështirë mund të diktohen drejt objektit të së keqes. Paraqitja e theksuar e egoizmit në botë mund edhe më shumë ta ndërlikojë sistemin njerëzor duke instaluar xhelozinë naive, dhe kështu ka gjasa reale ta bëjë më absurde ekzistencën e njeriut përballë këtij realiteti të hidhur njerëzor.

Egoizmin sipas shqyrtimit pozitiv, në radhë të parë mund ta marrim si një pikëpamje e arsyeshme psikologjike që ndriçon vetitë e moralit. Saherë që njeriu është egoist duke mos dëmtuar tjetrin, e duke qenë i pajisur me zili të mëdha për të arritur një veprim

të suksesshëm në jetën e përditshme ndihmon në zgjidhjen e problemeve duke i çuar përpara lëvizjet shoqërore. Të qenurit egoist për të vënë në lëvizje të mirën e përhershme mbi paraqitjen e ndryshimit të gjendjes njerëzore në formatin estetik e psikologjik, fillimisht është një domosdoshmëri e krijimit të këtij njeriu mbi çdo edukim suprem të mundshëm dhe të përfitojë mbi shqyrtimet e arsyes së mendimit të shëndoshë. Mirëpo idetë e gjenive nuk imponojnë tjetrit, por priren të përhapin idetë iluministe që njerëzimi të ndikohet e të qeverisë me idetë e tyre që në thelb ngjizin progres. Njerëz të tillë vijnë nga qielli duke vështruar pozitën e mjerueshme të qenieve njerëzore, ku ndërkohë te ata mund të vërehet shkoqur që janë të pajisur me misionin për ta ndryshuar gjendjen njerëzore drejt të mirës së përhershme. E mira e përhershme ndikon në përmirësimin e moralit dhe njohjes së sendeve me llogaritje shkencore. E mira e tyre po kërkon të shpërndahet si vezullim i shpejtë tek shoqëria jonë e amullt, që mendja dhe veprimi mendor ka ngrirë brenda një norme të zbrazët morale.

Egoizmin sipas shqyrtimit negativ, në radhë të parë konsiston në pikëpamjet negative të moralit. Duke u nisur sipas kësaj, egoizmi mundëson një imponim të ideve të tij vetjake tek tjetri duke ia marrë të drejtën e veprimit për të shprehur vullnetin e arsyeshëm personal. Një shpirt pak poetik drejt forcës intuitive është më shumë një kahje që drejton pozicionet e mendjes së njerëzimit, dhe një mundësi më shumë për

ta kuptuar nocionin e botës. Njerëzimi është egoist, dhe imponues tek mendimet e të tjerëve. Imponimin e ideve te tjetri e kuptoj si kureshtje për të shfaqur veprimin e mendjes në të mirën vetjake të individit, pa shikuar e menduar në realitetin e hidhur që mund t'i shkaktohet tjetrit. Sa më shumë të imponohet ideja te tjetri, aq më shumë njohja humb ndriçimin e saj, dhe shuhet si një meteor i fundit. Imponimi nuk është arsye, por forcë ku idenë e tjetrit tenton ta shndërrojë për hir të qëllimeve personale. Ky lloj imponimi mund të jetë një rast për të shprehur provokimin e idesë së tjetrit për të rënë brenda rrezikut naiv. Njeriu i ditur nuk është i prirur të imponojë idetë e veta te tjetri, por sa më shumë tenton të shprehë paraqitjen e vullnetit me arsye të kulluar duke ngjizur të vërtetën e mendimit si një kusht i domosdoshëm në natyrë. Pra, ai përhap idetë e tij përmes laboratorit të psikikës, ku nxjerr mendime të vyera për t'iu përshtatur mjeteve për jetë intelektuale, dhe me siguri, nuk ndjen frikën e huazimit të ideve të tij ndaj askujt, sepse idetë e tij janë autentike të fituara nga përvoja e njohjes inteligjente. Intelekti i zhvilluar në mënyrë sistematike bën që t'i rritet siguria në vetvete duke krijuar modelin e tillë të krenarisë për të përhapur idetë e vlefshme, sesa të imponojë idetë tek të tjerët. Në veset e ndonjë njeriu ende nuk kam parë të paktën të veprojë nga intuïta e tij e përcaktuar për të dhënë atë që ka brenda mençurisë së tij, por më shumë është i prirur të imponojë ide dhe mendime tek tjetri duke menduar se idetë e veta janë më të përshtatshme

për t'u konsumuar drejt llojit intelektual... Ky lloj egoizmi është një lloj naiviteti i shprehur përmes pamjes së brendshme, e cila sipas veprimit të imponimit të ideve te tjetri shndërrohet në fakir të vetvetes, dhe bën që substanca e thjeshtë dhe kolektive të kuptohet si një qëllim egoist për hir të interesave vetanake, duke shfrytëzuar të mirën e tjetrit si mjet për të realizuar qëllimin e tij. Ky lloj egoizmi në trajtim negativ është një veti e dobët e moralit që e dëmton karakterin njerëzor, ngase tenton sa më shumë të përfitojë nga tjetri. Çdo përfitim i mundshëm me egoizmin negativ për të triumfuar qëllimi egoist mund të shndërrojë njeriun e pafajshëm drejt humbjes së moralit, që fundja, ndonjëherë ndodh t'i kushtojë me jetë. Kjo paraqitje e egoizmit negativ është shprehje e revoltës dhe e motivit të dobët moral, që në sipërfaqe nxjerr atë që është më e shëmtuar. Egoizmi në thelbin negativ është virtyt i njerëzve të vegjël dhe i të marrëve, por që fatkeqësisht, hera-herës që të gjithë e gëzojmë në karakter.

Mbi altruizmin

Altruizmi është një ndjenjë e kulluar e pajisur me virtytet më të larta njerëzore, ku në thelb josh dashurinë si një paqe të përhershme për të gjithë njerëzit në nevojë shpirtërore. Edhe pse akti i të flijuarit është një ndjenjë që vihet në përdorim aktiv për hir tjetrit, në njëfarë mënyre kjo ndjenjë imponon veprimin e tij, si një ndikim për të mirën e përbashkët. Ndjenjë tepër njerëzore e ardhur nga qielli hyjnor te njerëzit e caktuar nga Zotit, ku kjo ndjenjë është gdhendur për hir të interesave të njerëzve të cilat janë në nevojë shpirtërore, ku me çdo kusht janë të nënshtruar pamjes për një ndihmë të domosdoshme shpirtërore. Besoj se, kriteri i pajisjes së altruizmit nuk është i përfituar nga përvoja e shpirtit të ndriçuar, por është ndjenjë e përcaktuar nga Zoti. Impresionimi i ndjenjës vetjake për t'u flijuar për hir të ndjenjës së tjetrit në kuptimin e vërtetë të ndjenjës inteligjente, dhe njëkohësisht për të bërë gjithçka që është njerëzore, dhe që i duhet atij me arsyen që të përmbysë urrejtjen dhe smirën tek njeriu në nevojë, ku më pas vin deri te e vërteta dhe ndriçimi i shpirtit për një normalitet të jetësor është kurajo e shenjtë e shpirtit të mirë. Kjo ndihmë e ardhur nëpërmjet altruizmit për njerëzit në nevojë shpirtërore e morale, në radhë të

parë buron për hir të vërtetës së pashmangshme, e cila çon deri te vlerësimi i gjendjes së domosdoshme duke e ngritur atë deri në formën më të përshtatshme dhe reale për një jetë fatlume. Altruizmi, pra duhet të jetë një dhunti shpirtërore e veçuar nga çdo gjuhë tjetër nga ajo e zakonshmja, sepse kjo ndjenjë është e prirur të ndryshojë për të mirën e përhershme pamjet e çdo ndjenje që janë shëmtuar nga sistemi i squllët i kësaj bote, dhe nga vullneti i lëngshëm i njerëzve pa karakter njerëzor dhe moral. Një ndjenjë e tillë që është kaq fisnike çon deri te lartësimi i moralit njerëzor për një ndryshim thelbësor me përmbajtje intelektual, duke e kuptuar si sajimi më ideal i ndjenjës njerëzore për të flijuar të drejtën vetjake si një tërësi të drejtash për të mirën e shoqërisë. Shprehësia emocionale e altruizmit qëndron në burimin e ndjenjave të padjallëzuara për t'u flijuar për hir tjetrit më shpresën dhe vullnetin se e drejta e tij do të përmirësohet në kuptim e mirëfilltë jetësor...

Ndjenja është tepër delikate, dhe duhet të ruhet nëpër ujëra të virgjëra përtej oqeanike për të mbrojtur çdo pasiguri të dyshimtë që mund të vijë në shprehje cënimi i llojit ndiesor. Altruizmi nënkupton qëllimin më të devotshëm të njeriut tepër njerëzor, i cili sjell të vërtetën përballë çdo të mete që mund të ketë tjetri, pra është një lloj asistence vullnetare që vihet në shërbim të mirë për llojin e një shoqërie të hapur, gjithmonë duke ndikuar me qëllimin e vyer për t'ia përmirësuar gjendjen njerëzore. Ky lloj njeriu ka tendenca për të

predikuar paqe të përhershme, ku brenda ndjenjave të tij shmang çdo ndjenjë urrejtjeje ndaj një shoqërie të caktuar, pra, ai shndërrohet në njeri që flijon interesat dhe mundësitë e tij shpirtërore për hir tjetrit. Të flijohesh për tjetrin me arsyen e logjikshme se do t'ia ndryshosh gjendjen e keqe, fillimisht është një ndjenjë e vlefshme, ku kjo ndejnë mund të depërtojë te tjetri vetëm nëse ndodhet brenda tij e vërteta dhe ndriçimi i shpirtit mistik.

Në kohën e sotme kur realiteti njerëzor është tepër i hidhur, altruizmi mbetet peng i shfrenuar dhe i ngrirë kudo. Altruizmi është një dhunti e vërtetë që lind nga forma e ngritur shpirtërore, madje dhe nga pamja e vyer, ndërkaq hyn në vetitë e mira të etikës shpirtërore, vetëm nëse është i ndërtuar prej një karakteri jo të zakonshëm. Lindja e altruizmit me natyralizim ndrit në sjelljen dhe shpirtin tonë si një guackë e përhimtë si në qytete antike. Sipas kushteve të lirisë dhe moralit shpirtëror, altruizmi buron nga kohëzgjatja e ndjenjave të larta njerëzore, ku lind njerëz me vetëdije të shëndoshë. Mirëpo, aftësia për ta pasur altruizmin është fare e lehtë, sepse mund të jetë e lindur me natyralizim, por në të vërtetë, akti i gjësëndit të brendshëm në llojin e natyrës njerëzore është një menaxhim i vështirë, i komplikuar dhe mistik. Këtu kemi të bëjmë me një veprim të mendjes së cilësuar nga çdo e metë, dhe e diktuar pas një mekanizmi hyjnor nergut për tjetrin. Jo çdo kush mund të jetë i prirur ndaj lirisë dhe të vërtetës shpirtërore, e më pas të orientojë

ndjenjën e tij personale te tjetri me arsyen për ta ndihmuar e ndryshuar motivin e tjetrit për një jetë më të vyer. Duhet të jesh i lindur pas një qëllimi të lartë njerëzor që ndjenja drejt altruizmit të jetë plotësuar drejt një misioni hyjnor i caktuar nga Zoti, ku më pas të shërbejë për të mirën e përgjithshme të njerëzve. Prandaj, te njeriu i së mirës altruizmi është një parakusht i domosdoshëm i qëllimeve të tij të larta, që fundja, krijon ndjenjën sublime që në thelbin moral është tepër njerëzore. Altruizmi, një forcë e natyrës hyjnore e krijuar brenda njeriut intelektual me mision të ngritur shpirtëror për të vepruar në të mirën e mbarë njerëzimit.

Mbi vullnetin

Vullneti është paraqitje e brendshme shpirtërore që stimulon, dhe shtyn trurin në ambicie të thella psikike për të arritur veprimin konkret të punës, si veprim i domosdoshëm i njeriut, i cili vë në lëvizje aktive intelektin, me qëllim për të përfutuar planin e suksesit, si mjet që sjell dobinë krah të mirës së njeriut. Ai është një akt i brendshëm që lind brenda shpirtit, ku më pas truri e shtyn drejt lëvizjeve aktive për të sjellur suksesin në pëllëmbë të dorës, dhe ky sukses i futuar nga vullneti mund të ndryshojë fatin dhe intelektin tonë drejt qëllimit për jetë më të lumturuar. Vullneti është i domosdoshëm, sepse për të krijuar një veprimtari dobiprurëse, në fakt nevojitet vullnet shpirtëror dhe moral. Që të arrihet udha e suksesit apo famës, më parë duhet vullnet me ambicie të mëdha, mbasi në jetën shoqërore vetëm vullneti me punë të vazhdueshme dhe me ambicie intelektuale mund të stimulojë shpirtin të udhëhiqet drejt intelektit, i cili çon kah sukse si mundshëm. Duket qartë, se vetëm vullneti është i njohur te ne, ngaqë sipas tij traktati për intelekt shfrytëzon ambiciet e njohurive për t'u orientuar kah plani strategjik i dobisë së mjaftueshme. Nëpërmjet vullnetit mundemi më lehtë të aktivizojmë mendjen, dhe veprimin fizik për të bërë ose krijuar gjithçka që ne

duam. Atë e konsideroj si motor të dëshirave dhe aspiratave tona, ngase e detyron trurin të orientohej pas të mirës njerëzore, dhe vetëm përmes tij e mira njerëzore mund të përjetohet brenda autoritetit tonë shpirtëror dhe moral. Mirëpo, si koncept është veprim i mundshëm shpirtëror dhe fizik që çon mjetin e punës drejt suksesit dhe ambicieve, që realisht të përjetohet dobia dhe mirësia intelektuale, si element i domosdoshëm. Nëse vullneti lidhet me veprimin për hir të ndryshimit të gjendjes njerëzore, e cila në thelb sjell dobinë dhe mirësinë, atëherë vullneti ka nevojë të diktohet pas ambicieve që e shpien njeriun në veprim të domosdoshëm për të dashur të duam. Vullnetin e kuptoj si pjesë e domosdoshme të materies që është e prirur të udhëheqë me guxim funksionin e veprimit fizik, i cili mund të jetë në interes të veçantë për suksesin e një ekzistence fatlume, por dhe njëkohësisht vullneti është ambicie e brendshme që e vë në lëvizje emocionale veprën njerëzore krahas këtij universi të jashtëzakonshëm. Gjithkush mund ta kuptojë, nëse është i prirur të udhëhiqet sipas planit të tij, mirëpo një vetëdije për ta inkurajuar vullnetin drejt ndryshimit të gjendjes momentale të njeriut duket që është një veprim i arsyeshëm, që buron drejtpërdrejt nga mendja e kulluar dhe veprimi i dobishëm i shpirtit. Vullneti është mjet inkurajues, i cili jep efektin për një udhë të domosdoshme për një sukses sublim, i cili mund të shërbejë për të mirën e përhershme të njeriut. Secili që kupton se është e nevojshme një ndryshim rrënjësor për

të mirën e tij duhet të orientohej sipas kushtit të vullnetit “se unë mundem të bëj ndryshimin thelbësor te vetvetja duke e rritur energjinë e lëvizjes së intelektit në drejtim të mendjes intelektuale”, e cila shërben për formësimin e edukimit estetik të njeriut, sepse ndryshe pa një vullnet të inkurajuar nuk ka ndryshim të gjendjes në vetvete dhe në shoqëri. Kështu që, vullneti pa orientimin e rregullave mendore, vështirë se do të mund të lëvizë në drejtim të dobisë së mjaftueshme, sepse është mendja, ajo që sjell njohjen e vërtetë. Prandaj, vullneti që është nën orientimin e konsiderueshëm të rregullave të mendjes mund të vë në lëvizje arsyen njerëzore kah suksesi i tij i planifikuar më herët. Jam i bindur se vullneti nuk mund të veprojë kah e mira, pa e përjetuar brenda autoritetin e arsyes, sepse kjo e fundit e drejton veprimin e njeriut të udhëhiqet pas vlerës, ndërsa në të kundërt, vullneti do të shërbejë si proces i vazhdimësisë së punës, që në esencë është përjetimi i suksesit.

Në këtë botë vetëm vullneti për të ditur është forma më e sukseshme dhe e dobishme e pushteteve për të pasur intelektin dhe veprimtarinë psikike në interesin e njohjes, për të cilën njeriu gjen zbatimin e motivit për t’u joshur kah e mira dhe e bukura. Ky vullnet për të ditur nuk thyhet për asnjë çast te njeriu i ditur përkrah edhe nëse vullneti i botës synon drejt sprovës për të ndryshuar nga e mira e përhershme. Ne duhet ta konceptojmë vullnetin si një lëvizje e së mundshmes, nga se mund ta stimulojë veprimin psikik

të njeriut që të sundojë ligjësitë e botës, duke e përfituar të vërtetën si një ndryshim i arsyeshëm në favorin e suksesit të tij. Një vullnet pragmatik që vë në lëvizje gjithë veprën tonë të arsyes njerëzore sajon realitetin e tij drejt ndryshimit individual, duke e çuar guximin e tij të veprojë në njohjet e reja që, para së gjithash njohja ndaj të vërtetës shërben si një mënyrë e vetme mbi kuptimin racional të përjetimit të sendit në natyrë. Vullneti si art i domosdoshëm të njeriu vë në përvojë një kusht inteligjent duke e bërë të mundur të përballët me shkaqet dhe veprimet e panjohura që burojnë nga jeta e zakonshme për të cilën është e kuptueshme, se mund të dilet nga sprovat që janë pashmangshmërisht hermetike. Ekzistenca jonë njerëzore këtë mund ta shkojë rrallëherë, për shkak se vullneti për t'i ndryshuar vetitë e brendshme të vetvetes drejt arritjeve të mëdha haset rëndom në vështirësi, nga se shkaqet e botës absurde, krahas veprimit të vullnetit tonë janë të zhvilluara në atë formë që veprimi psikik yni të mos përfitojë mjetin e duhur që shpie drejt triumfit. Mirëpo, kur vullneti intensifikohet nga arsye të vërteta mund të ndryshojë gjithçka që i duhet njeriut. Ne dimë që ekzistenca jonë njerëzore ka të metat e veta, që ndonjëherë mund të jenë të rrezikshme për të gjithë ne, mirëpo një arsye sublime për të dashur të duam një sukses të vlefshëm mbetet e domosdoshme në vullnetin tonë njerëzor për ta mbërritur, dhe ndërkohë duke e kthyer me çdo kusht në realitetin njerëzor. Çdo fillim që i përket një veprimtarie të caktuar psikike dhe

intelektuale ka vështirësitë e veta, por kur ekziston vullneti që sjell ambiciet e pazakonta në intelekt duke çuar këtë të fundit në marrjen e vendimeve të domosdoshme, që është e mira e tij njerëzore, me siguri se do të synojë drejt bindjeve të mëdha për të fituar mjetet për jetë të suksesshme dhe të gëzueshme. Kur vullneti është pjesë aktive e ideve njerëzore, atëherë, me siguri se çdo lëvizje për të arritur deri te suksesi shkencor apo intelektual do të jetë kaq pranë objektivit njerëzor. Vullneti do të jetë drejt udhës progresive, i cili është shërbimi më i mirë i mundshëm i njeriut për të arritur misioni i tij njerëzor në suksesin e dëshirueshëm mund të vlejë vetëm atëherë, kur brenda vullnetit do të ekzistojë mjeti i disiplinës i përshtatur me elementin, kohë. Disiplina dhe koha janë dy elemente kryesore që ndikojnë në potencën e zhvilluar të vullnetit për të inicuar, ose përçarë ambicie aktive drejt njeriut, me siguri se disiplina dhe koha shërbejnë në intuitën e njeriut t'i rishqyrtojë objektet dhe sendet nëpërmjet shqisave, të cilat japin siguri për idetë e arsyes të cilat e qartësojnë efektin e mendimit për të qenë sa të vetëdijshme, po aq dhe racionale. Disiplina ndihmon në principet e vullnetit të njeriut, ndërsa koha në përshtatjen e domosdoshme të veprimeve të njeriut me natyrën, si e drejtë natyrore.

Ndërkaq, një fund i hidhur ka një dhimbje të llahtarshme që nuk e zbut apo justifikon asnjë vullnet tjetër në botë. Dhimbja nuk ndryshohet sado vullnet të kesh, por ajo mund të zvogëlohet me ambicie

sistematike të vëna në lëvizje drejt vetive të së mirës. Kjo botë e ndërtuar prej ligjeve absolute, të cilat janë të vendosura në zbatim e sipër nga vullneti hyjnor i një Zoti, me siguri se do të lindë diçka e pavetëdijshme në mes; ose një sprovë e suqllët drejt shpërqendrimit të veprimit të mendjes, ose një sprovë drejt kuptimit për t'u nxitur në faj, ku në të shumtën e rasteve bëhet faj i domosdoshëm. Faji i domosdoshëm thyen çdo veprim inteligjent brenda karakterit njerëzor, duke e zhveshur nga vullneti për jetë intelektuale, madje veprimit psikik ia heq aktin e të qenurit i përgjegjshëm. Faji i domosdoshëm lind si pasojë e shfrenimit shpirtëror drejt plogështisë për të rënë brenda veprimit psikik. Faji, si akt psikik shkaktohet nga veprimi i mendjes që ka rënë brenda sistemit të gabimit, i cili vjen si rezultat i nevojës së dështuar nga suksesi i planifikuar më herët. Gjithashtu mund të vijë edhe nga shkaqe misterioze të lëvizjes së përsëritur të botës, ku secila qenie njerëzore e provon me kalimin e kohës, nga dështimi i veprimtarisë, nga humbja e pushtetit apo humbja e vullnetit për të krijuar vepra gjeniale...

Çdo pushtet, qoftë i forcës apo i diturisë mund të fitohet nëpërmjet arsyes së kulluar, e cila në thelb është e zhdërvjelltë, e prirur ta njohë botën nga shqyrtimi sistematik i sajuar nga meditimet gnoseologjike, dhe përmes vullnetit për të dashur të duam ndryshimin, që rrjedhon veprën njerëzore kah e mira kolektive. Pra, vullneti shërben si udhë e guximshme për ta inkurajuar suksesin e dobishëm të njeriut sipas idesë dhe

përsiatjeve empirike përtej çdo problemi ekzistencial. Që të ndryshosh gjendjen më parë duhet kuptuar ndryshimin nëpërmjet vullnetit, dhe ambicieve për të krijuar vepra që mbeten krenaria e shpirtit krijues. Ky ndryshim vjen nga njohja e mjaftueshme, dhe vullneti i mendjes për të dashur të dimë. Njohja e drejtë e sendit dhe ligjeve të natyrës vjen në rend të parë nga shqyrtimi i lëvizjes së botës nga rregullat e intelektit, ku vullneti si mjet i së mundshmes i mundëson njeriut veprimin për të krijuar të vërtetën e sendit pa hasur në rezistencë psikologjike. Koncepti i vullnetit është sistem i lëvizjeve aktive që moralin e njeriut e shtyen drejt ndërgjegjes për të modifikuar ndryshimin shoqëror, njëkohësisht dhe duke e kthyer kah e mira e natyrës njerëzore. Vullnetin duhet kuptuar si një lëvizje aktive e aktit psikologjik, që ndonjëherë është i domosdoshëm në arritjen e suksesit të dobishëm, ku vullneti si art i së mundshmes mund të ndihmojë më lehtë në mundësinë e të përjetuarit brenda intelektit tonë, njohjen e vërtetë. Duke e përfituar kuptimin e vullnetit më lehtë do t'i përfitojmë njohuritë që lidhen me artin e të menduarit, të cilat arrihen me anë të mendimit racional dhe njohjes nëpërmjet arsyes së kulluar, është pasuesi i lëvizjes së mendjes drejt përfitimit më të shpejtë të njohurive, të cilat janë në esencë të dobishme për shkencën. Njeriu mund të veprojë drejt të mirës, nëse vullneti i tij është i orientuar drejt veprimit inteligjent në të mirë të tij. Po qe se kemi vullnet në mundemi të ndryshojmë në përshtatje racionale botën dhe fatin

tonë, sepse i gjithë vullneti duhet të orvatet sipas ligjeve të arsyes, që suktesi apo mendimi mbi të vërtetën të triumfojnë nga shkaku të pasojë. Intelekti dhe misioni shpirtëror duke bartur brenda vetes vullnetin si art i së mundshmes, veprimi i mendjes së njeriut shumë shpejt do të zgjerohet me rezultate të vyera. Vullneti i së mundshmes sjell ndryshimin e gjendjes së njeriut, ku, ky ndryshim i gjendjes njerëzore shumë shpejt mund të transferohet në ndryshim shoqëror. Ndryshimi vjen nga ambiciet për të dashur të duam të vërtetën dhe sendin brenda ideve tona, prandaj dhe vullneti me mjetin e disiplinës po i përshtat idetë drejt të mirës njerëzore.

Mbi arsyen

Arsyeja është aftësia inteligjente për të shquar intuitivisht njohjen nëpërmjet veprimit të mendjes së kulluar, duke e përfituar të vërtetën me anën e të menduarit racional, si kusht i domosdoshëm i arsyes për ta njohur botën dhe planin natyror të natyrës. Ajo konsideron se njohja mbi të vërtetën mund të perceptohet racionalisht duke e përjashtuar nga çdo dyshim i mundshëm, që mund t'ia imponojë egoizmi i natyrës njerëzore. Arsyeja, si perceptim i vëmendshëm ndaj njohjes së botës ndikon në përsosjen e natyrës për ta kuptuar sa më drejtë e me paramendim logjikë, dhe përfundimisht e shkëput psikikën njerëzore nga çdo dyshim i sajuar gabimisht. Paraqitja e arsyes në sistemin tonë të të menduarit është akt i brendshëm psikologjik i formësuar nga domosdoshmëria e vullnetit hyjnor për të shqyrtuar çdo thërrmi të materies me konkludime të drejta. Kështu që, shqyrtimi i gjësendeve nëpërmjet arsyes shpreh tërësinë e njohjes së sendit në natyrë duke ia dhënë ndriçimin e duhur të rrjedhë sipas konkludimeve të drejta dhe të sigurta. Kjo njohje që shquan dukuritë dhe fenomenet e ndryshme natyrore e shoqërore ndihmohet nga arsyeya, mirëpo, kjo realizohet në zhvillim paraprak me mendimin racional i fituar nga njohuritë sistematike shkencore, ku arsyeya

rrit intelektin mendor gjer në shërbenin e mirë të njerëzve, e bazuar në eksperiencën logjike të të menduarit të vetëdijshëm. Sa më shumë që i njohim ligjet e natyrës që janë në varshmëri të plotë me përshtatjen e ekzistencës njerëzore, d.m.th. nga plani i të menduarit racional, aq më tepër arsyeja jonë zhvillohet drejt orientimit kah sistemi inteligjent i të njohurit të së vërtetës. Kuptimi i njohjes së ligjeve të natyrës dhe universit bëhet nga autoriteti i arsyes, e cila njëherit e zhvillon mendimin praktik për të nxjerrë gjykim të drejtë mbi lëvizjen e natyrës dhe lëndëve në hapësirë. Pra, arsyeja ndihmon shumë në edukimin e mendimit racional, se bota është e ndërtuar nga lëndët dhe lëvizjet. Njeriu sipas arsyes formon gjykimin e sendit nga shkaku të pasoja duke e kuptuar si njohje praktike e së vërtetës, e cila krijon më lehtë udhën drejt konkludimit të drejtë. Përfitimi i drejtë i njohjes së sendit nëpërmjet sistemit të arsyes është kriter vlerësimi i sigurt që mundëson më lehtë në shqyrtimet e rregullit të natyrës, si e drejtë natyrore e ndërtuar nga lëndët dhe lëvizjet mekanike, të cilat veprojnë për ndërtimin dhe sistematizimin e ekzistencës sipas një lëvizje absolute, që, krejtësisht ngjan të jetë i ndikuar nga vullneti i një krijimi hyjnor. Koncepti i arsyes ndihmon të shquajë më lehtë pamjen e brendshme të sendit, duke ia nxjerrë kuptimin e vërtetë të njohjes, për nga ku e kthjellon mendimin mbi vërtetësinë e shkakat deri të pasoja. Sa më shumë arsyeja të kthjellohet ndaj të njohurit të së vërtetës, aq më tepër

shtohen idetë intelektuale, të cilat thellojnë njohjen ndaj natyrës.

Për t'u paraqitur arsyeja drejt konkludimeve të drejta ose që çon në njohjet e sigurta, më parë duhet të ndikohet sipas një metode deduktive, që niset nga shqyrtimet e përgjithshme duke vazhduar kah shqyrtimet e veçanta të njohjes së sendit në natyrë. Kjo metodë shkencore arrin të shquajë sendin e natyrës nëpërmjet gjykimit të drejtë duke e vërejtur në zhvillimin dhe lëvizjen inteligjente të sendit, të rrjedhur në përfundimin logjikë shkencor. Arsyeja si aftësi intelektuale është e pajisur me gjykimin kritik të menduarit racional, ku kërkon me vëmendje njohjen gnoseologjike të botës të bazuar sipas një mënyre intelektuale, e cila është fituar në sistemin tonë mendor nga edukimi sistematik. Unë besoj se fati i njeriut varet nga sistematizimi absolut i Zotit, i cili ka vënë rregullin ndërmjet botës reale dhe mistike, mirëpo, arsyeja e kulluar në të shumtën e rasteve ndihmon në vënien e mendimit gjyqësor, e aftë për të shmangur nga psikika të metën e veçantë, që mund të depërtojë papritur brenda përvojave mendore. Në natyrë gjithçka ndodh sipas një paramendimi të jashtëzakonshëm, e cila të jep përshtypjen se është e rregulluar nga sistemi i një Zoti të përkryer, prandaj, dhe arsyeja ndonjëherë është e pafuqishme të parandalojë një veprim të jashtëligjshëm dhe depresiv të njeriu. Sepse, jo gjithmonë, arsyeja ndihmon në parandalimin e rrezikut thelbësor, por dhe mundëson thjeshtimin dhe të kuptuarit e drejtë të

sendit në natyrë, me qëllim për ta njohur të vërtetën e duhur gjer në thelb, kështu duke pasur një ide krejtësisht të pavarur dhe inteligjente. Andaj, veprimet e njeriut sipas planit të arsyes së kulluar janë të domosdoshme, dhe të prirura për t'i njohur vetitë e brendshme të natyrës dhe lëvizjen e përkorë të universit. Arsyeja e orienton gjithë planin tonë intelektual drejt mendimit racional (bon sens), ku varësisht, në ç'mënyrë ne do ta diktojmë planin e arsyes krahas veprimit të përgjithshëm për t'i njohur ligjet natyrore të natyrës, sepse në njëfarë mënyre, vetëm natyra dhe universi sjellin preokupimin e arsyes sonë të diktohet pas njohjes së lëndëve dhe lëvizjeve në hapësirë. Sa më shumë të diktojmë pamjen e brendshme të arsyes në njohjen e sendeve në natyrë brenda nesh, aq më tepër do të ndikohemi në njohjen e vërtetë të gjërave që na përkasin. Sepse natyra dhe ligji natyror, përpos që njeriut i mundëson eksperiencën e njohjes së sendeve në natyrë, por dhe e shërben në të mirën e arsyes duke e detyruar të veprojë kah e mira, dhe njëherit ia krijon mundësinë për t'u shmangur nga shkatërrimi i jetës, që në realitet konsiderohet e keqja. Vetëm një arsye e frymëzuar me sensin kritik të të menduarit të vetëdijshëm mund t'i shquajë në thelb të mjaftueshëm fenomenet e kësaj bote, që shpeshherë sa janë të ngathta, po aq janë dhe ironike. Një veprim pa logjikën thelbësore të arsyes së pastër mund të jetë veprimi i mendjes së mangët, që pason me të meta intelektuale në të vërejturit e qartë dhe sigurt të

lëvizjeve të natyrës. Të vërejturit dhe njohja e ligjit natyror është burim i arsyes sonë njerëzore, që domosdoshmërisht hyjnë në përbërjen e ambicies së arsyes për t'i njohur lëvizjet ekzakte dhe natyrore të natyrës. Edhe pse, tashmë ne dimë që lëvizjet e natyrës janë një rregull i rreptë që i argumentojnë veprimet e ekzistencës sonë, duke e përshtatur veprimin tonë me lëvizjen e natyrës, si një detyrim i njohjes së sigurtë të sendit në natyrë.

Idetë dhe paragjykimi

Idetë tona janë pjesë e brendshme e moralit shpirtëror që identifikojnë dhe kundrojnë ligjet e botës nëpërmjet të vërejturit dhe përsiatjeve empirike, të cilët bëjnë pjesë në racionalitetin e natyrës krijuese. Idetë janë pasqyrë e brendshme e intelektit që realizojnë formimin inteligjent të psikikës dhe etikës shpirtërore, ku njëkohësisht paraqesin pjekurinë dhe maturinë e formimit intelektual të njeriut. Njeriu që ka ide është një metodë shkencore që veprimin e mendjes e udhëzon drejt orientimit të perceptimeve për njohje të vërtetë, dhe ndërkohë prodhon pikëpamje ndijore për ta modifikuar jetën shoqërore drejt ambicieve konkrete. Idetë paraqesin formimin e brendshëm, si dhe shkallën aktive të vetëdijes njerëzore. Sa më shumë ide progresive të kemi, aq më tepër mundemi të meditojmë drejt kushteve për të njohur vërtetësinë e lëvizjeve të natyrës si art hyjnor, dhe ndërkohë aq më mirë mundemi të shqyrtojmë kuptimin e vërtetë të botës nëpërmjet ideve progresive, që realisht, tashmë janë të prirura drejt përvojës shpirtërore. Prandaj, idetë janë kushti ynë esencial për të arritur deri te e vërteta e sendit mbi shqyrtime të arsyeshme të pastër. Idetë janë pasive, por psikika i detyron të bëhen pjesë aktive e ekzistencës njerëzore. Ne jemi të varur nga idetë,

ndërsa idetë nga psikika. Psikika nga vëmendja kritike dhe pason në fund përsëritja. Njeriu pa ide është vetëm një metodë e thatë shkencore që priret drejt realitetit të zakonshëm pa pasur ndonjë tendencë për t'u zhvilluar në ndryshimet e reja intelektuale. Prandaj, jo vetëm idetë shkencore, por dhe ato imagjinare krijojnë dhe paraqesin vlerën e brendshme të njeriut. Psikika është tërësia e brendshme e ndijimeve shpirtërore, e angazhuar që idetë joaktive t'i kthejë në lëvizje aktive duke i udhëhequr sipas planit të ekzistencës së përvojës së shëndoshë. Psikika jonë është orientuesi ynë i përgjithshëm ku idetë, dhe mendimet tona racionale i vë në lëvizje aktive. Idetë nuk janë aktive, sepse nuk kanë forcën e lëvizjes për të medituar, dhe janë të varura nga objekti i psikikës, ngase kjo e fundit është e prirur të udhëheq me ndijimet shpirtërore. Psikika është e prirur që idetë t'i vë në lëvizje aktive duke i udhëhequr sipas një arsyeje të shëndoshë, ku pastaj shqisat ndihmojnë në përceptimin e ideve të jenë në veprim aktiv. Ndërkaq, vëmendja i shtjellon idetë të jenë sa më të kuptueshme brenda të vërejturit sistematik, dhe ndërkohë ajo luan rolin e të mbajturit mend nëpërmjet leximit dhe përsëritjes. Idetë pa prezencën e psikikës do të ishin sterile dhe të qenura si veprim joaktiv, kurse psikika u mundëson ideve të jenë aktive dhe të krijohen mes veti sipas veçorive shqisore. Veçoria shquese e psikikës është e detyruar të orientojë idetë njerëzore drejt rregullit shpirtëror, dhe

njëkohësisht t'i vë në lëvizje aktive gati për meditim shkencor apo filozofik.

Një shoqëri e cila është e pajisur me ide të mëdha, që në esencë mund të jenë iluministe mundësojnë gjendjen e ndryshimit shoqëror me diskutimin dhe përmbajtjen për të shmangur vullnetin për konfrontim. Edhe pse idetë në thelb nxitin debate intelektuale, por ndonjëherë nxisin edhe fërkime në një rreth të caktuar shoqëror. Idetë e pjekura që tentojnë drejt ambicieve të mëdha, siç janë njohja dhe të vërejturit kritik, në radhë të parë krijojnë kushte për rrahje ideologjike për të caktuar vërtetësinë dhe korrektësinë e ideve në një shoqëri intelektuale. Ndofta idetë rrahin kaq shumë mendime për të ardhur deri te e vërteta e duhur, por dhe në të njëjtën kohë krijojnë refleksin për diskutime të ndryshme në lidhje me domosdoshmërinë e vullnetit të gjësendeve në lidhje me Zotin dhe njeriun. Shoqëritë progresive që shërbejnë me ide të vyera gati për tolerancë njerëzore, në rend të parë mund të zgjojnë vetëdijen në njohje të reja, të cilat mund të jenë arritur në fushat e shkencës, artit, letërsisë, astronomisë, mjekësisë. Andaj, idetë janë të domosdoshme për t'u shfaqur brenda psikikës sonë, sepse krijojnë reputacion njerëzor për t'i shquar më shkoqur e më qartë sendet në natyrë. Idetë nëpërmjet edukimit shpirtëror dhe të shqisave mund të kultivojnë botën intelektuale të njeriut që nxit drejt sistemit të të njohurit të njeriut ndërmjet botës reale dhe joreale. Idetë mund të shërbejnë si koncepte imagjinare mbi

psikikën mendore me synimin për t'u ngritur në vepër konkrete veprimi i përgjithshëm i shkencës apo i ndonjë hulumtimi jetësor. Megjithëse kjo nuk do të thotë që idetë saherë të jenë të prirura në sajë të përvojës, por, ndonjëherë idetë mund të mbeten në realitet vetëm si ideologjike, pa u zbatuar në formën e zhvillimit praktik shkencor. Idetë pa u vënë në vepër mbeten vetëm ide, ata kërkojnë më ngulm të vihen në ambicie publike me gjasë reale për t'u realizuar në vepër jetësore. Kështu idetë tona nuk janë të lindura, por rrjedhin si pasojë e përvojës sonë me natyrën, dhe se vetëm përvoja intelektuale mund të na krijojë mundësinë e ideve konkrete. Idetë, pra rrjedhin nga përvoja, dhe sipas kushtit ndikohen për t'u qartësuar idetë e thjeshta dhe të përbëra vetëm nëpërmjet arsyes së kulluar. Prej përvojës së shqisave ne përfitojmë procesin për shkakun dhe pasojën e ideve të fituar nga ndijimi.

Idetë sa më shkoqur e në mënyrë metaforike duhet t'i përshtatim me idetë e përgjithshme apo të veçanta, sepse realizimi i tyre duhet të ketë një thelb inkurajues në shoqëri. Sensin e të përjetuarit të gjësendeve sipas një natyre logjike, idetë duhet t'i kuptojmë se vijnë nga burimi i shkallës intelektuale që i kemi fituar nga filozofia me argumentin për ndryshim të domosdoshëm shpirtëror. Idetë krijojnë shoqëritë iluministe duke i aftësuar për të bërë reformim të së mirës së domosdoshme në të mirën e tyre, dhe në anën tjetër, shoqëritë zhvillohen në kushte tolerante, si nga

logjika e shëndoshë e mendimit mbi vullnetin mbi të drejtat e njeriut dhe natyrës së tij krijuese, si dhe nga sistemi inteligjent i të vepruarit me arsye. Një ide iluministe tek qarkullon mbi vullnetin e mendimit, në rend të parë e motivon atë për të vepruar me njohje intelektuale ndaj synimit të botës. Gjykimi i ideve është një proces që vërteton provën të nxjerrë nga faktet. Kur gjykimi nis të një ide, atëherë ideja kontrollohet nga çdo pasiguri e dyshim që mund të mvishet. Gjykimi në të shumtën e rasteve e kthjellon të metën e idesë, dhe nxjerr në sipërfaqe atë që është me e virtytshme për ecurinë progresive të mendimit. Sepse, jo çdoherë idetë janë përparimtare, ato mund të vijnë dhe nga njohjet mesquine të lindura më herët nga idetë e vjetra të cilët nuk kanë qenë të ndikuar nga metoda shkencore, që ndihmojnë idetë në sistematizimin e aftësive dhe njohjeve për një progres të sigurtë. Secila ide që hidhet në diskutim lind gjykimi për ta vërtetuar korrektësinë dhe vizionin rrjedhës. Ndonjëherë natyra e ideve tona është skeptike, mbase mund të jetë fituar nga njohje të pasigurta, larg të të qenurit nga njohja intelektuale.

Në jetën e përditshme mund të ndodhë që të ketë njohuri të cilat mund të hyjnë pa dashje në kundërshti me opinionin publik. Përplasja e ideve të ndryshme sjell debat në format publik. Mund të ketë disa shkaqe për të menduar se të paragjykuarit e njeriut mund të jetë e pasigurt, dhe se duhet të drejtohet sipas një përfundimi shkencor. Prandaj paragjykimin nuk duhet besuar pa arritur deri te argumenti i vërtetë,

sepse është një ndjenjë personale ku në disa momente mund të deformojë papritur dhe pa vetëdijë koncize te tjetri arsyen e kulluar. Paragjykimi, jo vetëm që shpreh rrezikun e ideve të përgjithshme të cilat mund të jenë arritur sipas një përvojë të kulluar shkencore, por dhe mund të tejkalojë normën e sjelljeve që referojnë qëndrime shkencore, për të cilën të shtyn drejt egoizmit nga ku mund të ndikojë dhunshëm në intelekt. Shpeshherë raste të tilla mund të krijojnë shqetësime duke u manifestuar me revoltë, nga ku idetë mund të marrin rrezikun e smirës, dhe kështu nis parabolla drejt egoizmit personal. Kështu nis paragjykimi i ndërdijes duke u mveshur se ne jemi shumë të shqetësuar me atë që të tjerët mendojnë për ne duke na ndikuar deri në stimulimin e ndjenjave për urrejtje. Paragjykimi është vlerësim jotolerant mbi arsyen e një mendimi racional, që kurdoherë insiston të shfaqë ndjenjë mohuese kundrejt mendimit të përgjithshëm, që në fakt, mendimi i përgjithshëm mund të jetë mendim tepër njerëzor për një shoqëri të hapur, por sipas paragjykimit të idesë mund të mohojë shqyrtime thelbësore. Koncepti i tillë i paragjykimit është një veprimtari abuzuese e mendimit personal që shprehet në distancë instinktive për të rrëzuar mendimin e tjetrit, madje dhe duke ia mohuar thelbin intelektual të të menduarit. Një veprim paragjykues është sistem që nxjerr në sipërfaqe atë që është më e hidhur e më pak etike. Paragjykimi që na josh na bën të dyshojmë, jo vetëm në idetë tona, por dhe tek të tjerët.

Sa më pak të dyshojmë në veprimin e mendjes sonë, idetë aq më tepër burojnë në realitetin njerëzor për një udhë bashkëveprimi me intelektin e arsyes njerëzore. Një paragjykim i idesë apo dhe mendimit të vërtetë mund të shpie deri në kërcënimin e psikikës së njeriut, që në të shumtën e rasteve mund të jetë dispeptike. Prandaj duhet transparencë dhe individualitet në idetë tona, duke pasur dhe një kujtesë të pastër dhe aktive, kujtesë e cila ndihmon në vazhdimësinë e ideve të reja që krijon imagjinatë të shëndoshë, sepse idetë e tilla, si pjesë e brendshme e jona identifikojnë shkallën e kulturës sonë, dhe njëkohësisht formimin intelektual.

Të kesh ide është sistem intelektual, që sipas nevojës shkencore lind domosdoshmëria e arsyes së mendimit për të medituar ambiciet e jashtëzakonshme të universit, që dita-ditës po zgjerohet në mënyrë të përkorë. Kjo vërtetohet nga yjesitë që largohen herëpashere ndërmjet veti nga shkaku i zgjerimit të universit, si dhe humbja e ngadalshme e shkëlqimit të yjesive që po largohen përtej organeve tona shqisore. Idetë mund të shërbejnë si metodë eksperimentale për të krahasuar në njohje të vërtetë gjësendin duke i dhënë vlerën e duhur lëvizjeve të natyrës në gjykimin tonë. Ndërkaq, të qenurit në përfshirjen e paragjykimeve të ideve është një smirë kundrejt veprës së njeriut duke ia cënuar tjetrit të drejtën e lirisë së fjalës dhe mendimit për ta vënë në realitet. Paragjykimi lidhet me një dozë psikologjike që nuk përshtat idetë me ideve të reja, kështu duke i dhënë mendimit mbi devijimin apo

shmangien e realitetit të idesë së tjetrit, që kjo ide mund të shërbejë për ndryshimin thelbësor të shoqërisë, dhe padyshim se paragjykimi naiv e zhvesh idenë nga çdo siguri intelektuale. Paragjykimi i idesë që lidhet me pasigurinë dhe dyshimin e mendimit racional mund të sjell humbjen e arsyeshme të idesë, ndje ky paragjykim i idesë mund të vijë deri te paraqitja e diskriminimit të njohjes së natyrës, Zotit dhe njeriut. Të paragjykuarit e idesë është një shmangie nga e drejta natyrore dhe përshtatja e ligjeve të natyrës, për faktin e ambicieve për të mbizotëruar mbi idetë e të tjerëve, pa pasur ndonjë të drejtë të arsyeshme mbi bazën e logjikshme të të menduarit personal. Natyra nuk i ka dhënë askujt të drejtë natyrore që të imponohet me mendimet e tij, duke e paraqitur paragjykimin si një të drejtë e përfituar në kohë mbi mendimin e tjetrit. E drejta natyrore me të drejtë ndëshkon çdo veti imponuese te tjetri, sepse ky imponim i idesë që mund të shkaktohet nga paragjykimi personal, në radhë të parë mund të prishë rendin shoqëror të natyrës njerëzore, si dhe të humb harmoninë midis njerëzve. Andaj, kërkohet kontrolli i mendjes për të hequr çdo paragjykim dhe imponim të idesë te tjetri, kështu duke u kthyer drejt të mirës dhe harmonisë së përshtatshme midis njerëzimit. Nëse, mendja jonë do të shmangë çdo paragjykim dhe imponim të idesë dhe bindjeve te tjetri, mbase do të vijë në shprehje vullneti i lirë i tolerancës midis njerëzve, ku nuk do të ketë asnjë nevojë obligative të nënshtruar që njeriu të nënshkruajë marrëveshje të besueshme për

harmoni dhe paqe të përhershme. Konsideroj se ka metodë efikase për ta zhdukur paragjykimin e idesë dhe imponimin e saj te tjetri, e cila mund të arrihet vetëm nëpërmjet arsyes së kulluar njerëzore, duke e ngritur sa më shumë që të jetë e mundur në kuptimin e njohjes së vërtetë të botës, nga ku, atëherë do të lindë si parakusht i detyruar i ekzsitencës sonë besueshmëria dhe domosdoshmëria e njeriut për të qenë në tolerancë dhe harmoni të përhershme, ku gjithçka dispeptike dhe injorante do të pushojë së qenuri midis njerëzve.

Mbi kuptimin e kënaqësisë

Krahas veprimit të mendjes e cila njëherit është ecuria e njohjes së botës mbi veprimin psikik, ku ndër tjerash është një laborator krijues i ideve dhe mendimeve racionale, ku vihen në lëvizje nga psikika intelektuale. Psikika i përjeton në thellësi duke shpresuar në guximin për t'i ndryshuar rrënjësisht gjendjet, pikëpamjet dhe konceptet negative të shoqërisë. Mendja si proces psikologjik është e detyruar të ndjek çdo nismë jetësore nga njohuritë që ia siguron shkenca, ku fillimisht pasionet stimulojnë ndjenjat të vërejnë rrjedhën e sipërme të veprimeve të natyrës njerëzore, të cilat çojnë deri në ndikimin e përjetimit të njohjes në intimitet, dhe kjo njohje bart në shqisa kuptimin e kënaqësisë. Pasioni për të dashur të duam ngacmon dëshirën, pastaj ajo shtyn drejt qëllimit për të provuar drejt veprimit që sjell në jetë kuptimin e kënaqësisë. Kënaqësia është vetëm një ndjesi momentale e shkaktuar nga momenti i domosdoshëm i veprimit shpirtëror, e cila përjetohet nga organet e ndijimit, dhe kështu ajo kthehet në lumturinë e momentit relativ, dhe më pas gjithçka kthehet në normalitet. Kënaqësia është burim i nocionit të brendshëm shpirtëror që fitohet nga dituritë e

ndryshme shkencore që lidhen me njohjen e natyrës, si pjesë hyjnore e vullnetit të Zotit. Ajo duket që është e aftë të qeverisë me veprimet psikologjike të vetëdijes njerëzore për të cilën kërkon me çdo kusht dobinë e mjeteve për jetë fatlume nga suksesi i mjaftueshëm, ku suksesi i fituar nëpërmjet njohjes nxit pasionet të prodhojnë ndjenjën e kënaqësisë, e cila në radhë të parë rregullon sistemin edukativ për ambicie intelektuale, procesin ushqyes dhe psikik në jetën tonë. Kuptimi i kënaqësisë përfitohet krahas veprimit të mendjes duke e angazhuar vëmendjen për të arritur deri në njohjet e vështira të së vërtetës së pashmangshme, duke e bartur njohjen në shqisa për ta përjetuar si ndjesi të lumturuar brenda pamjes së brendshme, ku njohja, pasi të sjellë suksesin dhe dobinë e mjaftueshme, rrjedhimisht do të pasojë te njeriu kuptimin e kënaqësisë, e cila s'do të zgjasë shumë për t'u kthyer sërish në momentin e mëparshëm. Kjo njohje që është arritur nëpërmjet diturive krijohet një ndjesi, që gjendjen e tij e kthen në kënaqësinë e momentit në kohë. Kjo kënaqësi e përfituar nga vështirësitë e të menduarit për të vërtetën, në radhë të parë është thelbësisht e gëzueshme, ngase e rrit ndikimin e tij për të qenë shprehje e vullnetit të krenarisë mbi bazën e shqyrtimit intelektual. Të qenurit krenar është pasojë e njohjes, e cila njeriun e shpie në sukses shkencor, kështu kjo njohje e favorshme duket për të që është e lidhur ngushtë me kuptimin e kënaqësisë, e pastaj, pasi provohemi në të qenurit të lumturuar, gjithçka në

synimin tonë kthehet në normalitet të zakonshëm. Për të arritur deri te kuptimi i kënaqësisë duhet që veprimi i mendjes të krijojë imagjinatën që vë në lëvizje idenë e hulumtimit të së vërtetës e cila fitohet me vështirësi, pikërisht ky angazhim i veprimit të mendjes i nis pasionet në motiv për të shpresuar, pra raste të tilla përfundojnë në lumturi. Pas një lodhjeje mendore me veprimin e të menduarit duke shprehur tendencë aktive për të arritur deri te e vërteta dhe njohja racionale e sendit në natyrë, podiumi i ndjenjave lartësohet nga krenaria e veprimit të mendjes, që në vizion të largët ndodhet dobia intelektuale, dhe kështu nis të ngacmohen organet shqisore që janë të prirura të përjetojnë kënaqësinë. Në momentin kur krenaria pluskon brenda karakterit të njeriut, atëherë përfitohet kënaqësia, e cila nuk zgjat shumë. Sido që të përfitohet me angazhim të vështirë apo të lehtë, ajo shpeshherë në thelb është më shumë e përkohshme, sesa e përhershme. Megjithëse, kënaqësia kur përfitohet të ngjall shpirtin drejt virtytit të krenarisë, si dhe vë në lëvizje ambiciet për veprime inteligjente drejt veprave që mishërojnë guxim të domosdoshëm në shqyrtimet e të drejtës natyrore. Veprimi i mendjes i udhëhequr nga vullneti për të përfituar njohjen e natyrës të planifikuar nga arsyeja, më parë kërkon nga pasionet të përfitojë kënaqësinë për të qenë i lirë, pra, për të pasur mbi vete një pushtet që do t'i garantojë kushte ekzistencialiste përballë kësaj bote të pafre. Në kuptimin e vërtetë të fjalës, kënaqësinë e nënkuptojmë si shprehësi

emocionale për ta pasur me kushtin e domosdoshëm saherë na nevojitet, por dhe për ta ringjallur shpirtin e nga shterpësitë e mundshme, që ndonjëherë na imponojnë ligjet e kësaj bote të squllët. Kënaqësia shpirtërore mund të arrihet nga edukimi i shkencave apo arteve të bukura, duke e pajisur imagjinatën dhe arsyen me ide të reja që pamjen e njeriut mund ta vë në lëvizje progresive, që nënkupton të mirën e tij të përhershme. Lumturia jonë fshihet nën cepin e një udhëtimi shpirtëror që brenda vetes pasqyron imagjinatën, artin e shpirtit krijues, njohjen e natyrës dhe të jetuarit me shije klasike.

Si mund ta kuptojmë se pas pasioneve të kënaqësisë qëndron një thelb me përmbajtje negative?! Qenia njerëzore nganjëherë është e prirur të përfitojë ndjesi nga kënaqësia, dëshpërimi, humbja, trishtimi etj. Çdo ide që njeriu hedh në ajër, së pari pasojnë nga dëshira ose nevoja për t'u pajisur me objektivin tonë të parazgjedhur nga vetë ai. Tani këtu kemi të bëjmë me dëshirën dhe nevojën që është në kundërshtim me kënaqësinë. Pasionet janë të pakontrollueshme, sepse janë të ndërtuara nga lëndë aktive që lëvizin mekanikisht me vullnetin e tyre drejt mjetit të caktuar. Pasionet kanë nevojë drithëruese intime, dhe si rezultat i nevojës tentojnë të shpien pas kënaqësisë. Nevoja në të njëjtën kohë shndërrohet në dëshirë. Nevoja stimulon grup ndjenjash që të aktivizohen në përjetimin ndiesor të sendit, me qëllim që dëshira të realizohet drejt të përjetuarit të kënaqësisë. Nëse ne na

lind dëshira për ta vozitur makinën bëjmë gjithçka të mundur që të arrijmë dëshirën. Brenda dëshirës lind nevoja për ta përfitur kënaqësinë, dhe ç'na ngjan: Dëshira stimulon pasionin për ta arritur dhe përjetuar kënaqësinë, dhe bashkë me nevojën, dëshira humb kontrollin e logjikshëm, dhe ka të ngjarë të kalojë kufijtë e mundshëm duke na çuar drejt një veprimi marramendës me gjasë relative për të përfunduar në ndonjë aksident të mundshëm. Shpejtësia është rezultat i nevojës, ndërsa pasionet përfitojnë ndiesinë e kënaqësisë, pavarësisht që në thelb mund të jetë një veprim negativ. Dhe pas gjithë kësaj vërehet thelbi negativ i kënaqësisë duke na dhënë mundësinë konkrete për të sprovuar pamjen e brendshme. Kënaqësia si nocion nuk e bën njeriun të domosdoshëm ndaj qëllimeve jetësore, nëse ne jetojmë vetëm për ta kënaqur qenien tonë, kurdoherë kjo kënaqësi do t'na kundërvihet me ndonjë lojë të keqe, që mund të jetë mizore dhe me pasoja afatgjata për ne. Mbase ligjet e natyrës janë të krijuara në atë mënyrë që na detyrojnë të ndeshemi në kontradiktë. Kënaqësia dhe të përshtaturit me ligjet e botës duhet të jetë një hamendje e brishtë, që e çojnë njeriun të kotet pas ndjenjave pesimiste. Të qenurit kontradiktë me ligjet e botës është edhe një mundësi më shumë drejt pesimizmit, sepse vetëm kështu natyra njerëzore mund të humbasë krenarinë, që është të qenurit larg njohjes. Një ekzistencë pa lumturi shpirtërore e fizike është një ngjarje e krisur, ku qenien njerëzore e detyron drejt

humbjes së vullnetit, pra kthimi në pesimizëm. Pesimizmi shpirtëror është i pandreqshëm, ndërsa ai fizik mund të krijojë kushte për të qenë ende brenda lojës së mirë ekzistenciale. Ndonjëherë, kënaqësia e tepërt na dëmton moralin dhe mund të ndikohemi krahas shndërrimit të vlerave njerëzore. Relacioni i kënaqësisë është i përkohshëm me disa koncepte të absurditetit, e cila jo dhe aq lehtë mund të përfitohet brenda kushteve ndiesore. Unë kam bindjen se gjithçka në këtë botë prej llumi përfitohet në mënyrë të përkohshme, dhe se asgjë nuk është e përjetshme, përpos natyrës së shpirtit që është një pamje e përjetshme e jona. Njeriu jo që nuk arrin, por dhe e ka të pamundur, pothuaj, që dëshirat e tij t'i akordojë mbi kuptimin e kënaqësisë, ngaqë thelbi ekzistues i realitetit të botës mbetet një mister i pazakontë. Të ardhmen askush nuk mund ta dijë se në çfarë kushtesh mund të rrjedhë, prandaj ekziston pamja misterioze e joshur sipas një thelbi negativ. Shtrirja e kënaqësisë në pamjen tonë të brendshme gjithmonë ka një thelb negativ, ku në njëfarë mënyre nxjerr imagjinatën e forcës për t'u balancuar nga gjendjet e ndryshme depressive. Kuptimi i kënaqësisë nuk është vetëm një joshje për të rënë brenda formës së brendshme të sendit, por dhe për të përfituar një shkallë gëzimi në një çast të vetëm duke iu përshtatur ekzistencës së botës sipas rregullit të saj mistik. Kënaqësia është vetëm një nevojë e materies që krijohet nga çasti në çast, as është e përjetshme, as ambicioze në kuptimin estetik të shpirtit krijues. Ajo

është lindur si nevojë e materies së përkohshme. Nuk mendoj se njeriu duhet të jetë sakrifikuesi i vërtetë i kësaj bote, por nderi i vetvetes, kështu duke qenë edhe nderi i kombit, kur, në asnjë çast bota nuk mund të orientojë idetë e veta mbi idetë e njeriut në kuptimin racional të mundshëm. Megjithëse, idetë e njeriut përballë kësaj arene të mbyllur ku luhet loja e keqe, padyshim se njeriu mbetet nderi i domosdoshëm i vetvetes dhe i natyrës së tij. Edhe pse shpirti i tij duhet të ishte zhvilluar në të mirën e përhershme shumë herë krahas ligjeve të botës, të cilat në thelb janë absurde. Mirëpo, absurditeti i botës përballë nesh është një lojë e keqe, që saherë të jetë nevoja na josh të vepruarit tonë drejt një orientimi absurd, derisa arsyeja jonë intelektuale të gjejë vështirësinë dhe përshtatjen kundrejt vullnetit absurd të botës, ai mund të kishte humbur pjesën intime për të vepruar sipas njohjes së lartë intelektuale, me shpresë se do të triumfojë në masë të përgjithshme.

Po e nis me një nëntekst: çfarë bëjnë këta njerëz të pafre? Nga udhëtojnë? Mos vallë përpjekja e tyre e hovshme për ta jetuar këtë botë është një mençuri stabile, dhe një përfitim i kënaqësisë relative!? Ne udhëtojmë, sepse jemi të detyruar të udhëtojmë, por ky udhëtim s'bën dhe aq përshtypje në fijet tona shpirtërore! Udhëtim ciklik ky yni! Lumturia në këtë botë mbështetet te idetë e rreme të ekzistencës drejt vullnetit për të jetuar, por në anën reale të ngop aq tepër, saqë të kthen në tejngopje klasike. Kënaqësia,

sipas vështrimit të së vërtetës është e përkohshme, dhe nuk ka ndonjë vlerë që mund ta gjykojë si të drejtë apo të arsyeshme, por brenda vetes fut paragjykimin negativ. Kjo kënaqësi duhet të jetë përshtatur me botën e squllët, që ekzistencën e njeriut e hamendëson duke e kotur deri në thelbin negativ. Ndryshe s'do kishte asgjë kuptim, bota do të ngadhënjente, ndërsa njeriut përherë do t'i duhej të përshtatej me aktet e tij të ndërgjegjshme krahas botës dhe ekzistencës. Të jetosh është heroike, kurse të vdesësh është mit. Sepse vërtet në botë asgjë nuk triumfon, përpos ndriçimit të shpirtit dhe natyrës krijuese mbi të vërtetën e pashmangshme. Bota mbetet si një proces i vazhdueshëm i koduar sipas planit të madh, por njerëzit janë ata që do të provohen nga çështjet e përditshme që ka sajuar vetë jeta e kësaj bote. S'duhet kuptuar jetën vetëm si një e keqe në përgjithësi, sepse e keqja lind nga thelbi ekzistues i realitetit të botës, por duhet kuptuar si guxim për të medituuar mbi planin tonë të ekzistencës, si shprehje emocionale për të bërë vepra jetësore. Ne jemi të angazhuar, dhe njëkohësisht të prirur ta ndryshojmë absurditetin nëpërmjet arsyes kritike që e posedojmë nga përvoja jonë intelektuale. Angazhimi ynë intelektual dhe shpirtëror për të ndryshuar gjendjen absurde të botës, si e tillë është më se e domosdoshme, mbasi ligjet e rrepta të natyrës imponojnë fajet psikike duke mos mundur t'u shmangesh as më të voglin veprim. Që të ndryshosh gjendjen absurde, veçanërisht absurditetin e botës, më parë duhet të posedosh një njohje të përgjithshme që do

të mund të përshtatemi me vetveten, natyrën dhe rrethin vicioz. Ngase, pa ndryshuar vetveten në thelb nuk mund të ketë ndryshim të gjendjes, por mund të kemi inkurajim për t'u thelluar mbi ekzistencën e kësaj bote që është transite. Ndërkaq, e mira universale qëndron në thelbin e brendshëm të vetë njeriut, mirëpo kënaqësia si thelb negativ është një lloj sprove e të mirës universale që përjeton njeriu, dhe po kjo e mirë universale dikton rregullat për orientimin kah e mira e përgjithshme. E mira e tij do të diktohet varësisht nga opinioni i vetëdijshëm, që do t'ia hedhë botës krahas lartësimit të ndjenjave të tij, si dhe të qenurit brenda sistemit intelektual kundrejt çdo ligji absurd të botës. Prandaj, një mendim i ngritur në vlerat intelektuale, një arsye e pastër e krijuar nga përvoja e sistemit inteligjent, një ide pa u ndikuar nga hermetizimi steril, të gjitha këto janë një shprehje e vullnetit që zgjojnë kënaqësinë morale. Njeriu vlen, ndërsa bota aspak. Ai po arrin të ndryshojë dhe të përshtatet, ndërsa bota mbetet një mister absurd i pandryshueshëm ndonjëherë. Vullneti për të përfituar kënaqësinë duhet të jetë guxim i vazhdueshëm në kohë, prandaj kënaqësia arrihet me mundim dhe vuajtje shpirtërore. E mira e vullnetit qëndron se është brenda ndjenjave dhe sistemit mendor, ku stimulon artin e lëvizjes për të bërë vepra të virtytshme. Një vepër e virtytshme përfitohet me vullnetin intelektual dhe me krijimin e mendimit racional që është fituar nga edukimi i ideve shkencore, andaj për ta ndier rezultatin e kënaqësisë deri në

shkallë intelektuale është sa ndiesore, po aq dhe e mundimshme. Kënaqësia, si element i shpirtit është dashuri për t'u kthyer në normalitet, ndërsa kënaqësia, si element material është dhembje për t'u kthyer në normalitet. Kënaqësia, sido që të përfitohet, ajo në thelb është negative dhe e brishtë, sepse është e përkohshme, pavarësisht rezultateve empirike të mundësuar nga arsyeja e mendimit racional, ajo sërish mbetet një udhë e errët e pasioneve tona njerëzore. Të gjithë ne e dashurojmë kënaqësinë, si pjesë e brendshme e jona, por ajo, ndonjëherë na imponohet shpirtërisht si vullnet negativ brenda pamjes sonë të brendshme, pa e ndier si rast depresiv, por si një mjet të lumturuar. Kënaqësia shpirtërore, e cila fitohet nga njohuritë e mjaftueshme, është nevojë e lindur nga domosdoshmëria e shpirtit të vyer. Ndërkaq të gjitha kënaqësitë tjera janë jashta vullnetit për jetë fatlume.

Zoti

Zoti është Krijues i jashtëzakonshëm që solli në ekzistencë krijimin e universit, natyrën, dhe qeniet njerëzore me krejt pikëpamjet mistike të vullnetit për lëvizje intelektuale dhe funksionim inteligjent. Krijimi i universit dhe natyra është e drejtë natyrore e vullnetit të njeriut për të vërejtur përtej të mirës së përhershme. E gjithë kjo që u krijua, pra në univers dhe natyrë ndodhi si provë esenciale e krijimit të njeriut për t'u përshtatur në këtë ekzistencë transite. Ai është një mister absolut i fshehur nën vullnetin e shenjtë përtej diturisë absolute, ai nuk shfaqet gjëkund, por ndodhet brenda vullnetit të krijesave njerëzore. Ai është brenda nesh, pra në kuptimin e Providencës hyjnore, po vëzhgon gjithë detyrimet dhe qëllimet njerëzore sesi po zhvillohen mjetet e tij shpirtërore për jetën, dhe njeriu, kudo që shikon përtej natyrës qiellore vërteton ekzistencën e tij absolute. Zoti e caktoi lirinë e përgjithshme për të ekzistuar sipas vullnetit individual të veçuar nga liritë e krijesave tjera, ndërsa njeriu tërhoqi vëmendjen drejt imponimit të lirisë. Liria e Tij është burim konkret i lirisë së njeriut, që e avancon atë gjer në edukim sipëror për të vepruar sipas bindjeve dhe vullnetit të tij personal. Pamja e Zotit prej misteri

është i ngjashëm me vetveten, dhe vepron sipas një paramendimi absolut mbi rregullat e krijuara të kësaj bote, duke e kthyer njeriun në një pozitë udhëheqëse me ligjet e natyrës. Mendoj se Zoti është i ngjashëm me idetë dhe vetveten që ka ekzistuar sipas ndriçimit hyjnor të gjithëdijshëm. Kjo mund të argumentohet nga arsyeja kritike se bota është sjellur në plan jetësor për të vetmen arsye të provës së njeriut në këtë ekzistencë të përkohshme, por që në thelb është krijuar sipas kuptimit njerëzor. Zoti është një mister që mund të vërtetohet ngado duke pasur një arsye të kthjellët dhe intelektuale, që ekziston si pasojë e shkakut të krijimit të botës, ngaqë ndodhet jashtë bindjes së natyrës së shfaqur, por mund të argumentohet në ligjet e fizike të natyrës. Idetë e Tij janë rrjedhojë e një kushti thelbësor që të ekzistojë e vërteta e pashmangshme në arsyet e shëndosha të njerëzve, për të vetmen arsye logjike që njeriu të dijë të dallojë të mirën dhe të keqen, pasi vetëm e vërteta e arsyeshme mund të njohë ligjet e natyrës dhe idetë e njeriut ndërmjet veti.

Idetë e Zotit në thelb janë mistike, të sajuara më vonë te njeriu për të njohur gjësendet nëpërmjet arsyes. Gjithçka në botë është vullneti suprem i Zotit, prej ku njeriu ka të drejtë natyrore të ndikohet nga vullneti i Zotit për t'i shquar më shkoqur objektet që duhen futur në shqyrtim shkencor. Asgjë që ndodh apo rrjedh në botë nuk është jashtë vullnetit të Tij, por një domosdoshmëri për të mirën e njeriut, gjithnjë në shërbim për të medituar dhe kuptuar realitetin e kësaj

ekzistence transite, madje as dhe gjendja e brendshme e njeriut apo e gjësëndeve nuk rrjedh si pasojë e rastësisë së pakuptimtë. Zoti është Krijuesi më i përsosur e më i Gjithëdijsmi absolut i botës, nga ku arsyeja njerëzore mund ta vërtetojë nëpërmjet krijimit të universit, orbitës, natyrës fizike dhe njeriut, ku që të gjithë këta janë në lëvizje të përhershme dhe të përsosur. Në bindjen time po vërej se çdo lëvizje e natyrës apo universit është duke rrjedhur sipas një kushti absolutisht të mençur, pa pasur mendimin që ndodh gjithçka aksidentalisht, pra ndodh me përvojën e Providencës hyjnore. E gjithë natyra fizike e krijuar sipas planit të përkryer dëshmon me arsye të kulluar se, Zoti është Krijuesi i Qiejve dhe Natyrës fizike. Ai është që solli në ekzistencë jetësore universin, orbitën, qiejt, tokën, natyrën, njeriun etj. Ai si Krijuesi i Gjithësisë, ngado që të shohësh ekziston racionalisht mbi botën e brendshme shpirtërore, meqë instancat mendore mund të arrijnë ta mendojnë Zotin, atëherë fare lehtë po lind arsyeja e pastër për të besuar në Ekzistencën e Tij. Ai është i përhershëm dhe ekziston pafundësisht, mbasi është absolut mbi krijimin e botës. Bindja e plotë e krijimit të Universit të çon të mësosh se Zoti është prijësi i qëllimeve universale të vetë njeriut, por ky i fundit bie në kontradiktë për ta njohur të vërtetën e pashmangshme që është besimi në Zot. Unë mund ta vërtetoj ekzistencën e Zotit duke e parë veprën e njeriut në lëvizje fizike. E vërteta hyjnore është krijimi i një sendi nga mosekzistenca që këtë mund ta bëjë

vetëm një dije absolute, që unë e quaj Zot absolut. Ai kur Krijoi Universin, dhe kur zbriti të vërtetën hyjnore në Tokë, më parë kishte në plan të orientojë dhe rekomandojë vizionin dhe qëllimet e njeriut në udhën e të vërtetës. Ai e krijoi njeriun dhe veprën e tij me thelbin e një arsyeje të kulluar, duke e vënë përballë këtij realiteti njerëzor për të njohur vetitë e botës. Mirëpo, krijimi i Universit dhe vepra e njeriut është modeli për të cilën njeriu duhet të meditojë drejt një Zoti të vërtetë, sepse Universi, njeriu, orbita e shumë krijime të tjera pasojnë të vërtetën hyjnore që Zoti i zbriti në Tokë. I gjithë ky sistematizim absolut dhe i përkorë vjen si rezultat i një paramendimi të jashtëzakonshëm hyjnor, ku të çon përtej njohjes së vërtetë dhe besimit shpirtëror. Zoti bëri tokën për vendbanim duke siguruar ekzistencën tonë, ndërsa qiellin për begati dhe kulm për të gjithë qeniet e gjalla që kanë ekzistencë për jetë. Ndryshe s'do të kishte asnjë efekt jetësimi ynë në këtë ekzistencë kalimtare. Rekomandimet e Zotit janë këshilla dhe urtësi për gjithë njerëzimin, por varësisht se sa i përgatitur është njeriu t'i kuptojë në thelb udhëzimet hyjnore. Veprimi i tij në thelb është i domosdoshëm pa mundur të mungojë e vërteta e pashmangshme dhe gjykimi absolut, ngaqë veprimi i tij hyjnor është e mira e njeriut si një e drejtë natyrore për të vepruar në liri. Kjo vërtetohet me ligjet e natyrës që bindja e një Zoti është kaq e domosdoshme, sa njeriu pa këtë veprim nuk mund të identifikojë lëvizjet dhe sistemin e tij

inteligjent. Ngase, një veprim i domosdoshëm, pra absolut është një metodë krahasuese për njohjen e gjësendeve në natyrë. Ne zhvillojmë idetë dhe mendimet nga lëndët dhe lëvizjet e natyrës nëpërmjet arsyes, duke futur bindjen e përvojës dhe veprimin e domosdoshëm ku mund të shërbejë si një udhë rationale për t'u shërbyer me njohjen. Ai nxjerr mësimet hyjnore ku ne njerëzit e thjeshtë mësojmë të vërtetat e pamohueshme. Ndërkaq, vdekja jonë është ndryshimi ynë i fundit që vërteton fjalën dhe urdhërin e Tij, sepse dhe vdekja është mister i pashmangshëm. Ndërsa krijimi dhe vdekja e njeriut është një mundësi absolute që i takon vetëm Zotit. Ai sjell vdekjen që fatkeqësisht është e hidhur, por kjo bën pjesën tjetër mistike të realitetit tonë, që është jashtë vullnetit tonë. Me vdekjen lind një vepër e përjetshme e jona e cila duhet të jetë e përjetshme dhe absolute, e cila besoj se nuk ndikohet nga askush dhe asgjë tjetër e huaj.

Krijimi i Universit, dëshmi e Zotit

Kjo botë sa është mistike, po aq dhe absurde. Rregullat e botës janë përcaktuar që para krijimit të njeriut, ndërsa ligjet që e përbëjnë atë janë të domosdoshme dhe enigmatike për realitetin njerëzor. Pikëpamja e ndërtimit të botës është ide e një krijimi absolut e vënë në lëvizje si pasojë e një parakushti thelbësor që është i pandryshueshëm në thelb. Një veprim psikik i njeriut nuk mjafton për ta vërtetuar ekzistencën e botës me rregullat e përcaktuara më parë nga një krijim absolut, por thjesht mund të thellojë arsyen mbi njohjen e këtij realiteti si kusht i domosdoshëm. Mjafton që të hedhim një vështrim krijimit të Universit dhe do të kuptojmë se njohja më e madhe e botës qëndron tek Zoti... Unë besoj se gjithçka në këtë botë është e krijuar, asgjë nuk ka ardhur si pasojë e rastësisë. Krijimi i Universit paraqet vullnetin e Tij të jashtëzakonshëm për të prurë në ekzistencë lëndët dhe lëvizjet, që më pas botën të ndërtonte si një tërësi unike, e përsosur nga çdo e metë që mund t'i vihet pas. Toka vazhdon të rrotullohet rreth boshtit të vet, por pa e ditur ne sesi! E gjithë kjo na mëson se pas gjithë kësaj lëvizjeje misterioze kemi një orientues që na shpie në drejtim të caktuar. Përfundimi në të cilin ka

arritur shkenca si astrofizika, dhe fizika moderne është se Krijimi i Universit erdhi në ekzistencë si rezultat i një shpërthimi të madh. Ky shpërthim i madh i quajtur ndryshe Big Beng vërtetoi pas shumë idesh e mendimesh, se Universi u krijua nga mosekzistenca prej një pike të vetme duke u zgjeruar vazhdimisht. Nga shpërthimi i madh Qielli u shkëput nga Toka prej një pike të vetme, duke u rregulluar me një pozicion absolutisht të përkryer për jetën njerëzore. Krijimi i Universit erdhi në jetë si pasojë e mosekzistencës prej një pike të vetme duke vazhduar të zgjerohet pafund në mënyrë të menjëhershme. Me ndodhjen e shpërthimit të madh u krijua lënda, masa, energjia dhe koha. Si rezultat i kësaj nënkuptohet se qiejt, dhe toka u bënë vendbanim për njeriun. Shpërthimi i Madh i krijuar nga asgjëja prej një pike të vetme, ndërsa njeriu i krijuar prej hiçit, dhe prej një gjaku të ngjizur shprehin vullnetin hyjnor të Zotit.

Në Univers ekzistojnë me miliarda galaktika, dhe secila prej tyre përmban miliarda yjesi. Kjo tregon një krijim absolut dhe marramendëse për kalkulimin mendor të njeriut. Një numër i konsideruar i yjeve kanë planete, ndërsa pjesa më e madhe e planeteve kanë satelitë. Vetëm planeti Saturn ka gjithsej 17 satelitë. Të gjithë trupat që notojnë në orbitë janë gjigante, dhe kanë udhën e tyre që nuk ngatërrohen asnjëherë. Çdo lëvizje e tyre nëpër orbitë bëhet sipas një lëvizjeje absolutisht të kontrolluar. Me vërtetimin e shkencës ne arrijmë të kuptojmë se për disa miliona vitesh këto

trupa udhëtojnë në orbitën e tyre në një sistem të përkryer bashkë me pozicionet e tyre pa asnjëfarë ç'orientimi. Nga njohja e njëpasnjëshme e zbulimit të Universit arritëm të kuptojmë, se atmosfera (atmosfera - lënda themelore që ushqen dhe mbron qeniet e gjalla nga rreziku i mundshëm i meteorëve, një pjesë të rrezeve ultravjollcë dhe radiovalëve...), mundëson ekzistencë të favorshme jetësore në planetin Blu. Çdo lëvizje që bëhet në orbitë dhe në Tokë nuk janë rezultat i rastësisë, por të një paramendimi jashtëzakonisht të vëmendshëm, si pajisjet për ekzistencë të gjallë në Tokë dhe Orbitë; si uji që furnizon të gjitha qeniet e gjalla, drita e ardhur nga Dielli, nata me prani të Hënës, dhe atomet që formojnë ajrin për frymëmarrje janë të përshtatshme jashtëzakonisht për jetën e të gjithë qenieve të gjalla. I gjithë ky sistematizim absolut vjen si rezultat i një Krijuesi hyjnor me dëshmi për të besuar të vërtetën si një tërësi normash që i rregullon marrëdhëniet e njeriut midis shoqërisë.

Nëse Krijimin e Universit do ta vendosnim në metodën krahasimtare të filozofisë materialiste, atëherë kjo pikëpamje do të kundërshtonte me forcë ekzistencën e një Zoti, ndërkaq do të pohonte se Universi mbetet një qiell i përjetshëm dhe i pandryshueshëm i materies. Materializmi është një sistem filozofik i të menduarit, ku në radhë të parë materia besohet si një qenie e vetme absolute, ndërsa kundërshtonte me forcë ekzistencën e çdo gjëje të krijuar në Gjithësi, përpos materies. Parë nga ky

vështrim nuk mund të jetë aspak e logjikshme filozofia materialiste, e cila pretendonte të besonte materien si një qenie absolute, dhe se gjithçka e krijuar, përpos materies kishte nismë abstrakte. Krijimi i Universit erdhi si një rezultat hyjnor i Zotit që do të përcakonte vetitë e ekzistencës për jetë normale, dhe se njeriu nga arsyeja do të shquante si dëshmi hyjnore Krijimin e Universit. Ky paramendim i madh midis Qiellit dhe Tokës domosdoshmërisht ka bazën e një krijimi të vullnetshëm hyjnor, ku si shprehje e kësaj paraqitet krijimi i kohës, hapësirës dhe energjisë ku më parë nuk ishin të krijuar. Falë teorisë së Big Bengut, ne po kthjellojmë arsyen tonë duke kuptuar se Qielli dhe Toka qenë të ngjitura, mirëpo do të ndaheshin përgjithmonë me Krijimin e Universit. Me vështrimin ambicioz siç ishte krijimi i universit të pafund që zgjerohej pafundësisht dhe në mënyrë të menjëhershme, nga këtu filozofia materialiste e Xhorxh Policerit, Çarls Darvinit dhe e Karl Marksit morën fund njëherë e përgjithmonë. Vetë krijimi i Universit është një e vërtetë e pashmangshme duke përcaktuar kështu ndryshimin e fatit të njeriut në një realitet tashmë të ri. Krijimi i Universit sot mbetet një argument cilësisht i njohur për gjithë botën e shkencës moderne, gjë që vullneti për ta kundërshtuar këtë realitet të jetësueshëm është tepër larg së mundshmes. Nuk ka asnjë arsye për ta kundërshtuar vullnetin e krijimit të universit, gjersa qiejt dhe gjithçka që lëviz në hapësirë po lëviz sipas një paramendimi absolut. Kjo po dëshmon në argumentin e

domosdoshëm të krijimit të qenies njerëzore si provë materiale për të besuar të vërtetën e pashmangshme deri në thelbin e mundshëm intelektual. Krijimi i universit mbetet një ambicie e materializuar e vullnetit hyjnor, që për njeriun duket që është vetëm provë materiale e pamohueshme për ta besuar përmes arsyes dhe ndriçimit të shpirtit krijues. Bindja ime shkon përtej këtij besimi, ngase gjithçka që përjetoj dhe shoh nga të vërejturit e mendjes është një krijim i jashtëzakonshëm, si dhe një përshtatje e përkorë me sistemin inteligjent të njeriut dhe të natyrës fizike, si një e drejtë natyrore.

”Gjithçka që lëviz, dhe ekziston”

Një trupi fizik i duhet energji që të lëvizë. Mirëpo, ekzistenca e këtij trupi fizik është pasiv, sepse nuk mund të lëvizë sipas vullnetit të vet, që të lëvizë trupi fizik, më parë i duhet energji dhe forcë. Ky trup është i palëvizshëm nga vullneti i tij, mirëpo, falë energjisë dhe forcës së njeriut, trupi do të lëvizë. Ekzistenca e tij është pasive, por ekziston dhe kryen veprimin përmes energjisë. Ndërsa lëvizjet aktive, që veprojnë nëpërmjet vullnetit dhe energjisë se tyre, që hyn qenia njerëzore, gjallesat natyrore, universi, natyra... Marr frymë, pra ajër të disponueshëm për frymëmarrje, dhe përmes energjisë dhe vullnetit aktiv, unë lëviz. Po nëse nuk mund të marr frymë, ose nëse nuk ndihmoj me energji dhe vullnet në veprimin e lëvizjes, atëherë nuk kam sesi të lëviz. Prej këtui del në dritë pohimi: “Gjithçka që lëviz, dhe ekziston”. Që do të thotë se çdo gjë që është në natyrë dhe univers, pavarësisht ekzistencës në lëvizje aktive apo pasive, sendi fizik, ose njeriu psikologjik, ekziston. Përderisa trupin fizik në natyrë, njeriun, gjallesat natyrore, universin, natyrën i shohim ose arrijmë t’i perceptojmë përmes organeve shqisore, atëherë vjen në shprehje, se gjithçka në botë ekziston sipas një paramendimi

absolut, i pa ndikuar nga vullneti i askujt, pos një Providence hyjnore. Gjithçka në natyrë lëviz, asgjë nuk është e palëvizshme.

Duke e ditur, tanimë, falë mendimit të Kanti-t për pohimin e “universit të pafund”, vërtetohet se në univers të gjithë trupat qofshin të zjarrtë apo të ngurtë rrotullohen rreth Sistemit Diellor, dhe në një mënyrë tjetër vjen argumenti që dita-ditës universi zgjerohet prej një pike të vetme deri në pafundësi. Para se të ndodhte Shpërthimi i Madh nuk ka ekzistuar lënda. Sipas mendimit hyjnor del mendimi se nëse nuk ka ekzistuar lënda, atëherë nuk ka ekzistuar energjia, koha, masa dhe lënda. Toka dhe Qielli ishin të ngjitura me njera-tjetrën, me tërheqjen e tyre ndodhi Shpërthimi i Madh, i cili njëherit mundësoi krijimin e lëndës, kohës dhe energjisë. Kjo çon në mendimin se në këtë botë nuk ka ekzistuar asgjë, dhe se nuk ka rrjedhur asgjë rastësisht, por gjithçka është e krijuar sipas një paramendimi absolut që vë në lëvizje fizike e shpirtërore gjithë jetën njerëzore, planetet, satelitët dhe çdo trup tjetër, qoftë të ngurtë apo të zjarrtë. Universi zgjerohet prej një pike të vetme, madje falë tërheqjes së madhe nga gravitacioni lëviz gjithçka. Do të qe kontradiktore nëse mendojmë se universi pa një fillim të vetëm vjen nga pafundësia, dhe se nuk niset nga vëllimi zero, atëherë sipas kësaj hidrogjeni në univers do të zhdukej menjëherë dhe në distancë të përgjithshme do të shndërrohej vetëm në helium. Shkenca e sofistikuar krahas mendimeve materialiste në

univers ka vërtetuar se gjithçka lëviz, edhe pse shumica e planetëve nuk konsiderohen për ekzistencë jetësore, por janë të detyruara të bëjnë rrotullimin rreth boshtit të vet. Ky rrotullim i tyre rreth boshtit kullon arsyen se “gjithçka që lëviz, dhe ekziston”. Sipas një përkufizimi Hyjnor, e gjithë kjo arsyetohet se Qielli ngrihet nga distanca e Tokës dhe fillon të zgjerohet pafundësisht.

Po vazhduam udhëtimin tonë drejt Sistemit Diellor do të hasim në renditjen e planeve të cilët janë krijuar sipas një paramendimi të jashtëzakonshëm, ku secili rrotullohet rreth boshtit të vet. Kjo vërteton se universi dhe ekzistenca e botës është në lëvizje të vazhdueshme dhe të përhershme.

Planeti Mërkur bën një rrotullim tejet të ngadalësuar rreth boshtit të vet dhe rreth Sistemit Diellor, mirëpo, dhe temperaturat jashtëzakonisht të larta janë jashtë kushteve për ekzistencë jetësore. Nxehtësia përvëluese ku mendohet të jetë me mijëra gradë, që është shkak për këtë lloj nxehtësie të lartë është afërsia e këtij planeti me Diellin, ndërsa është e konsiderueshme në masë të madhe mungesa e ujit, që njëherësh mbetet edhe kusht themelor për jetë të gjallë që për logjikën është e papranueshme të mendohet ekzistenca e njeriut.

Planeti Venera karakterizohet me valë të nxehta të Diellit, sa që në gjendje normale duket si një kupë vullkanike. Veçori tjetër e paimagjinueshme për ekzistencën e gjallesave mbetet atmosfera tejet e rëndë që formohet nga shtresa e dendur e dioksidit të

karbonit, (CO₂). Kjo shtresë e dendur e dioksid karbonit shkakton bakterie dhe parazite, që mund të shkaktojë vdekjen dhe ngordhjen e çdo gjallese.

Planeti Mars është planet me bërthamë të kuqerremtë, dhe me kratere të thella si pasojë e përplasjeve të meteorëve me sipërfaqen e planetit. Ky planet është me përzierje helmuese të gazrave, ku në varshmëri të gjithë përzierjes gjendet metani dhe dioksidi i karbonit. Ndërsa në sipërfaqen e këtij planeti që është menduar e hulumtuar për kushte ekzistenciale për jetë, në thelb mungon uji, dhe ka temperaturë të ulët, gjë që kjo temperaturë do të rrezikonte ekzistencën themelore të qenieve të gjalla.

Planeti Jupiter për nga madhësia mund të jetë rreth 320 herë më e madhe se Planeti Blu, dhe e gjithë korja e truallit është në gjendje të gaztë ku karakterizohet me temperatura të ftohta, sepse ndodhet larg Diellit. Këtu nuk ekziston as lëndë e as masë energjike, ngase fusha magnetike është e pakontrollueshme, saqë vret çdo lloj krijese të gjallë.

Planeti Saturn është mjaft karakteristike për nga imazhi, sepse është i dizajnuar përreth sipërfaqes së vet me unaza akujsh dhe shkëmbinjsh. Ndërsa temperatura atmosferike është më e ulët krahas Jupiterit, gjithashtu dhe ky planet është i papërshtatshëm për jetë.

Planeti Uran është kryesisht me përbërje të gaztë dhe me përzierje helmuese të metanit, hidrogjenit dhe heliumit. Këtu mendohet të ketë stuhira të

traktati mbi arsyen e mendimit

jashtëzakonshme të cilat formohen me shpejtësira marramendëse dhe zgjasin me qindra vite.

Planeti Neptun në krahasim me planetet tjera është tepër larg energjisë së Diellit, dhe mbetet përfundimisht një planet i ngurtë, i akullt me temperatura jashtëzakonisht të ulëta.

Planeti Pluton është trupi më i vogël qiellor, dhe më i largëti në Sistemin Diellor. Ky planet është tejet larg Diellit, dhe në të shumtën e rasteve mbetet i ngrirë, vetëm në raste specifike ndërron gjendjen në të gaztë, në raste kur gjatë rrotullimit rreth Diellit ndodhet afër tij. Ndërsa temperatura është e papranueshme për mendjen e njeriut e cila arrin deri në temperatura ekstreme të ulëta.

Planeti Tokë, i quajtur ndryshe edhe si planeti Blu. Ai është i pajisur me atmosferë funksionale për jetesë normale për të gjitha qeniet e gjalla, e cila njëherit krijon kushte sublimë për ekzistencë të përkryer. Toka është krijuar domosdoshmërisht me të gjitha kushtet ekzistenciale për jetë funksionale, për shërbimin e të gjitha qenieve njerëzore dhe gjallesave të ndryshme tokësore e nënujore. Ky planet është i përshtatshëm me oksigjen për frymëmarrjen e njeriut, i normalizuar me fushë të bashkëveprimit dhe gravitacionit. Këto janë ndër kushtet e vetme dhe esenciale, që plotësojnë në mënyrë të përkorë jetesën e qenieve të gjalla. Karakteristike në planetin tonë është madhësia. Nëse madhësia do të ishte më e madhe, atëherë forca tërheqëse e Tokës do të rritej, ndërsa po të

ishte më e vogël, atëherë forca tërheqëse e Tokës do të zvogëlohej deri në atë masë, saqë do të shndërrohej në atmosferë vdekjeprurëse për qeniet e gjalla. Në këtë planet inteligjent ku temperaturat janë stabile, pra të përshtatshme për njeriun dhe gjallesat tjera. Pozita strategjike e Tokës ndodhet në një pozicion të mirëfilltë krahas planeteve tjera dhe Sistemit Diellor, ku temperaturat arrijnë rreth 55 dhe -25°C , (përfshirë temperaturat në polin e veriut dhe jugut të cilat mund të jenë më të papërshtatshme për ekzistencën e njeriut). Pozita e lakmueshme ndihmon në paraqitjen e zakonshme të Hënës natën, dhe paraqitjen e Diellit, ditën. Kjo paraqitje është një kusht i domosdoshëm për jetën e qenieve të gjalla; në të kundërt, një ndryshim më i vogël i mundshëm do të ndryshonte krijimin funksional të ekzistencës për jetë. Këto temperatura janë efektive për ekzistencën nëntokësore, nënujore dhe tokësore, sepse ligjet natyrore funksionojnë sipas një rregulle të jashtëzakonshme. Në Tokë, gjithashtu është me rëndësi faktori ujë dhe ajri i disponueshëm për ekzistencë jetësore, ku qeniet e gjalla janë plotësisht të varura nga uji dhe ajri, që më pas të funksionojnë për jetesë normale. Bimët ushqehen me anë të fotosintezës, me energjinë e Diellit, dhe me nevojën e mjaftueshme të ujit. Veçori tjetër e Tokës është se relievi me mekanizmin absolut parandalon çdo tentativë të furtunave të tmerrshme që krijohen nga rrymat e ftohta dhe të ngrohta detare. Ky planet është mrekullia e Zotit që e ka përshtatur ekzistencën e të gjitha qenieve të

gjalla për jetë normale me të gjitha kushtet e duhura. Shkencat përmes metodave të sofistikuara synojnë të vërtetojnë dhe gjurmojnë lëvizjet natyrore të natyrës dhe universit, duke arritur në konkludimin e gjykimit praktik, se gjithçka ndodh si pasojë e gjendjes absolute të lëvizshme. Ndërkaq, filozofia nëpërmjet drejtimeve teoriko-njohëse, synim të vetin ka autoritetin e arsyes, si burim të njohjes praktike, ku rend pas të gjykuarit të universit dhe natyrës në bazë të mendimit racional (bon sens), e cila njëherit vlerëson orientimin e jashtëzakonshëm të Tokës, si pasojë e një rrjedhimi absolutisht të logjikshëm, ku, çdo krijim në univers lëviz sipas një kushti të domosdoshëm pa mundur të ngatërrohen, apo të humbasin kuptimin e përkryer dhe funksionimin absolut të ekzistencës së tyre normale. Një arsye e shëndoshë që është e prirur të njohë çdo lëvizje të logjikshme në univers apo natyrë, në radhë të parë mund ta ndjejë udhëpërshkrimin absolut të krijimit të universit, si një rregull i veçuar, i shpjer në drejtim absolut për të mirën e nevojshme të ekzistencës së njerëzimit. Ky rregull, sa i shenjtë, po kaq dhe i veçuar në sistemin e krijimit të universit, sjell në vëmendje botëkuptimin e arsyeshëm të njeriut, se Toka është i vetmi planet që i plotëson të gjitha kushtet për ekzistencë jetësore.

Jetëshkrimi

- Më 18 Dhjetor 1983 lind në qytetin e Tetovës.
- Në vitin 2002 nisi studimet për Drejtësi në Universitetin e Europës Juglindore në Tetovë, dhe ndërkohë është tërësisht i tërhequr pas poezisë dhe filozofisë.
- Në Dhjetor 2005, boton librin e parë me poezi “Heshtja e poetit”.
- Në Dhjetor 2005, si anëtar i Lidhjes së Shkrimtarëve Shqiptarë niset për një vizitë në Gjermani. Viziton “Goethe Haus”, “Goethe Museum” dhe “Ekspozitën Friedrich Schiller” në Frankfurt am Main. Këtu njihet me botën shpirtërore të poetit dhe filozofit gjerman Johan Wolfgang von Goethe, si dhe me eksperiencën jetësore të filozofit dhe shkrimtarit sentimental Friedrich Schiller.
- Më 23 Shtator 2006 merr pjesë në Manifestimin letrar “Portiku poetik”, Dibër. Këtu njihet me poetin Dhimitër Pojanaku, shkak i domosdoshëm, nga ku lind miqësia për të vazhduar, më pastaj, me udhëtime shpirtërore.
- Më 27 Nëntor 2006 reciton në një Orë letrare poezinë “Perëndimi i shpirtit” kushtuar Pavarësisë së Shqipërisë.

- Më 8 e 9 Qershor 2007, merr pjesë në Manifestimin letrar “Netët korçare të poezisë”, Korçë.
- Më 22 e 23 Qershor 2007, në bashkëpunim me Bashkinë e Rrethit të Sarandës organizon dhe drejton edicionin e parë të Manifestimit letrar mbarëkombëtar “Saranda- muza e poezisë”, Sarandë.
- Në Tetor 2007, themelon Shoqatën e artistëve “Pushkin” dhe zgjedhet kryetar i saj.
- Në Nëntor 2007, boton librin e dytë me poezi “Nga regjia e shpirtit”.
- Më 10 Nëntor 2007, merr pjesë në Netët poetike “Takime nën Rrap”, të organizuar në Shkup. I jepet çmimi “Për vepër erotike” botuar brenda dy takimeve.
- Në Nëntor 2007, Shoqata e artistëve “Pushkin” organizon dhe drejton Manifestimin letrar “Poezia, art i fjalës”. Në Universitetin Shtetëror të Tetovës do të zhvillohet diskutimi letrar “Poezia shqipe në përmasa botërore”, ku, ndër tjerash poetët si Xhevahir Spahiu, Ali Podrimja dhe Bardhyl Maliqi folën mbi rolin dhe rëndësinë e poezisë shqipe krahas poezisë botërore.
- Në Tetor 2008, boton librin me poezi të zgjedhura nga autorë të botës “Perla e poezisë botërore”.
- Në vjeshtën e nëntorit 2008, nënkryetarja e Shoqatës “Pushkin”, Valbona Zunçe në kooperim me Universitetin Shtetëror të Tetovës inicon të mbahet një Orë letrare me intelektualë e poetë nga diaspora e vendi, si Kolec Traboini, Ilirjana Sulkuqi,

bujar plloshtani

Vitore Sallaku, Dilaver Baxhaku, Puntorie Ziba etj.

- Në Tetor 2009, boton librin me letra filozofike me titull “Traktati mbi arsyen e mendimit”.
- Në dorëshkrim e ka librin me poezi filozofike me titull “Mbi arsyen e fjalës”.

Tryeza e punës

Kontemplacion ndërmjet botës reale dhe mistike	4
Sentenca.....	12
Skicë e vogël mbi filozofinë	22
Mbi artet.....	31
Shija klasike.....	36
Shpirti	43
Sa shpirtra fshehim ne?.....	49
Mendja.....	55
Skicë mbi veprimin e mendjes	60
Gjeniu	64
E keqja e organizuar.....	70
Bota si sprovë mistike	74
Absurditeti i botës.....	80
Njeriu i shkencës.....	87
Njeriu filozof	92
Mbi njeriun	98
A mund të besosh dhe të mos e dish arsyen?	106
Mbi kuptimin e rastësisë.....	110
Mendimi racional.....	114
Mbi ekzistencën njerëzore	120
Arsyeja logjike e ekzistencës sonë.....	125
Udha e misionit njerëzor	129
Udha jonë intelektuale	133
Qëllimi i botës dhe i njeriut	138

Egoizmi tek njeriu.....	142
Mbi altruizmin	147
Mbi vullnetin	151
Mbi arsyen.....	159
Idetë dhe paragjykimi.....	164
Mbi kuptimin e kënaqësisë.....	173
Zoti.....	183
Krijimi i Universit, dëshmi e Zotit.....	188
“Gjithçka që lëviz, dhe ekziston”	193
Jetëshkrimi	200

traktati mbi arsyen e mendimit

CIP – Katalogimi në botim Biblioteka popullore dhe universitare “Shën Kliment Ohridski“, Shkup

1.073 Plloshtani, B.

PLLOSHTANI, Bujar

Traktati mbi arsyen e mendimit : letra filozofike /
Bujar Plloshtani; Tetovë : Pushkin, 2009. 206 fq. ; 21 cm

Kontemplacion ndërmjet botës reale dhe mistike.
fq. 4 – 10 ; Prof. dr. Nexhat Abazi

ISBN 978-9989-2813-7-2

a) filozofi - ese

COBISS. MK – ID 78679306

bujar plloshtani

Bujar Plloshtani
Traktati mbi arsyen e mendimit
letra filozofike

Botues:
SHA PUSHKIN

Shtypur në shtypshkronjën:
ArbëriaDesign

© **PUSHKIN, 2009**

Botimi i këtij libri u mundësua nën kujdesin financiar të Ministrisë së Kulturës së Republikës së Maqedonisë dhe nën kujdesin financiar të Komunës së Tetovës, kryetar Sadi Bexheti.